

T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANSAL EKONOMİ ANABİLİM DALI

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
VERİMLİLİK VE GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER**

Yüksek Lisans Tezi

OĞUZHAN GÜMÜŞ
ORCID NO: 0000-0002-4780-7472

İZMİR-2021

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANSAL EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
VERİMLİLİK VE GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER**

Yüksek Lisans Tezi

**OĞUZHAN GÜMÜŞ
ORCID NO: 0000-0002-4780-7472**

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE BEYZA SATOĞLU

İZMİR-2021

YEMİN METNİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Doğrudan Yabancı Yatırımların Verimlilik ve Girişimcilik Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/06/2021

OĞUZHAN GÜMÜŞ

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Tezi

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN VERİMLİLİK VE
GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER**

OĞUZHAN GÜMÜŞ

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Finansal Ekonomi Anabilim Dalı

Doğrudan yabancı yatırımlar, evsahibi ülkelerin tasarruf ve dış ticaret açıklarının kapatılmasına yardımcı olmanın yanı sıra, teknoloji ve yönetsel becerilerin de evsahibi ülkeye aktarılmasını sağlamaktadır. Böylelikle, uzun dönemli büyüme ve kalkınmanın önemli iki bileşeni olan toplam faktör verimliliği ve girişimcilik faaliyetlerini de etkileyebilmektedir. Bu yüzden, özellikle gelişmekte olan ülkeler uzun bir süredir çeşitli teşvikler sunarak doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar. Ancak, ilgili literatürde de görüldüğü gibi, doğrudan yabancı yatırımların toplam faktör verimliliği ve girişimcilik üzerine etkisi belirsizdir. Bu tez çalışmasının amacı, doğrudan yabancı yatırımların evsahibi gelişmekte olan ülkelerde verimlilik ve girişimcilik üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun ayrı ayrı tespit edilmesidir. Bu bağlamda, kullanılan veri seti 17 adet ülkeden oluşmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisi veri erişimi imkânlarına bağlı olarak 2002-2019 dönemi için, girişimcilik üzerindeki etkisi ise 2010-2019 dönemi için panel veri yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ise doğrudan yabancı yatırımların evsahibi gelişmekte olan ülkelerin toplam faktör verimliliğine oldukça küçükte olsa olumsuz, yerel girişimcilik faaliyetlerine ise olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Girişimcilik, Toplam Faktör Verimliliği, Gelişmekte Olan Ülkeler, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Master's Thesis

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON HOST COUNTRY PRODUCTIVITY AND ENTREPRENEURSHIP: AN ANALYSIS ON DEVELOPING COUNTRIES

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Financial Economics Program

Foreign direct investments are key for the host countries in transfer of technology and managerial skills, in addition to providing funds under trade deficits and limited domestic savings. Thus, it can affect the total factor productivity and entrepreneurial activities, which are two important components of long-term growth and development. Therefore, especially developing countries have been trying to attract foreign direct investments to their countries by offering various incentives for a long time. However, given the existing literature on developing countries, the impacts of foreign direct investment on total factor productivity and entrepreneurship is not clear. Therefore, the thesis aims to analyze how foreign direct investments have an impact on productivity and entrepreneurship in host developing countries. The quantitative analysis covers 17 countries for the periods 2002-2019 on total factor productivity and 2010-2019 on the entrepreneurship. As the result of the panel data analysis, we have concluded that foreign direct investments have a very small negative effect on the total factor productivity of the host developing countries and a positive effect on local entrepreneurship activities.

Keywords: Foreign Direct Investments, Entrepreneurship, Total Factor Productivity, Developing Countries, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1.Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı	4
1.2.Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar	5
1.3. Çok Uluslu Şirketler.....	7
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri.....	10
1.4.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre DYY Türleri.....	10
1.4.1.1. Ortak Girişim	10
1.4.1.2. Satın Almalar ve Birleşmeler	11
1.4.2. Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre DYY Türleri	12
1.4.2.1. Kahverengi Alan Yatırımları(Brownfield Investments).....	12
1.4.2.2. Yeşil Alan Yatırımları(Greenfield Investments).....	13
1.4.3. Yatırımın Üretim Zincirindeki Yeriine Göre DYY Türleri.....	13
1.4.3.1. Yatay Yatırımlar (Pazar Arayan DYY)	14
1.4.3.2. Dikey Yatırımlar (Etkinlik Arayan DYY)	14
1.4.4. Yatırımın Amacı Açısından DYY Türleri	15
1.4.4.1. Stratejik Varlık Arayan.....	15
1.4.4.2. Kaynak Arayan.....	16
1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler	17

1.5.1 Tam Rekabet Piyasalarını Varsayan Teoriler	18
1.5.1.1. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi.....	18
1.5.1.2. Portföy Çeşitlendirme Teorisi	18
1.5.1.3. Çıktı Düzeyi ve Pazar Büyüklüğü Teorileri.....	19
1.5.2. Eksik Rekabet Piyasalarını Varsayan Teoriler	20
1.5.2.1. Endüstriyel Organizasyon Teorisi	20
1.5.2.2. Ürün Devreleri Teorisi.....	20
1.5.2.3. Oligopolistik Tepki Teorisi	21
1.5.2.4. İçselleştirme Teorisi	22
1.5.2.5. OLI Paradigması.....	22
1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi.....	24
1.6.1. Türkiye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	24
1.6.2. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. Toplam Faktör Verimliliği	32
2.1.1. Neoklasik ve İçsel Büyüme Teorilerinde Toplam Faktör Verimliliği	33
2.1.2. Toplam Faktör Verimliliği Hesaplama Yöntemleri	34
2.1.3. Penn World Table Toplam Faktör Verimliliği Hesaplama Yöntemi	35
2.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Verimlilik Üzerindeki Etkileri	36
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Verimlilik İle Olan İlişisine Dair Ampirik Literatür.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

3.1. Girişimcilik ve Girişimci Kavramları	46
3.1.1. Girişimci Kavramının Tarihsel Gelişimi	47
3.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Girişimcilik Üzerindeki Etkileri	50

3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Girişimcilik İle Olan İlişkisine Dair Ampirik Literatür	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN VERİMLİLİK VE GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

4.1. Çalışmanın Amacı ve Veri Seti	54
4.1.1. Çalışmanın Amacı	54
4.1.2. Modeller ve Veri Seti	54
4.2. Yöntem	59
4.2.1. Panel Veri Analizi	59
4.2.1.1. Panel Veri Tahmin Yönteminin Belirlenmesi.....	61
4.3. Toplam Faktör Verimliliği İçin Ampirik Analiz	62
4.3.1. Toplam Faktör Verimliliği İçin Ülke Gruplarının İncelenmesi.	65
4.4. Girişimcilik İçin Ampirik Ampirik Analiz.....	68
4.4.1. Girişimcilik İçin Ülke Gruplarının İncelenmesi.	71
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	80
EKLER	95

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. DYY'ler ve Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar	7
Tablo 2. Yatırımın Amacına Göre DYY'ler	17
Tablo 3. DYY'leri Açıklamaya Yönelik Teoriler	17
Tablo 4. DYY'lerin Evsahibi Ülkeler Açısından Belirleyicileri	24
Tablo 5. Türkiye'ye 2019 Yılında En Çok DYY Yapan On Ülke.....	29
Tablo 6. DYY'ler ile Verimlilik İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar	42
Tablo 7. Girişimciliğin Tanımına İlişkin Farklı İktisatçılar Tarafından Vurgulanan Noktalar.....	50
Tablo 8. DYY'ler ile Girişimcilik İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar.....	52
Tablo 9. DYY-TFV İlişkisinin İncelendiği Modeller İçin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi.....	62
Tablo 10. Wooldridge Otokorelasyon Testi Sonuçları.....	63
Tablo 11. Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi Sonuçları.....	63
Tablo 12. FGLS Tahmin Sonuçları.....	64
Tablo 13. OECD ve BRICS Ülkeleri İçin FGLS Tahmin Sonuçları	66
Tablo 14. Asya, Avrupa ve Güney Amerika Ülkeleri İçin FGLS Tahmin Sonuçları	67
Tablo 15. DYY-Girişimcilik İlişkisinin İncelendiği Modeller İçin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi.....	68
Tablo 16. Panel Veri Model Seçimi İçin Testler	69
Tablo 17. Tesadüfi Etkiler Yöntemi Tahmin Sonuçları	70
Tablo 18. OECD ve BRICS Ülkeleri İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları	72
Tablo 19. Asya, Avrupa ve Güney Amerika Ülkeleri İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** 1990-2019 Yılları Arası Türkiye'ye Gelen DYY Miktarı27
- Şekil 2.** 1990-2019 Yılları Arası GÜ ve GOÜ'e Gelen DYY Miktarı30

KISALTMALAR

DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TFV	: Toplam Faktör Verimliliği
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
PWT	: Penn World Table
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
FGLS	: Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
GEM	: Küresel Girişimcilik Monitörü (Global Entrepreneurship Monitor)
ARDL	: Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif Sınır Testi
VIF	: Varyans Artış Faktörü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

ÖNSÖZ

“Doğrudan Yabancı Yatırımların Verimlilik ve Girişimcilik Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler” başlıklı yüksek lisans tez çalışmamın yazım sürecinde deneyimi ile bana yol gösteren, çalışmamın her aşamasında destek veren değerli danışmanım ve hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emine Beyza SATOĞLU’na teşekkürlerimi sunarım.

Oğuzhan GÜMÜŞ

İzmir-2021

GİRİŞ

Özellikle 1980’li yıllar ile birlikte başlayan uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, doğrudan yabancı yatırımlar konusunda önemli gelişmeleri de tetiklemiştir. 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren doğrudan yabancı yatırım akımlarında büyük miktarda artışlar yaşanmaya başlamış ve bugünkü popülerliğini kazanan doğrudan yabancı yatırımlar, iktisatçıların da artan ilgisiyle karşılaşmıştır. Bu dönemden itibaren günümüze kadar olan dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımların büyüme ve kalkınmaya önemli bir destek verdiği inancıyla çeşitli teşvikler sunmaya ve daha fazla doğrudan yabancı yatırıma evsahipliği yapmaya çalışmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme konusunda yaşadıkları en büyük problem, yetersiz yurtiçi tasarruf düzeyine bağlı olarak yaşanan yetersiz sermaye birikimidir. Herzer ve Donaubauer (2018)’in de belirttiği gibi, doğrudan yabancı yatırımların evsahibi ülkelerde ekonomik büyüme üzerindeki ilk etkisi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, evsahibi ülkedeki mevcut yatırımlara ek yatırım getirerek sermaye birikimini yani toplam yatırım miktarını artırarak ekonomik büyümeyi desteklerler.

Literatürde tanımlanan ikinci etki ise, çok uluslu şirket kavramıyla ilişkilidir. Dünya üzerinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların büyük çoğunluğu çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda bu şirketler, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve dünya üzerinde yayılmasını da sağlayan şirketlerdir. Literatürde de ortaya konulduğu gibi, çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte sermayenin yanı sıra, sahip oldukları başta teknoloji olmak üzere, yönetsel ve organizasyonel beceriler, işletmecilik tecrübesi ve yeni üretim tekniklerini de beraberinde getirmekte ve evsahibi ekonomilere aktarmaktadırlar. Bu yüzden, gelişmekte olan ülkeler vergi muafiyetleri ve altyapı yatırımları gibi çeşitli

uygulamalar ile doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketlerin sahip oldukları teknoloji ve diğer maddi olmayan varlıkları ülkelerine çekmek için çabalamaktadırlar. Yatırımın gerçekleşmesi ile birlikte evsahibi ülkeye gelen teknoloji, uzun dönemli büyüme ve kalkınmanın önemli iki bileşeni olan toplam faktör verimliliği ve girişimcilik faaliyetlerini de etkileyebilmektedir.

Bu iki bileşenden birisi olan toplam faktör verimliliği artışı, uzun dönemli büyümeye verdiği katkı ve refah artışı sağlaması nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte yeni ürünler ve üretim süreçlerinin evsahibi ülkeye gelmesi, yerli firmaların burada oluşacak teknoloji ve diğer maddi olmayan varlıkların yayılımından faydalanmalarını ve verimliliklerini artırmalarını sağlayabilmektedir. Yerli firmaların elde edebilecekleri verimlilik artışı da tüm ekonomiye yayılarak evsahibi ülkenin büyümesi ve kalkınması konusunda yardımcı olabilir Ancak ilgili literatürde yer alan birçok çalışmada tespit edildiği gibi, doğrudan yabancı yatırımlar evsahibi ülkelerin verimlilik artışlarını olumlu etkilemenin yanısıra olumsuz da etkileyebilmektedir. Ayrıca, evsahibi ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan faydalanarak toplam faktör verimliliklerini artırmaları beşeri sermaye stoklarına da bağlıdır. Borensztein ve diğerleri (1998)' nin de belirttiği gibi, beşeri sermaye stoku yeterli olmayan evsahibi ülkeler doğrudan yabancı yatırımların beraberlerinde getirdikleri teknolojiden sınırlı şekilde yararlanabilmektedirler. Dolayısıyla, yeterli beşeri sermaye stokuna sahip olmayan evsahibi ülkeler için bu olumlu etkilerin meydana gelmesi oldukça zordur.

Girişimcilik faaliyetlerinin gelişimi de toplam faktör verimliliği artışında olduğu gibi büyüme ve kalkınma açısından oldukça önemlidir. Ayrıca girişimcilik, doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte gelen teknoloji ve diğer maddi olmayan varlıkların evsahibi ekonomiye yayılmasında bir aracı unsur olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, girişimcilik faaliyetlerindeki artış ile yeni firmaların kurulması ve ekonomide yeni sektörlerin oluşması sonucu bir verimlilik artışı, işsizlikte azalış ve bu sayede sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma sürecine girilmesine katkı sağlamakta ve teknoloji yayılımını da hızlandırmaktadır. Toplam faktör verimliliği ile ilgili literatürde olduğu gibi girişimcilik konusunda da doğrudan

yabancı yatırımların hem olumlu hem de olumsuz etkisi birçok çalışma tarafından tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, ilgili literatürdeki belirsizlik dikkate alınarak doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde verimlilik ve girişimcilik üzerine etkileri incelenmiş ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde bu yatırım türünün tanımlarına değinilmiş, ardından, bir başka yabancı yatırım şekli olan portföy yatırımları ile aralarındaki farklara ve çok uluslu şirketlere yönelik bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, birinci bölümde doğrudan yabancı yatırım türleri ve bu yatırım türünü açıklamaya yönelik teorilerde yer almaktadır. Bölümün son kısmında ise hem Türkiye’de hem de dünyada doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimi incelenmiştir.

İkinci bölümde, uygulanan panel veri analizinde bağımlı değişken olarak kullanılan toplam faktör verimliliği ile ilgili genel bilgiler, hesaplama yöntemleri ve ilgili ampirik literatür yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise panel veri analizinde kullanılan diğer bir bağımlı değişken olan girişimcilik ile ilgili açıklamalar ve ilgili ampirik literatür yer almaktadır.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan dördüncü bölümde ise kullanılan yöntem, yapılan uygulama ve elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Kullanılan veri seti 17 adet gelişmekte olan ülkeden oluşmaktadır. Analizimiz de incelenen ülkeler; Arjantin, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Peru, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye’dir. Zaman periyodu ise toplam faktör verimliliği araştırması için 2002-2019 dönemini kapsamaktadır. Girişimcilik araştırması için ise zaman periyodu, gözlem eksikliği nedeniyle 2010-2019 döneminden oluşmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların toplam faktör verimliliği üzerine etkisi uygun genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi kullanılarak, girişimcilik üzerine etkisi ise tesadüfi etkiler modeli kullanılarak incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) kavramının tanımına geçmeden önce, bu yatırım türü ile ilgili olan ve bu çalışmada da sıklıkla kullanılan evsahibi ve köken ülke kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Evsahibi ülke, çok uluslu şirket (ÇUŞ) tarafından DYY'nin yapıldığı ülkeyi tanımlamak için kullanılırken, köken ülke kavramı ise DYY'yi gerçekleştiren ÇUŞ'un ana merkezinin bulunduğu ülke anlamına gelmektedir ve bu anlamlarda kullanılmışlardır.

1.1.Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı

DYY kavramının, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde oldukça popüler hale gelmesiyle birlikte, farklı iktisatçılar ve uluslararası kurumlar tarafından DYY'lerin ne olduğuna ilişkin çeşitli açıklamalar yapılmıştır.

Genel bir tanım vermek gerekirse, DYY'ler, büyük çoğunluğu ÇUŞ'lar tarafından köken ülkeleri dışında bir ülkede üretim yapmak amacıyla bir işletme kurulması, kurulu bir işletmenin satın alınması veya bu işletmeye sahip olan firma ile ortaklık kurulması şeklinde yapılan ve yatırımı yapan firmanın kendisi ile birlikte yönetsel bilgi ve tecrübe, teknoloji ve yatırım sonucu yabancı firmanın yönetsel kontrolünü de beraberinde getirdiği yatırımlar şeklinde tanımlanabilir (Karluk, 1983: 14; Dass ve Jamal, 2018: 1).

Bir başka tanım daha vermek gerekirse, örnek olarak Stephen Hymer DYY'leri, firmaların sahip oldukları sermaye, teknoloji, organizasyonel ve yönetsel becerilerin ülkeler arasında dolaşımını sağlayan bir araç olarak değerlendirmiştir (Hymer, 1970: 443). IMF ise DYY'leri, yabancı bir firmanın yatırımı yaptığı işletmenin sermayesinde %10 veya daha fazla hisse payına sahip

olacak şekilde yönetimde söz sahibi olması gerektiğini belirterek, bir firmanın kendi köken ülkesi dışındaki yabancı bir ülke ekonomisinde kalıcı olarak menfaat elde etme amacıyla uzun vadeli şekilde yatırım yapması olarak tanımlamıştır (Duce, 2003: 2-3). Devlet Planlama Teşkilatı ise DYY'leri; "yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınması" şeklinde tanımlamıştır (DPT, 2000:1).

Ülkeler tarafından DYY'ler gibi bir dış finansman kaynağı olarak görülen diğer bir yatırım türü de portföy yatırımlarıdır. Bu iki yatırım türü arasındaki farklar sıradaki bölümde yer almaktadır.

1.2.Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar

Portföy yatırımları bir firmanın hisse senedine toplam miktarı %10'un altında olacak şekilde yapılan yatırımlardır. Hisse senetlerinin yanısıra borç senetlerine de yapılabilir. DYY'lerden ilk farkı da %10'luk yatırım miktarında ortaya çıkmaktadır. Buradaki %10'luk ifade kontrol anlamına gelmektedir. Yani portföy yatırımlarında yatırımcı, hisse senetlerini ihraç eden firmanın yönetiminde herhangi bir kontrol yetkisi almamaktadır (TCMB, 2018: 10-11). Bu tanımlamaya ek olarak IMF, portföy yatırımlarının para piyasası araçları ve finansal türevlere de yapılan yatırımları kapsadığını belirtmiştir (IMF, 2012: 91).

Bu tür yatırımların, DYY'lerden bir diğer farkı da kısa vadeli olmalarıdır. Bu durum, finansal yatırım olan portföy yatırımlarının evsahibi ülkede ekonomik veya politik bir istikrarsızlık yaşanması durumunda çok çabuk bir şekilde evsahibi ülkeden çıkabilmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden, bu tür yatırımlara kısa vadeli olmalarından dolayı sıcak para da denilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) olmak üzere, sermaye ihtiyacı olan ülkelerin portföy yatırımlarını alabilmeleri için güvenilirliklerinin kabul görmüş olması ve nispeten yüksek faiz oranlarını sunmaları gerekir. Ülkelerin ihtiyaç duydukları sermayenin yanısıra sahip oldukları tasarruf açığı ve cari açık, kısa vadede yatırımların finansmanı için portföy yatırımlarını tercih edilebilir hale getirir. Portföy yatırımları şeklinde evsahibi ülkeye giren sermayenin kısa vadede faiz getirisini elde edip çabuk şekilde ülkeden çıkması,

evsahibi ülkenin sahip olduğu bu sorunların çözülmesini engellemekte ve örneğin cari açığı daha da derinleştirebilmektedir (Sugözü ve Yaşar, 2020: 199).

DYY'ler ayrıca, ülkelerin makroekonomik dengesinin sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Bir ülkenin (dışa açık) makroekonomik denge denklemi aşağıdaki gibidir:

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (1)$$

Denklem (1)' de, S; özel kesim tasarruflarını, I; özel kesim yatırımlarını, T; başta vergiler olmak üzere kamu gelirlerini, G; kamu harcamalarını, X; ihracatı, M; ithalatı göstermektedir (Eğilmez, 2012).

$(S - I)$ ve $(T - G)$ sırasıyla özel kesim tasarruf yatırım dengesi ve bütçe dengesini göstermektedirler. $(X - M)$ ise dış ticaret dengesini göstermektedir. Denklem göre bir ekonominin iç dengesi $(S - I) + (T - G)$ toplamından oluşur ve ekonominin dış dengesine $(X - M)$ eşittir. Yukarıdaki denklemde yer alan dış dengeyi gösteren $(X - M)$ 'yi denklemin sol tarafına alırsak aşağıdaki eşitliğe ulaşırız.

$$(S - I) + (T - G) - (X - M) = 0 \quad (2)$$

Özel kesim yatırım tasarruf dengesine, kamu tasarrufları $(T - G)$ eklendiğinde denklem aşağıdaki hale gelir.

$$(S_t - I) = (X - M) \quad (3)$$

İthalatı ihracatından fazla olan ve yurt içi tasarrufları yeterli seviyede olmayan ülkelerde dış açık ve yurtiçi tasarruf açığı meydana gelmektedir. Ülkelerin sahip oldukları bu açıkların giderilmesi için portföy yatırımları, DYY'ler ve dış borçlanma ön plana çıkmaktadır. DYY'leri bir adım daha öne çıkaran durum ise uzun vadeli ve kalıcı yatırımlar olmalarıdır. Bu yüzden, DYY'ler, tasarruf ve dış açığa sahip ülkeler için kısa dönemde etkin olan dış borçlanma ve portföy yatırımlarına göre bu açıkların kapatılmasında daha etkilidir (Durgan, 2016: 6).

Her iki yatırım türünde yapılmasının temel nedeni, daha yüksek kar elde etmek ve risk dağıtımını yapmaktır. Ancak, DYY'ler portföy yatırımlarından farklı olarak çeşitli gümrük vergileri ve tarifeler gibi engellerden kaçınmak ve evsahibi ülkelerin DYY'leri çekmek için uyguladıkları teşvik edici politikalardan yararlanmak gibi çeşitli nedenler ile de yapılmaktadır. Ek olarak, firmalar DYY'lere

hedefledikleri pazarlarda rekabet güçlerini artırmak için de başvururlar (Salvatore, 2013: 373-374).

Bankalar gibi finansal kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirilen portföy yatırımları, 1. Dünya Savaşı'nın ardından ciddi miktarda azalmış, ardından 1960'lı yıllara kadar bu süreç devam etmiş ve bu dönem ile birlikte artışlar başlamıştır (Salvatore, 2013: 368). Özellikle 1990'lı yıllarda ciddi artışlar görülmüştür. Bu dönemde Brezilya, Türkiye ve Doğu Asya ülkelerinin yaşadıkları finansal krizlerde önemli bir payın da, daha önce bahsedilen nedenlerden dolayı, portföy yatırımlarında olduğu düşünülmüştür. Uzun vadede sürdürülebilir olmayan bu yatırım türü, sermaye ihtiyacı ve bu ihtiyacı en azından kısa dönemde portföy yatırımları ile karşılamaya çalışan evsahibi ülkelerde, DYY'lerden farklı olarak, finansal anlamda kırılabilirlik yaratmaktadır (Başoğlu, 2000: 89; Altun ve Mutan, 2007: 13). Aşağıda yer alan Tablo 1' de iki yatırım türü arasındaki farklar yer almaktadır.

Tablo 1: DYY'ler ve Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar

	Yatırımcının Kontrolü	Yatırımın Vadesi	Yatırımın Yapıldığı Varlıklar	Evsahibi Ekonomiye Giriş ve Çıkış	Yatırımın Sonucu
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Var	Uzun dönem	Fiziki varlıklar	Zor	Sermaye, teknoloji, işletmecilik becerisi gibi değerlerin transferi
Portföy Yatırımları	Yok	Kısa dönem	Finansal varlıklar	Kolay	Sadece sermaye akımı

Kaynak: <https://www.keydifferences.com/difference-between-fdi-and-fpi.html>

DYY'ler ile ilgili genel bilgilere, tanımlamalara ve portföy yatırımlarından farklı oldukları yönleri verdikten sonra, bu yatırım türünün çoğunlukla ÇUŞ'lar tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle, sıradaki bölümde ÇUŞ'lar hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

1.3. Çok Uluslu Şirketler

Farklı ülkelerde şubeler ve bağlı firmalara sahip olan ÇUŞ, bunlar vasıtasıyla kendi köken ülkesindeki ana merkezin kontrolü, denetimi ve organizasyonu altında

ticari faaliyetlerini gerçekleştiren ve yöneten bir şirket olarak tanımlanabilir (Aktan ve Vural, 2005: 59). ÇUŞ'lar hakkında verilen bu genel tanım dışında birçok tanım bulunmaktadır. Örneğin, ÇUŞ'lar Teece (1985) tarafından iki farklı veya ikiden fazla ülkede yatırımları bulunan firmalar olarak tanımlanmıştır. Buna ilaveten Teece (1985), firmaların ÇUŞ sayılabilmesi için farklı ülkelerdeki yatırımlarını, yani üretim tesislerinin kontrolünü ellerinde bulundurmaları gerektiğini de eklemiştir. Ayrıca bu tür firmalar, farklı ülkelerdeki üretim tesislerinde aynı mal ve hizmeti üreterek yatay olarak yayılmış ÇUŞ'lar ve farklı ülkelere yayılmış üretim tesislerinde, üretim sürecinde girdi olarak kullanılacak belirli çıktılarını üreten dikey olarak yayılmış ÇUŞ'lar olarak ikiye ayrılabilir (Teece, 1985: 233).

Stephen Hymer'e göre ise ÇUŞ'lar "eksik rekabet piyasalarında faaliyet gösteren büyük firmalar"dır (Hymer, 1970: 441). Gilpin (2001) ise ÇUŞ'ları, kendi köken ülkeleri dışında farklı bir ülkede ya tamamen ya da kısmen sahip oldukları iştirakler ve üretim tesisleri ile faaliyette bulunan firmalar olarak tanımlamıştır. Ayrıca, farklı ekonomilerde tanıtımda bahsedilen kısmen veya tamamen çeşitli tesisler üzerindeki sahipliği gerçekleştirmek amacıyla, ÇUŞ'ların DYY'ler ile diğer ülke ekonomilerine yaydıklarını da belirtmiştir (Gilpin, 2001: 278).

Sadece ürettikleri ürünleri uluslararası piyasalarda pazarlamak ve dağıtmakla kalmayan ÇUŞ'lar, aynı zamanda tüketici tercihlerini etkileyen fikirler, zevkler ve teknolojilerinde genel olarak tüm dünyada yayılmasını sağlarlar. Bu noktada, teknoloji oldukça önemlidir ve ÇUŞ'lar teknoloji transferi ve yayılımını sağlayan temel yapılardır. Tüm bunları gerçekleştirebilmek adına ÇUŞ'lar, küresel ölçekte bir strateji ortaya koyarlar ve yüksek miktarda araştırma-geliştirme (Ar-Ge) harcamaları yaparlar. Dolayısıyla ÇUŞ'lar, uluslararası ticarete ve üretimde dünya ekonomisinin ana belirleyicileridirler. Sahip oldukları küresel ölçekteki stratejileri ile birlikte ÇUŞ'lar, yatırımların hangi miktarda ve nereye odaklanacağına ve uluslararası ticarete hangi ülkelerin öne çıkacağına karar verebilmektedirler. Dolayısıyla, yapmış oldukları yatırımlar ile ülkelerin ve bölgelerin refah düzeylerini, istihdamı ve yaşam standartlarını etkileme potansiyelleri vardır (Aktan ve Vural, 2005: 59-61).

ÇUŞ'lar ekonomik faaliyetlerinin büyük kısmını köken ülkelerinin dışındaki ülkelerde gerçekleştirirler. Bunun sebebi, bu firmaların üretim süreçlerini daha az maliyet ile tamamlamak, hammadde kaynaklarını elde etmek, rakipleri karşısında

rekabet avantajları elde etmek ve ürünlerinin ulaşım ve dağıtım maliyetlerini düşürmektir. Dolayısıyla, ÇUŞ'ların bu hedeflerini gerçekleştirmeleri için DYY'ler oldukça önemli bir yatırım şeklidir (Güner ve Yılmaz, 2010: 198). Ayrıca, ÇUŞ'lar için hedefledikleri pazarlardaki müşterilerinin tercihleri, refah seviyeleri ve o ülkenin yasal düzenlemeleri hakkında bilgi sahibi olmakta oldukça önemlidir. DYY'ler ile hedefledikleri pazarlara yatırım yapmaları, bu konularda ÇUŞ'lara avantajlar sağlar (Yavuz ve Sivrikaya, 2009: 1218).

Bu şirketler için farklı ülkelerdeki müşteri tercihleri, yasal düzenlemeler gibi konulara hakim olmanın yanında rekabet konusunda oldukça önemli ve ayırt edici bir unsurdur. ÇUŞ'ların yatırım yaptıkları ülkelerdeki evsahibi firmalar, çoğunlukla, sadece yerel pazarda veya yerel pazarın yanında ihracat şeklinde birkaç farklı pazarda faaliyet göstermektedirler. ÇUŞ'lar ise birden fazla ülkede faaliyet gösterirler ve hem yatırımlarının bulunduğu ülkelerdeki yerli firmalar ile hem de kendileri gibi uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren firmalar ile rekabet etmektedirler. Dolayısıyla, evsahibi ülke firmalarının karşı karşıya kaldıkları rekabet düzeyi ile ÇUŞ'ların karşı karşıya kaldıkları rekabet düzeyleri bu noktada birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu rekabet nedeniyle ÇUŞ'lar, sadece ihracat ve benzeri ticari faaliyetler ile sınırlı kalmamaktadırlar ve içselleştirme amacı da taşıyarak DYY'lere yönelmektedirler (Chini, 2004: 19-20).

Uzun bir geçmişe sahip olsalarda, ÇUŞ'lar ile ilgili asıl gelişmeler ticaretin serbestleşmeye başladığı 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu firmaların köken ülkelerine bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya, Çin ve Avrupa ülkeleri ön plana çıkmaktadır. Yaptıkları yatırımlar ise önemli ölçüde GOÜ'e doğru olmaktadır. Dolayısıyla, bu firmalar vasıtasıyla GOÜ'e doğru teknoloji aktarımı ve yayılımı gerçekleşmektedir (Koçtürk ve Eker, 2012: 35).

Genel olarak ÇUŞ'lar dört ayırt edici özelliğe sahiptirler. Bunlar;

1) ÇUŞ'ların ana merkezlerinin bulunduğu köken ülkeleri genellikle gelişmiş ülkeler (GÜ)'dir. Yavru firmaları ise birden fazla ülkede faaliyet gösterirler.

2) ÇUŞ'lar yabancı ülkelere yapmış oldukları DYY'leri ana merkezleri tarafından denetim altında tutarlar.

3) ÇUŞ'lar ana merkezin kontrolü altında, sahip oldukları tüm firmalar için merkezi bir üretim, yatırım ve denetim politikası izleyerek ortak bir strateji belirler ve uygularlar.

4) ÇUŞ'lar farklı ülkelerde bulunan yavru firmalarının tüm faaliyetlerini koordine ederler (Doğan, 2012: 29).

Çoğunlukla ÇUŞ'lar tarafından yapılan DYY'lerin, evsahibi ülkelere girişi farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Bunlar; yapılan yatırımın mülkiyet durumuna göre, yatırımın yeni işletme yaratmasına göre, yatırımın üretim zincirindeki yerine göre ve yatırımın amacına göre DYY'ler olarak dört başlık altında açıklanabilir.

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

1.4.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre DYY Türleri

Bu gruptaki DYY çeşitleri; ortak girişim ve tam mülkiyete bağlı yatırımlar (joint ventures and full-ownership) ve birleşme ve satın almalar (mergers and acquisition) olmak üzere iki alt grupta incelenecektir.

1.4.1.1. Ortak Girişim

Ortak girişim iki veya daha fazla firmanın belirli bir pazarda ortak ekonomik faaliyet yürütmek üzere bir araya gelerek işbirliği yapmalarıdır. Bu işbirliği DYY yapan ÇUŞ'un sermayeyi getirerek, yatırıma evsahipliği yapan ekonomi hakkında bilgi ve tecrübeye sahip yerel firma ile ortaklık kurması şeklinde gerçekleşmektedir. Ortak girişim yoluyla kurulan işletmede, sahiplik ve kontrol firmalar arasında paylaşılır (Kotler ve diğerleri, 1999: 204-205).

Firmalar açısından ortak girişimin avantajları ve dezavantajları vardır. Avantajlar genel olarak;

- Girişim sonucu yerli firma tarafından ÇUŞ'a sağlanan ev sahibi ülke piyasası hakkında ki değerli bilgilerin ÇUŞ tarafından içselleştirilerek diğer firmalara karşı rekabet avantajı elde edilmesi,

- Üretim aşamaları ile birlikte, nakliye ve pazarlama faaliyetleri gibi aşamalarında ortaklar tarafından birlikte yapılmasının maliyetler ve risklerin de paylaşılmasını sağlaması,
- Yatırım sonucu yerli firma ortaklığı nedeniyle ÇUŞ'un üzerinde ki çeşitli muhtemel siyasi risklerin (mülkiyet kısıtlamaları ve yatırımlara el konulması gibi) azalması,
- Evsahibi ülkenin kaynaklarına ulaşımın kolaylaşması,
- ÇUŞ ve yerli firmaların ortak girişim yoluyla büyümesi ve yukarıdaki diğer avantajları elde etmesi sonucu farklı yabancı piyasalara ulaşımın kolaylaşması, şeklindedir.

Dezavantajlar ise:

- ÇUŞ'un ortaklık sonucunda yerli firma ile paylaştığı teknolojik ve yönetsel bilgilerin, ÇUŞ'un ortaklık üzerindeki kontrolünü azaltabilmesi,
- Ortak girişimin faaliyetlerinin büyümesiyle birlikte ortaklar arasında çıkar çatışması yaşanması ihtimali,
- ÇUŞ'un sahip olduğu teknoloji hakkındaki bilgileri paylaşımı sonucu, bu bilgilerin evsahibi ülkedeki patent hakları gibi konularda eksiklik olması durumunda, piyasaya yayılmasının kolaylaşmasıdır. (Bradley, 2005: 249-254).

1.4.1.2. Satın Almalar ve Birleşmeler

Satın alma ve birleşme, bir ÇUŞ'un evsahibi ülkedeki yerli bir firmanın çoğunluk hisselerini veya hisselerinin tamamını satın alması veya varlık ve yükümlülüklerini bir araya getirerek birleşmeleri şeklinde oluşur (Yılıgör, 2002: 119).

Birleşmeler yoluyla DYY yapılmasının ÇUŞ'lar ve yerli firmalar açısından çeşitli avantajları vardır. ÇUŞ'lar açısından, önemli bir avantaj, evsahibi ekonomiye girişin ve faaliyete başlamanın oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesidir. Yerli firmalar açısından ise ÇUŞ'lar ile birleşme sonrası Ar-Ge faaliyetleri gibi yüksek maliyetler ile ulaşabilecek teknolojiye daha kolay ve düşük maliyet ile ulaşabilmesi önemli bir avantajdır. Ek olarak, iki firmanın birleşmesi ile birlikte doğal olarak artan bir rekabet gücü ve üretim kapasitesinin artması ile birlikte daha büyük ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı da elde edilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 722).

Yerli firmalar açısından bu avantajlar satın alma durumunda ortadan kalkmaktadır. Çünkü satın alma durumunda, ÇUŞ yaptığı DYY ile yerli firmanın varlıklarının ve hisselerinin büyük çoğunluğunu ya da tamamını satın alarak firmayı kendi iştiraki haline getirir ve tüm kontrolü elde eder (UNCTAD, 2000: 99).

Birleşmelerin firmalara sağladığı avantajlar karşısında evsahibi ülke açısından getirdiği bazı olumsuzluklar ve zorluklar vardır. Birleşmeyi zorlaştıran durum, farklı ülkelerde faaliyet gösteren iki firmanın doğal olarak sahip oldukları kültürel farklılıklardır. Ek olarak, ülke içerisinde, birleşme sonrası yerli bir firmanın yabancı bir ÇUŞ'a katılmasının yarattığı olumsuz algı, siyasi ve ekonomik olarak olumsuz tepkiler yaratabilir (Seyidoğlu, 2007: 722).

Evsahibi ülkelerde birleşme sonucu ortaya çıkan olumsuz algı satın alma sonucunda da ortaya çıkmaktadır. Evsahibi ülke ekonomisinde faaliyet gösteren bir yerli firmanın tamamen satın alınması sonucu, işten çıkarmaların yaşanacağı kaygısı ile birlikte, ekonominin yabancıların eline geçebileceği düşüncesini de doğurmaktadır. Bu yüzden evsahibi ülkeler, bazı dönemlerde bu tür yatırımlara izin vermemekte veya çeşitli sınırlamalar getirmektedirler (Moosa, 2002: 15).

1.4.2. Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre DYY Türleri

Yatırımın yeni işletme yaratmasına göre DYY'ler, kahverengi ve yeşil alan yatırımları olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmaktadır.

1.4.2.1. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)

Kahverengi alan yatırımları, birleşme ve satın almaların farklı bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Bir ÇUŞ, yerli bir firmayı satın alarak evsahibi piyasaya girer ve satın alınan işletmede bulunan eksiklikler ve yatırımı yapan ÇUŞ ile bu işletme arasında ki organizasyon farklılıklarını ortadan kaldırmak için kendi kaynaklarını kullanarak satın alınan işletme üzerinde değişiklikler yapar. Bu değişiklikler sonunda, hem maddi varlıkları hem de marka ismi ve organizasyon yapısı konularında yenilenmiş, yeni bir işletme ortaya çıkar. Bu değişimleri ÇUŞ'lar kendi kaynaklarını kullanarak yaptıkları için yatırımcıları bu tür yatırımlara iten bazı durumların varlığı gereklidir. Bir ÇUŞ'un, evsahibi ülkedeki kaynaklara erişiminin

gerekli olması doğal olarak ilk etmendir. Ancak, bu kaynaklara ulaşım için, DYY dışındaki yatırım ve ticaret şekillerinin kullanılmasının önünde aşırı işlem maliyetleri gibi engeller olması durumunda, ÇUŞ için gerekli kaynaklara erişim amacıyla DYY ön plana çıkar. ÇUŞ'lar bu durumda maliyet analizleri yaparak yatırıma karar verirler (Meyer ve Estrin, 2001: 575-576).

ÇUŞ'ları bu tür yatırımların yapmaya iten bir başka etmen ise evsahibi piyasaya girişin kısa sürede gerçekleştirilmek istenmesidir. Ayrıca, ÇUŞ'lar yerli firmaların sahip olduğu pazar payından yararlanmak hedefiyle de bu tür yatırımlara başvururlar (TCMB, 2017: 5).

1.4.2.2. Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments)

DYY'ler sonucu, ev sahibi ülkede tamamen yeni üretim ve dağıtım tesisleri veya yeni bir işletme kurulması ile gerçekleşen yatırım türüdür. Yatırımın gerçekleşmesi durumunda DYY, evsahibi ülkenin sabit sermaye stokuna önemli bir katkıda bulunur. Böylece, evsahibi ülkede ki sermaye oluşumu yabancı fiziksel sermayenin ülkeye girmesi yoluyla artırılmış olur (Luu, 2016: 88).

ÇUŞ'lar, yeşil alan yatırımlarına karar vermeleri halinde sıfırdan bir üretim ve dağıtım tesisi kuracakları için kuruluş sermayesinin yanısıra, önemli miktarda üretim teknolojisi ve organizasyonel bilgiyi de beraberlerinde getirirler. Daha sonra ÇUŞ tarafından bu kaynaklar kullanılarak evsahibi ülkede yeni bir işletme kurulur. Bu yatırım türü evsahibi ülkelere bahsedilen bu değerleri doğrudan getirdiği için daha çok tercih edilen DYY türüdür. Bu yüzden, evsahibi ülkeler tarafından DYY'lerin yeşil alan yatırımı şeklinde gelmesi için çeşitli ticari düzenlemeler ve teşvikler uygulanmaktadır (Dunning ve Lundan, 2008: 15)

1.4.3. Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre DYY Türleri

Yapılan yatırımın üretim zincirindeki yerine göre DYY'ler, yatay ve dikey yatırımlar olarak iki gruba ayrılmaktadır.

1.4.3.1. Yatay Yatırımlar (Pazar Arayan DYY)

Yatay yatırımlarda ÇUŞ'lar, hedefledikleri pazara ihracat yerine DYY ile ulaşmayı tercih ederler. Bu yatırım türünde bir ÇUŞ, köken ülkesinde ürettiği ürünlerin aynısını veya benzerini yatırımı yaptığı evsahibi ülkede de üretir. Dolayısıyla, ÇUŞ'un yapmış olduğu bu DYY'nin amacı sadece evsahibi ülke pazarıdır (Shatz ve Venables, 2000: 9).

Uluslararası anlamda farklı ülke pazarlarına hizmet veren ÇUŞ'lar, ihracat yoluyla ürünlerini farklı bölgelere gönderirken nakliye maliyetleriyle ve çeşitli tarifeler ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, birbirinden farklı ülkelerde varolan kültürel ve müşteri tercihleri gibi konularda ki farklılık ek maliyetler oluşturmaktadır. Benzer şekilde, DYY yapılması durumunda da çeşitli maliyetler ortaya çıkmaktadır. ÇUŞ'lar bu noktada, hedefledikleri pazara yatay DYY yaparak ve ihracat yaparak ulaşmanın maliyetlerine göre karar verirler. Ayrıca, hedef pazarda ihracat yapılarak rekabet edilememesi de ÇUŞ'ları yatay DYY yapmaya yönlendirir. Yatay DYY yapılması durumunda ÇUŞ'lar, müşteri tercihlerine daha kısa sürede yanıt verebilmek ve nakliye maliyetlerinin azalması gibi avantajlar elde ederler (Protsenko, 2003: 16).

1.4.3.2. Dikey Yatırımlar (Etkinlik Arayan DYY)

Dikey yatırımların yapılmasını sağlayan en önemli unsur, ülkeler arasında, üretimde kullanılan faktörlerin maliyetlerindeki farklılıklardır. ÇUŞ'lar, üretim aşamalarını faktör maliyetlerini esas alarak farklı ülkelerde gerçekleştirirlerse dikey DYY yapmış olurlar. Bu şekilde, işgücü, hammadde gibi üretim faktörlerinin daha ucuz olduğu ülkelerde üretim sürecinin aşamalarını konumlandırmak, ÇUŞ'lar açısından maliyet avantajı yaratabilir. Doğal olarak, farklı ülkelerde girdilerin üretilmesi, daha sonra bu girdilerin çıktının üretileceği yere nakledilmesi maliyetini de beraberinde getirmekle birlikte, ÇUŞ'ların dikey yatırım yapmaları için karşılaşılabilecekleri toplam maliyetin diğer ticaret türlerine göre daha avantajlı olması gerekmektedir (Protsenko, 2003: 19-20).

Dikey DYY'ler geriye doğru ve ileriye doğru dikey yatırımlar olmak üzere iki türe ayrılır. Geriye doğru yatırımlar, farklı ülkelere temin edilmesi maliyetli olan hammaddeler ve ara mallarının elde edilmesi için yapılır. İleriye doğru yatırımlar ise

üretim sürecinin son aşamasının tamamlanarak, ürünün satış aşaması yani tüketiciye ulaştırılması için yapılır. Daha geniş anlamda, geriye doğru dikey yatırımlarda ÇUŞ'lar, üretimde kullanılacak ara malı ve girdileri üretmek için evsahibi ülkede kendi tedarikçilerini kurarak bu girdileri üretirler. İleriye doğru dikey yatırımlarda ise ÇUŞ'lar, ara malı ve girdileri kendi köken ülkelerinde üretirler ve nihai malı üretmek ve müşterilerine ulaştırmak için evsahibi ülkede kurmuş oldukları tesislerine bu girdileri sevk ederek üretimlerini tamamlarlar (Moosa, 2002: 4-5).

1.4.4. Yatırımın Amacı Açısından DYY Türleri

Hedefledikleri amaç doğrultusunda DYY'ler stratejik varlık arayan, doğal kaynak arayan, piyasa arayan (yatay) ve etkinlik arayan (dikey) DYY şeklinde sınıflandırılabilir (Beugelsdijk ve diğerleri, 2008: 452). Bu gruptaki DYY türlerinin tanımları ve ÇUŞ'ların neden bu tür yatırımlar yaptıklarına ilişkin genel çerçeve John Dunning tarafından oluşturulmuştur (Dunning, 2000: 164-165).

Bir önceki bölümde hakkında bilgi verilen yatay DYY'ler aynı zamanda piyasa arayan DYY olarak, dikey DYY'ler ise etkinlik arayan DYY olarakta sınıflandırılabilir. Bu nedenle, bu bölümde sadece stratejik varlık arayan DYY ve kaynak arayan DYY türleri açıklanacaktır.

1.4.4.1. Stratejik Varlık Arayan

Bu yatırım türünde ÇUŞ'ların uzun vadede ki amacı, uluslararası anlamda rekabet güçlerini artırmak ve rakiplerinin önüne geçmek veya en azından mevcut konumlarını korumaktır. Farklı ülkelerde, genellikle evsahibi firmaların birleşme ve satın alma yoluyla elde edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Böylece, DYY'ler yoluyla ÇUŞ'lar, ticari faaliyette bulunmadıkları bir pazarda rekabetçi konuma gelirler veya ihracat yoluyla rekabet etmeye çalıştıkları bir pazara DYY'ler ile girerek rekabet güçlerini artırmış olurlar. Bu yatırım türünde ÇUŞ'ların niyeti, yerli firmaların satın alınarak evsahibi ülke piyasasında maliyet avantajlarından yararlanmaktan ziyade, kendi küresel mal varlıklarını ve beşeri sermaye kaynağı gibi maddi olmayan varlıklarını artırarak rakiplerinin önüne geçmektir. Ayrıca, bu tür DYY'lere başvuran ÇUŞ'ların hedefi, hedefledikleri pazarlarda rakiplerinden daha

önce davranarak, evsahibi ülke firmalarının kaynaklarını rakiplerinin elde etmesini önlemekte olabilir. Bunun yanısıra, stratejik varlık arayan DYY'lere ÇUŞ'lar, hedefledikleri pazarda müşterilerine ürün çeşitliliği sunmak ve hammadde kaynakları üzerinde kontrollerini artırmak içinde başvururlar. Doğal olarak, bu yatırım türündeki asıl amaç, ÇUŞ'ların izledikleri strateji ile uluslararası anlamda rakiplerini geride bırakmalarınıdır (Dunning ve Lundan, 2008: 72-73).

1.4.4.2. Kaynak Arayan

ÇUŞ'ların üretimlerinde kullandıkları doğal kaynaklar ve hammaddeler dünyanın farklı bölgelerine dağılmış durumdadır. Uluslararası olarak farklı ülkelerde ticari faaliyet yürüten ÇUŞ'ların, kendi üretimlerini sürdürebilmeleri için bu kaynaklara erişim sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca, ÇUŞ'ların köken ülkelerinde bulunan kaynaklar, farklı ülkelere elde edilmelerine göre daha pahalı ve daha düşük kalitede de olabilir. Bu nedenlerden dolayı, ÇUŞ'lar kaynak arayan DYY'lere yönelmektedirler. Diğer DYY türlerinde olduğu gibi bu tür DYY'ler de, ÇUŞ'lara evsahibi ülkede hem rekabet güçlerini artırmalarını hem de çeşitli maliyet avantajları sağlamaktadır. Bu yatırım sonucu ÇUŞ'lar sadece evsahibi ülke pazarına hizmet etmez. Tam tersine, ÇUŞ'lar elde ettikleri doğal kaynakları, büyük oranda köken ülkelerinin de aralarında bulunduğu GÜ'e ihraç edecekleri için uluslararası pazarlara da hizmet etmiş olurlar (Dunning ve Lundan, 2008: 68).

Aşağıdaki yer alan Tablo 2'de yatırımın amacı açısından DYY'ler ve evsahibi ülkede yatırım türüne karşılık gelen gerekli özellikler özetlenmiştir.

Tablo 2: Yatırımın Amacına Göre DYY'ler

Yatırımın Amacına Göre DYY	Ev Sahibi Ülkede Gerekli Olan Özellikler
Kaynak Arayan Yatırımlar	- Hammadde varlığı - Niteliksiz emek gücü, düşük maliyet
Stratejik Varlık Arayan Yatırımlar	- Nitelikli emek varlığı - Kaliteli üniversite ve araştırma kuruluşlarının varlığı - Nitelikli işçi varlığının büyüklüğü - Ar-Ge ve DYY'lerde kümelenme ve kritik büyüklükler - Yenilikçi kapasite, teknolojik adaptasyon, pazarlama ağları, teknik beceriler, iş ve kültürel tutumlar ve kümelenmelerin var olması
Etkinlik Arayan (Dikey) Yatırımlar	- Emeğin verimliliğine göre ayarlanmış kaynaklar ve varlıkların maliyetleri - Nakliye ve ara malları gibi diğer girdilerin maliyetleri - Bölgesel bir birliğe üyelik ve bunun sağladığı ölçek ekonomilerinin varlığı
Piyasa(Pazar) Arayan (Yatay) Yatırımlar	- Küresel ve bölgesel pazarlara erişim - Ülkeye özgü tüketici tercihleri - Yerli iş hayatının gücü - Pazarların yapıları - Pazar büyüklüğü - Pazarın büyüme oranı

Kaynak: Henry Loewendahl ve Ebru Ertugal-Loewendahl (2001), "Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement", CEPS Working Document No:157, s. 17.

1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklayan Teoriler

DYY'ler ile ilgili teoriler, tam rekabet piyasalarını varsayan teoriler ve eksik rekabet piyasalarını varsayan teoriler olarak piyasa yapısına göre sınıflandırılabilir.

Tablo 3: DYY'leri Açıklamaya Yönelik Teoriler

Tam Rekabet Piyasalarını Varsayan Teoriler	Eksik Rekabet Piyasalarını Varsayan Teoriler
- Portföy çeşitlendirme teorisi - Getiri oranlarındaki farklılık teorisi - Çıktı ve pazar büyüklüğü teorileri	- Endüstriyel organizasyon teorisi - Ürün devreleri teorisi - Oligopolistik tepki teorisi - İçselleştirme teorisi - OLI paradigması-eklektik paradigma

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.5.1 Tam Rekabet Piyasalarını Varsayan Teoriler

Bu bölümde, tam rekabet piyasalarını varsayan üç teori açıklanacaktır. Bunlar, getiri oranlarındaki farklılık teorisi, portföy çeşitlendirme teorisi ve çıktı düzeyi ve pazar büyüğü teorileridir.

1.5.1.1. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi

Bu teori, bazı firmaların neden yeni pazarlar arayışında olduğunu veya DYY'lere yöneldiklerini açıklamaya çalışan en eski teoriler arasında yer almaktadır. Bu teorinin ana fikri ve hipotezi, ÇUŞ'ların sahip oldukları sermayenin, düşük sermaye getirisi oranlarına sahip olan ülkelere daha yüksek sermaye getirisi oranları olan ülkelere doğru yöneldiği yönündedir (Moosa, 2002: 24).

ÇUŞ'lar DYY yapıp yapmama kararı verirken, marjinal maliyetin ülke içi ve dışında eşit olduğu varsayımı altında, DYY'lerden beklenen marjinal getiriyi sermayenin marjinal maliyeti ile kıyaslayarak hareket ederler. Bu teoriye göre, bir ÇUŞ'un DYY yapması için, beklenen marjinal getirinin yurt dışında yatırım yapılması durumunda sermayenin marjinal maliyetinden daha yüksek ve evsahibi ülkedeki sermaye getirisinden de daha yüksek olması gerekmektedir. Ancak, 1950'li yıllarda yaygın olarak kabul gören bu teori DYY'ler ile ilgili önemli bir durumu açıklayamamaktadır. Bu durum ise, teorinin geçerli olduğu kabul edildiğinde, her ülke için DYY'lerin tek yönlü olması gerektiği gerçeğidir. Çünkü, bu teori sermaye akışının düşük getiri oranları olan ülkelere yüksek getiri oranları olan ülkelere doğru gittiğini iddia ettiği için ülke içindeki ekonomik faaliyetler arasında sadece bir tane getiri oranı olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle, bu teori örneğin, düşük getiri oranına sahip bir ülkenin aynı anda hem teori gereği köken ülke konumunda olarak DYY çıkışı yaşamasını hem de evsahibi ülke konumunda olarak DYY girişi yaşamasını açıklamakta yetersiz kalmıştır (Lizondo, 1990: 2-3).

1.5.1.2. Portföy Çeşitlendirme Teorisi

Portföy çeşitlendirme teorisine göre, ÇUŞ'lar muhtemel riskler ve sermayenin getirisine göre hareket ederler. ÇUŞ'lar, yatırımlar sermaye getirisinin pozitif ve riskin negatif fonksiyonu olduğu kabul edildiği için, yatırım portföylerini

değerlendirirken yani yapacakları DYY'lere karar verirken, riskleri azaltmak ve sermaye getirisini artırmak isterler. Bu doğrultuda, yapacakları yatırımları farklı ülkelere ve farklı sektörlere yayarak riski en aza indirmek ve getiriye artırmak adına hareket ederler (Moosa, 2002: 26-27).

Risk faktörünün teoriye eklenmesinin sebebi, getiri oranlarındaki farklılık teorisinin DYY'lerin açıklanması konusunda yetersiz kaldığı noktanın, ÇUŞ'ların karar verirken getiri oranlarının yanında riskleri de hesaba katacağı düşüncesidir. Böylelikle, ÇUŞ'ların DYY yapma kararı verirken muhtemel riskleri hesaplayarak ve mevcut riskleri azaltarak hareket edecekleri öne sürülmüştür. Ayrıca teoriye göre, risk faktörü hesaba katılarak, bir ÇUŞ'un farklı ülkelerde birden fazla sayıda DYY yapması, o firmanın karşılaştığı toplam riskinde kabul edilebilir düzeye inmesini sağlayacaktır (Lizondo, 1990: 3-4).

1.5.1.3. Çıktı Düzeyi ve Pazar Büyüklüğü Teorileri

Çıktı düzeyi teorisi, ÇUŞ'ların gerçekleştirdikleri DYY miktarları ile evsahibi ülkede elde ettikleri çıktı miktarları arasında pozitif bir ilişki olduğunu kabul ederek mikro bir yaklaşım benimsemiştir. Pazar büyüklüğü teorisinde de ÇUŞ'ların gerçekleştirdiği DYY miktarları ile evsahibi ülkede elde ettikleri çıktı miktarları arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilir. İki teori arasındaki farklılık ise, pazar büyüklüğü teorisinin makro bir yaklaşım benimseyerek, ÇUŞ'ların evsahibi ülkede elde ettikleri çıktı miktarlarının pazar büyüklüğü göstergesi olarak kullanılan evsahibi ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYİH) bağlı olduğunu öne sürmesidir. Yani, daha büyük GSYİH'ya sahip ülkelerde daha fazla çıktı elde edilebileceğini ve bu yüzden, bu ülkelerin daha fazla DYY'ye evsahipliği yapacağını kabul etmesidir (Moosa, 2002: 27; Agarwal, 1980: 746).

Her iki teoride de, uluslararası düzeyde yatırım yapan ÇUŞ'ların yapacakları yatırımlar satışlarına yani elde edecekleri çıktıya bağlıdır. Bu doğrultuda, ÇUŞ'lar kar maksimizasyonu hedefine ulaşmak için satışlarını artırma yoluna giderler. Satışların artmasıyla birlikte evsahibi ülkeye yapılan yatırımlar artar ve yeni yatırımlarla birlikte ülkenin milli gelirinde de artış sağlanmış olur (Agarwal, 1980: 746).

1.5.2. Eksik Rekabet Piyasalarını Varsayan Teoriler

DYY'lerin açıklanmasına yönelik olarak eksik rekabet piyasalarını varsayan teoriler; ürün devreleri teorisi, oligopolistik tepki teorisi, içselleştirme teorisi ve OLI paradigması-eklektik paradigma yaklaşımıdır.

1.5.2.1. Endüstriyel Organizasyon Teorisi

Bu teori, S. Hymer ve C. Kindlberger tarafından geliştirilmiştir. Endüstriyel organizasyon teorisine göre, ÇUŞ'lar DYY yapma kararı verirken potansiyel dezavantajlar ve avantajlar ile karşılaşacaklardır ve bunları değerlendirerek DYY yapma kararlarını vereceklerdir. ÇUŞ'lar, DYY yaptığında evsahibi ülkede kültürel farklılıklar, farklı hukuki sistemler ve farklı müşteri tercihleri gibi bazı dezavantajlar ile karşı karşıya kalırlar. Bu dezavantajların dengelenmesi için ÇUŞ'ların ileri yönetsel beceriler, marka, ileri teknoloji ve daha büyük finansman kaynakları gibi birtakım avantajlara sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, ÇUŞ'lar eğer bu avantajlara sahiplerse, bu avantajlarını kullanarak DYY'ler yoluyla evsahibi ülkedeki yerli firmalar ile rekabet edebilirler. Endüstriyel organizasyon teorisi, ÇUŞ'ların yatırım kararı verirken, daha sonra geliştiren teoriler tarafından da kullanılacak olan avantajlar ve dezavantajlar konusunu hesaba katmasına rağmen, DYY'lerin açıklanmasında yetersiz kaldığı bir durum vardır. DYY yapan ÇUŞ'ların, evsahibi ülkedeki yerli firmalar ile hangi şartlar altında rekabet edebileceklerine yönelik bir açıklama getirmesine rağmen, bu rekabetin neden, örneğin ihracat yerine, DYY'ler ile olacağını açıklamamaktadır (Lizondo, 1990: 6-7).

1.5.2.2. Ürün Devreleri Teorisi

Ürün devreleri teorisi, R. Vernon tarafından uluslararası ticaretin açıklanması için geliştirilmiş ve DYY'leri açıklamak için de kullanılmıştır. Bu teoriye göre, bir ürünün yaşamı icat, büyüme, olgunlaşma ve standartlaşma aşamalarını kapsayan bir süreçten oluşmaktadır. Bu süreç, ilk aşama olan icat aşaması ile başlar. Bir ÇUŞ tarafından yeni bir ürün geliştirilir ve köken ülke pazarına yani yerli tüketicilere sunulur. Sürecin ilk aşaması olan bu dönemde, ürün henüz yeni olmasından dolayı yalnızca ÇUŞ'un kendi köken ülke pazarında talep almaktadır. Sürecin ikinci

aşamasında, yani büyüme ve olgunlaşma aşamasında, ürüne olan talep genişler ve ÇUŞ artan bir rekabetle karşı karşıya kalır. ÇUŞ, bu aşamada ürününü farklı pazarlara ihraç etmeye başlar. Ayrıca, ürüne olan talebin artışı ÇUŞ'a, ihracat ile talebi karşılamaya çalıştığı farklı pazarlarda, bunun yanında DYY vasiyetiyle, o ülkelerde ürününü üreterek toplam üretimini artırmaya teşvik eder. Bu sürecin son aşaması ise standartlaşma aşamasıdır. Adından da anlaşılacağı gibi bu aşamada, ÇUŞ'un ürettiği ürün ve üretim süreci artık diğer firmalar tarafından zorlanmadan taklit edilebilir hale gelir. Bu durum, ürünü piyasaya ilk süren ÇUŞ için artan bir fiyat rekabeti anlamına gelmektedir. Bu yüzden ÇUŞ, bu rekabete ayak uydurabilmek amacıyla bazı maliyet avantajlarından yararlanmalıdır. Daha düşük işgücü maliyetleri gibi avantajlardan yararlanmak adına ÇUŞ, bu aşamada, GOÜ'e DYY yapmaya başlar (Agarwal, 1980: 750-751; Lizondo, 1990: 9-10).

1.5.2.3. Oligopolistik Tepki Teorisi

Bu teori 1973 yılında F.T.Knickerbocker tarafından geliştirilmiştir. Teoriye göre, oligopolistik yapıdaki bir pazarda veya sektörde, bir ÇUŞ bir ülkedeki pazar payını artırmak için o ülkeye olan yatırımlarını artırır, rakipleri konumunda olan diğer firmalar da aynı niyet ile yani kendi pazar paylarını artırmak ya da en azından korumak için yatırımlarını artırır. Bu teori öne sürülmeden önce, DYY'lerin neden ve nereye yapılacağı konusunda bir fikir birliği oluşmuştu. Buna göre DYY'lerin, ÇUŞ'ların yatırımını yapacakları evsahibi ülkenin pazarında üretim tesisi kurarak, o ülke pazarında rekabet etme güçlerini artırmak ve aynı zamanda çeşitli tarifeler gibi engellerden kaçınmak istemeleri sonucunda yapıldığı düşünülmekteydi. Benzer şekilde, ÇUŞ'ların köken ülkelerinde daha pahalı ve daha kıt olan üretim faktörlerini elde ederek maliyet avantajı sağlamak istemelerinin de DYY'lere yol açtığı anlaşılmıştı. Knickerbocker bu noktada, ÇUŞ'ları DYY'lere iten bir başka durum daha olduğunu öne sürerek, bu firmaların rakiplerinin yatırım davranışlarına göre hareket ederek yatırım yaptıklarını belirtmiştir. Yani, evsahibi ülkenin pazarına bir oligopolistik firma yatırım yaptığında, firmanın köken ülkesindeki ve dünyadaki rakibi konumundaki firmalarda o pazarı paylaşmak ve mevcut avantajlarını korumak için rakiplerini taklit ederek aynı pazara yatırım yapmaktadırlar (Head ve diğerleri, 2002: 453-454).

1.5.2.4. İçselleştirme Teorisi

M.Cason ve P.J. Buckley tarafından geliştirilmiştir. Cason ve Buckley'e göre, ÇUŞ'lar yabancı pazarlarda ticari faaliyette buldukları zaman çeşitli düzensizlikler, yüksek işlem maliyetleri ve gecikmeler gibi maliyet arttırıcı durumlar ile karşılaşmaktadırlar. Aynı zamanda, ÇUŞ'lar girmek istedikleri pazarlarda rekabet edebilmeleri için, müşteri tercihleri ve beşeri sermaye gibi bazı faktörlere de sahip olmalıdırlar. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı ÇUŞ'lar, hedefledikleri pazarlara DYY'ler yoluyla girerek, bu pazarları içselleştirirler ve maliyetlerini minimize ederler. Böylece, faaliyette buldukları dış pazarları iç pazar haline getirmiş olurlar (Agarwal, 1980: 753).

İçselleştirme amacıyla DYY yapan ÇUŞ'ların, yaptığı bu yatırımlar üç şekilde gerçekleşir. İlki, ÇUŞ'ların üretim teknolojilerinde Ar-Ge faaliyetleri ile gerçekleştirdikleri yenilikler ve yeni ürünler sayesinde edindikleri avantajları korumak için yabancı piyasalarda yatay yayılma yaparak üretim tesisleri kurmaları sonucu ortaya çıkar. Her ülkede patent hakları aynı seviyede ve ciddiyetle korunmadığından, ÇUŞ'lar eğer üretim teknolojilerinin başka firmalar tarafından taklit edilmesini ve kullanılmasını engelleyemezler ise bu yenilikler kamu malı haline gelir. Bu yüzden ÇUŞ'ların faaliyette buldukları yabancı piyasalarda yeniliklerine ve ürünlerine dayanan avantajlarını tam anlamıyla kullanabilmeleri için o ülkelere DYY'ler yapmaları gerekmektedir. İkincisi, ÇUŞ'ların bir malın tüm üretim sürecini, dikey olarak oluşturulmuş birden fazla üretim tesisi kurarak, gerçekleştirmek için yaptıkları yatırımlar sonucu ortaya çıkar. Üçüncüsü, ÇUŞ'ların faaliyetlerini farklı ülkelere yayarak risk ve karlılık seviyelerinde devamlılık sağlamayı istemeleri sonucu ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeyle, eğer bir ÇUŞ'un yatırımının bulunduğu bir ülkede risk faktörü yükselirse, yatırımını yeni ülke veya ülkelere taşıyarak riskin azaltılması amacıyla içselleştirme gerçekleşir (Tekeli ve İlkin, 1987: 23).

1.5.2.5. OLI Paradigması

Bu bölümde yer verilecek son teori olan OLI paradigması, John Dunning tarafından geliştirilmiştir. Bu teori, içselleştirme ve oligopolistik tepki teorisinin daha

kapsamlı hali olarak kabul edilebilir. Dunning bu iki teorinin üzerine yer seçimi yani konum faktörünü eklemiştir (Nayak ve Choudhury, 2014: 9).

OLI paradigmasına göre, ÇUŞ'ların uluslararası faaliyetlerini belirleyen sahiplik (ownership) avantajı, konum (location) avantajı ve içselleştirme (internalization) avantajı olmak üzere üç tür avantaj vardır. Teoriye göre, ÇUŞ'ların DYY yapmaları için bu üç avantaja da sahip olması gerekmektedir. OLI paradigmasına göre DYY kararını belirleyen üç avantaj şu şekilde açıklanabilir:

- DYY yapacak olan ÇUŞ'un, evsahibi ülkedeki yerli firmalar karşısında maddi olmayan varlıklar için karşılaştırmalı olarak sahiplik avantajının bulunması gerekir. Bunlar monopol gücü, beşeri sermaye, ileri teknoloji, yönetsel beceriler gibi varlıklardır.

- ÇUŞ'un yapacağı DYY ile sahiplik avantajlarını içselleştirerek elde edeceği faydanın, maddi olmayan varlıklarını lisans anlaşmaları ve teknoloji satışı gibi işlemler şeklinde değerlendirmesinden sağlayacağı faydadan daha büyük olması gerekir.

- ÇUŞ köken ülkesine kıyasla evsahibi ülkede daha uygun işçi ücretleri, hammadde kaynakları, gümrük tarifeleri, vergi farklılıkları ve yatırım teşvikleri gibi bazı konum (location) avantajlarına sahip olmalıdır. Ayrıca, evsahibi ülkedeki üretimin köken ülkedeki üretimi ihraç etmekten daha avantajlı olması gerekmektedir. Tüm bu avantajların sağlanması halinde ÇUŞ'lar, yurtdışı pazarlara diğer yatırım ve ticaret yöntemleri yerine DYY'ler aracılığı ile ulaşmayı tercih ederler (Dunning, 1988: 2-4; Dunning, 1995: 475-476)

DYY'lerin neden tercih edildiğini açıklamak için öne sürülen bu teoriler, DYY yapılması için bazı faktörlerin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda ülkelerin DYY'lere evsahipliği yapabilmeleri için de bazı faktörlere ihtiyaç duyduklarına değinmişlerdir. 1998 yılında da UNCTAD tarafından yayınlanan Dünya Yatırım Raporunda, ülkelerin DYY'lere evsahipliği yapabilmeleri için hangi faktörlere sahip olmaları gerektiğini içeren bir çalışma yapmıştır. UNCTAD (1998) bu çalışmada, DYY'lerin evsahibi ülkeler açısından belirleyici faktörlerini politik, yatırım ortamına ilişkin ve ekonomik belirleyiciler olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Tablo 4'te evsahibi ülkeler açısından DYY'lerin belirleyici faktörleri yer almaktadır.

Tablo 4: DYY’lerin Evsahibi Ülkeler Açısından Belirleyicileri

1.Politik Belirleyiciler	● siyasi ve ekonomik istikrar● yabancı sermayenin giriş ve işlemleri ile ilgili kanunlar● piyasaların işleyişi ve yapısına ilişkin politikalar● DYY ile ilgili uluslararası anlaşmalar● vergilendirme● ticaret politikası, DYY ve ticaret politikalarının tutarlılığı● özelleştirme politikası		
2.Yatırım Ortamına İlişkin Belirleyiciler	● yatırım promosyonları● yatırım teşvikleri● yolsuzlukların varlığı sonucu karşılaşılan maliyetler● yatırım sonrası hizmetler● sosyal olanaklar		
3. Ekonomik Belirleyiciler	A. Pazar Arayan DYY Açısından	B. Kaynak Arayan DYY Açısından	C. Etkinlik Arayan DYY Açısından
	● piyasa büyüklüğü● pazarın büyümesi● bölgesel ve küresel pazarlara erişim imkanı● ülkeye özgü tüketici tercihleri● piyasaların yapısı	● hammaddeler● düşük ücretli vasıfsız işgücü● vasıflı (yetişmiş) işgücü● fiziksel altyapı (limanlar, yollar vb.)● teknolojik ve yenilikçi varlıklar(markalar vb.)	● üretim için gerekli olan girdilerin ve işgücünün maliyeti ve verimliliği● diğer girdi maliyetleri (nakliye ve iletişim maliyetleri vb.)● bölgesel bir entegrasyon anlaşmasına üyelik

Kaynak: UNCTAD World Investment Report 1998 Trends and Determinants, s. 91

1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

1.6.1. Türkiye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Cumhuriyetin 1923 yılında kuruluşu ile birlikte, Osmanlı ekonomisinde faaliyet gösteren 7’si demiryolları, 23’ü bankacılık, 11’i liman ve belediye hizmetleri, 35’i ticaret, 6’sı madencilik ve 12 tanesi imalat sektörlerine yatırım yapmış olan 94 yabancı sermayeli firma Türkiye ekonomisinde faaliyete geçmiştir. Bu yabancı sermayenin toplam değeri ise 63,4 milyon sterlin civarındadır (Yavan ve Kara, 2003: 25-26).

1920’li yıllar boyunca var olan bu yabancı sermaye varlığını artırmak amacıyla, Türkiye DYY’leri ülkeye çekmek için çabalanmış ve özellikle yabancı

yatırımcıların yerli firmalar ile ortaklık kurmasını teşvik edici bir politika izlenmiştir. 1920-1930 arası kurulan 201 firmadan 66'sı yabancı sermaye ortaklığı ile kurulmuştur (Boratav, 2005: 42). 1930 yılı itibariyle 1945 yılına kadar olan dönemde, Türkiye önemli miktarda DYY çekememiştir. 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran bu durumun doğal olarak ilk nedenidir. Tüm dünyayı etkilen bu ekonomik kriz sonrası, Türkiye'de devletçi politikalar yükselişe geçmiş ve bunun sonucunda, 1920'lerde ki yabancı sermayeyi teşvik politikaları tam tersine dönmüştür (Saray, 2011: 390). Bu dönemde uygulanan devletçi politikalar; kambiyo kontrolü, yabancı sermayenin giriş ve çıkış işlemlerinin maliye bakanlığı kontrolüne verilmesi ve Türk parasının kıymetini koruma kanununun çıkarılması gibi uygulamalardır. Bu uygulamalar sonucu, Türkiye yabancı sermaye için tercih edilebilir bir ülke olmaktan uzaklaşmıştır (Dumludağ, 2006: 226). İkinci neden ise 1939 yılında başlayan 2. Dünya Savaşı'dan dolayı tüm dünyada yabancı yatırımların durmasıdır (Yavan ve Kara, 2003: 28).

2. Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesi ile birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızlı bir kalkınma yakalamak için DYY'leri teşvik edici politikalar izlenmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'de 1951 yılında 5821 sayılı "Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu" çıkarılmış ancak DYY girişi sağlanması konusunda beklenti karşılanamamıştır. Ardından 1954 yılında 6224 sayılı döneminin Rıdvan Karluk'un ifadesiyle "en liberal yabancı sermaye kanunlarından birisi" olan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Kanuna göre yerli firmalara tanınan bütün haklar yabancı firmalara da tanınmış ve yabancı yatırımda yerli ortaklık durumunda, yabancı yatırımcıya herhangi bir sermaye payı tavanı getirilmemiştir. Bu kanun, yabancı yatırımcının yatırım sonrası elde edeceği sermaye karlarının transferi ve ana sermayenin iadesi noktasında da herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. Ayrıca kanun, transfer edilemeyen sermaye karlarının istenildiğinde ana sermayeye ilave edilmesine de olanak sağlamaktadır. Fakat, çıkarılan bu kanunda ülkeye önemli ölçüde yabancı yatırım girmesini sağlayamamıştır (Karluk, 1983: 49-50).

1960 yılından itibaren Türkiye'de planlı bir kalkınma modeli izlenmeye başlanmış, ancak DYY girişleri düşük seyretmeye devam etmiştir. Bu dönemde, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve 1966 programı ile birlikte yabancı

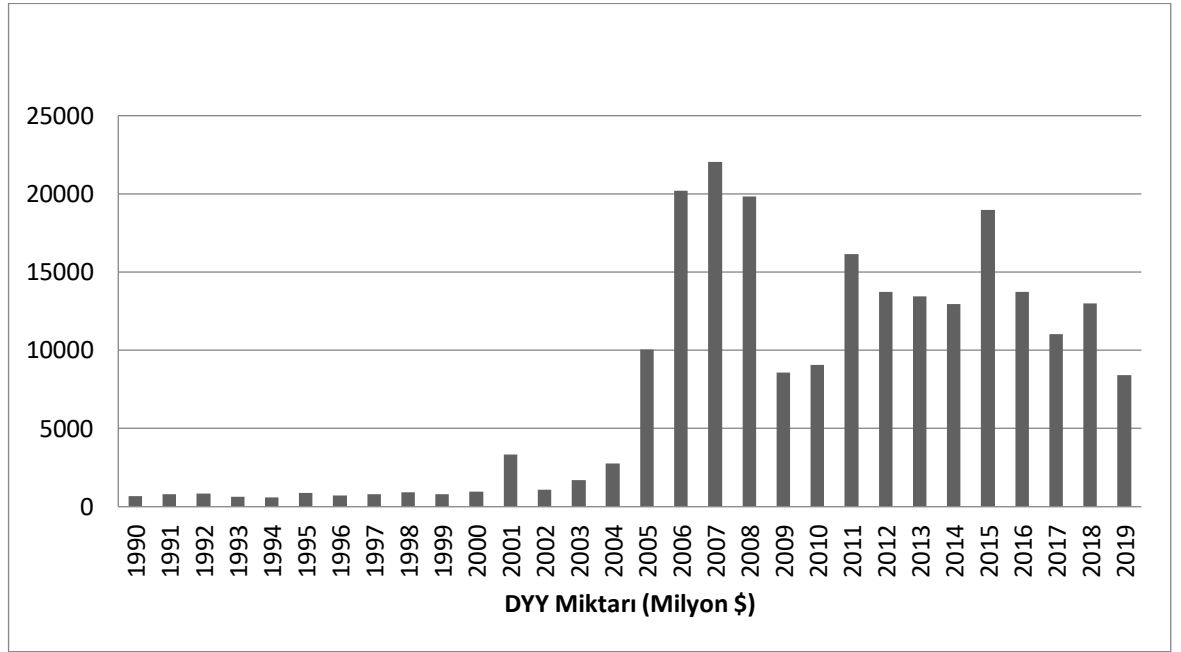
sermaye girişinin önüne bazı bürokratik engeller getirilmiştir. Bu yüzden yabancı sermaye gözünde, Türkiye ciddi miktarda DYY'e evsahipliği yapacak kadar çekici bir ülke olarak görülmemiştir. Programın uygulamaya geçmesi ile birlikte, Türkiye'ye yapılan yabancı yatırımlar için belirli bir süre sonra zorunlu ihracat yapma şartı getirilmiştir. Ayrıca "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" ile birlikte herhangi bir kısıtlama getirilmeyen kar transferleride kısıtlanmıştır (Karluk, 1983: 52). 1970'lere gelindiğinde de Türkiye açısından durum benzer şekilde devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde, Türkiye'de ve özellikle GOÜ'de istikrarsızlığı tetikleyen çeşitli siyasi krizler meydana gelmiştir. Bu siyasi krizler, bu ülkelerin DYY'lere bakış açısında da bir değişikliğe sebep olmuş ve DYY'lere daha şüpheli bir yaklaşımı beslemiştir (Karluk, 1983: 62; Saray, 2011: 391).

1980 yılından itibaren ise özellikle GOÜ, ekonomilerini çeşitli reformlara tabi tutarak dış ticaret rejimlerini serbestleştirmeye başlamışlardır. Bu serbestleştirme kendisiyle birlikte dünya ekonomisinin genelinde bir değişimi de bereberinde getirmiştir. Böylelikle, uluslararası ticarete bir artış dönemi başlamıştır. 1970'li yıllarda DYY'lere karşı güçlenen şüpheli yaklaşım yerini DYY'lerin istikrarlı bir büyüme ve kalkınmaya yardımcı olacağı inancına bırakmıştır. Bu nedenle, Türkiye'de 1970'lerde yabancı sermaye konusunda getirilen kısıtlamaları kaldırarak, diğer GOÜ ile birlikte benzer serbestleşme politikası izleyerek dışa açılma sürecini başlatmıştır (Dumludağ, 2006: 226). Bu dönemde, Türkiye'nin ihracata dayalı olarak serbest piyasa sistemi ile büyümesi ve kalkınması amacıyla 24 Ocak kararları alınmıştır. Bu kararlar ile birlikte, 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci büyüme stratejisi yerini dışa açık büyüme stratejisine bırakmış, yabancı sermaye girişi ve yabancı sermayenin beraberinde getirdiği teknolojiden yararlanmak amaçlanmıştır (Yavan ve Kara, 2003: 30-31).

1980'li yıllar ile birlikte çeşitli düzenlemeler ile başlayan ekonomik dönüşüm Türkiye'de DYY miktarında çok büyük bir artış yaşatmamış, ancak yinede 1986'dan itibaren bir artış trendi başlamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise dünya çapında GOÜ'e yönelik DYY miktarlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. Fakat Türkiye'de 1980'li yılların ortasından itibaren yakalanan artış devam etmemiş ve DYY miktarı nispeten istikrarlı bir seyir izlemiştir (Loewendahl ve Ertugal-Loewendahl, 2001: 3-4; Dumludağ, 2006: 226-227).

2001 yılında ise Türkiye'ye gelen DYY miktarında büyük bir artış yaşanmıştır. 2001 krizi nedeniyle DYY miktarı 2002 ve 2003 yıllarında 2001 yılında yakalanan miktarın altında kalmasına rağmen, bu dönemde Türkiye'de hakim olan liberal politikalar ve DYY'ler konusunda 2003 yılında yürürlüğe giren 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" ile birlikte DYY miktarında tekrar artışlar yaşamaya başlamıştır (Saray, 2011: 392). Aşağıdaki Şekil 1' de 1990-2019 yılları arası Türkiye'ye gelen DYY miktarı bulunmaktadır.

Şekil 1: 1990-2019 Yılları Arası Türkiye'ye Gelen DYY Miktarı

Kaynak: UNCTAD, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Veri Tabanı

Şekil 1'de görülebileceği üzere Türkiye'ye gelen DYY miktarı 2005 yılında büyük bir artış yaşayarak 10 milyar dolar seviyesine çıkmış, yaşanan artış devam ederek 2006 yılında 2005 yılındaki giriş miktarının 2 katı kadar DYY Türkiye'ye gelmiştir.

2008 yılının son aylarında ortaya çıkan ve dünya üzerindeki birçok ülkeyi etkileyen kriz sonucu, Türkiye'ye giren DYY miktarı azalarak 2009 yılında 8 milyar dolar ve 2010 yılında 9 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 44-45).

2011 yılında yeniden bir artış yaşanmış, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında 13 milyar dolar civarında istikrarlı bir giriş yaşanmıştır. 2015 yılında 19 milyar dolara yakın DYY girişi ile birlikte tekrar artış yakalanan DYY miktarı 2016 yılında

yeniden 13 milyar dolarlık seviyeye düşmüştür. 2017 yılında 11 milyar dolar seviyesine düşen DYY miktarında, 2018 yılında artış yaşanarak yeniden 13 milyar dolara yakın bir seviyeye ulaşılmıştır. 2019 yılında ise tekrar düşüş yaşanmış ve DYY miktarı 8,5 milyar dolara yakın bir seviyede kalmıştır.

2015 yılından itibaren yaşanan DYY girişlerinin sektörel dağılımına bakıldığında, 2015 yılında toplam DYY girişlerinin %52'si hizmetler sektörüne, %47'si ise sanayi sektörüne gerçekleşmiştir. En çok yatırım alan alt sektör ise imalat sanayi olmuştur (YASED, 2016: 2). 2016 yılında ise toplam DYY girişlerinde hizmetler sektörünün payı %61, sanayi sektörünün payı ise %38,5 olarak gerçekleşmiştir. En çok yatırım alan alt sektör ise tekrar imalat sanayi (1,710 milyon dolar) olmuştur (YASED, 2017: 2). 2017 yılına gelindiğinde ise toplam DYY girişlerinde hizmetler sektörünün payı %64, sanayi sektörünün payı ise %35,6'dır. Bu yıl geçmiş iki yıldan farklı olarak en çok yatırım alan alt sektör finans ve sigortacılık sektörü (1,452 milyon dolar) olmuştur. İmalat sektörü ise bu yıl 1,261 milyon dolar yatırım alarak ulaştırma ve depolama alt sektörünün (1,350 milyon dolar) ardından üçüncü sırada yer almıştır (YASED, 2018: 2). 2018 yılında ise DYY'lerden en büyük payı %55,5 ile hizmetler sektörü almıştır. Sanayi sektörünün payı ise %44 olarak gerçekleşmiştir. Alt sektörlerle bakıldığında en yüksek miktarda DYY imalat sanayiine 1,999 milyon dolar olarak gelmiştir (YASED, 2019: 6). 2019 yılında ise hizmetler sektörü 3,3399 milyon dolarlık DYY ile toplam DYY miktarının %60'lık kısmını almıştır. 2019 yılında sanayi sektörünün payı %39, aldığı DYY miktarı ise 2,195 milyon dolar olmuştur. Alt sektörlerde ise en yüksek payı yeniden imalat sanayii almıştır (YASED, 2020: 6).

Aşağıda yer alan Tablo 5'te 2019 yılında Türkiye'ye gelen DYY miktarının hangi ülkeler ağırlıklı olduğu yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye'ye 2019 Yılında En Çok DYY Yapan On Ülke

Ülkeler	2018 (DYY miktarı milyon \$)	2019 (DYY miktarı milyon \$)
Hollanda	855	844
İngiltere	445	825
Katar	369	570
Azerbaycan	510	565
Almanya	298	437
ABD	435	342
Japonya	88	317
İsviçre	177	294
İspanya	224	220
Fransa	313	176
Toplam	3735	4590

Kaynak: YASED (2020)Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2019 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu, s. 7

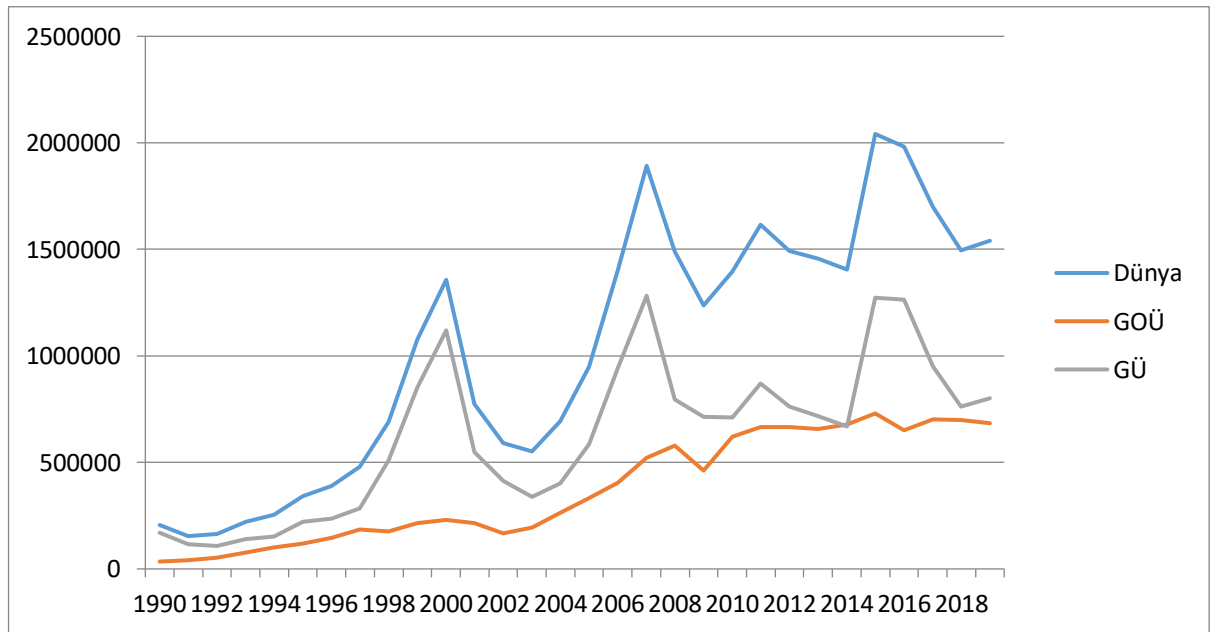
1.6.2. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Yabancı yatırımlar ile ilgili tarihi süreci daha erken dönemlere dayandırmak mümkün olsada, gerçek anlamda süreç 19. yüzyılda başlamaktadır. Bu dönemde, sanayi devrimi sonrası sanayileşmede ciddi gelişme gösteren Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelerin karşılanması, tarımdan elde edilen çıktıların sanayi üretimi için girdi haline getirilmesi ve sömürge ülkelere yapılan yatırımlar DYY'lerin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, 1850'lerden itibaren 1920'li yıllar boyunca en çok yurtdışı yatırım yapan ülke İngiltere olmuştur. İngiltere bu dönem boyunca uluslararası piyasalarda ve özellikle sömürge ve Latin Amerika ülkelere ciddi miktarda yatırım yapmıştır. İngiltere'yi bu dönemde takip eden diğer ülkeler ise ABD, Fransa, Almanya, İsviçre, Belçika ve Hollanda'dır. 1. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte ise öncelikli olarak yabancı yatırımlar azalmış, savaşın bitimiyle birlikte ise ABD yabancı yatırımlarda İngiltere'yi geçmiş ve savaş sonrası dönemde yatırımlarda tekrar artış görülmüştür. 1. Dünya Savaşı öncesi yapılan yatırımlar daha çok finansal yatırım şeklindeyken, savaş sonrası dönemde ABD kaynaklı yatırımlar DYY biçiminde olmuştur. Ancak 1. Dünya Savaşı sonrası dönemi yatırımlardaki artış dönemi kısa sürmüştür. Çünkü, bu dönemde öncelikle 1929 yılında Büyük Buhran yaşanmış ve ardından 2. Dünya Savaşı başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde yabancı yatırımlarda azalma meydana gelmiştir (Yavan ve Kara, 2003: 22; Nur ve Dilber, 2017: 20).

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte yabancı yatırımlar konusunda, DYY'lerin temel olarak ön plana çıktığı dönem başlamış ve DYY'ler artış dönemine girmiştir. İlk olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu adını alan, bugünkü adıyla ise Avrupa Birliği (AB)'nin kurulması, özellikle ABD'den AB'ye gelen DYY'lerde ciddi bir artışa neden olmuştur. ABD'den bu yatırımların gelmesinin sebebi, AB'nin diğer ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulaması ve ABD kökenli firmaların bu tarifeden kaçınmak için olabildiğince erken şekilde DYY'ler vasıtasıyla Avrupa ekonomilerine girmek istemeleridir. 1973 yılında meydana gelen Petrol krizi ile birlikte DYY'lerdeki savaş sonrası artış dönemi sona ermiş ve DYY akımında duraklama meydana gelmiştir. Ancak, ABD kökenli DYY akışı devam etmiş ve 1980 sonrası DYY'ler tekrar artış dönemine girmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 37).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise tüm dünyada, toplam DYY miktarı 400 milyar dolar seviyesine 1990'lı yılların ikinci yarısında ulaşmıştır. Bu noktadan itibaren dünya genelinde yapılan DYY miktarında ciddi artışlar yaşanmaya başlamıştır (UNCTAD, 1998: 8). Aşağıda yer alan Şekil 2'de, 1990-2019 döneminde GÜ ve GOÜ gelen DYY miktarı görülmektedir:

Şekil 2: 1990-2019 Yılları Arası GÜ ve GOÜ'e Gelen DYY Miktarı

Kaynak: UNCTAD, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Veri Tabanı

2000 yılına gelindiğinde, dünya genelinde rekor bir miktar olan 1,4 trilyon dolara yakın bir miktarda DYY gerçekleşmiştir. Şekil 2'te de görülebileceği üzere

1997 yılından itibaren GÜ'e yapılan DYY'lerde büyük bir artış yaşanmıştır. Ancak, 2001 yılında gerileme yaşanmış ve DYY miktarı 735 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu gerileme, 1991 yılından sonra dünya çapında gerçekleştirilen toplam DYY miktarında yaşanan ilk düşüş olmuştur (UNCTAD, 2002: 3).

2001 sonrası 2002 ve 2003 yıllarında yaşanan düşüşün ardından 2004 yılında bir artış trendi başlamıştır. 2005 yılında dünya genelinde 900 milyar doların üzerinde, 2006 yılında ise 1,4 trilyon doların üzerinde DYY yapılmıştır. 2007 yılında 2006 yılına göre ciddi bir artış gerçekleşmiş ve 1,8 trilyon doların üzerinde DYY gerçekleşmiştir (UNCTAD, 2008: 3). 2008 yılında ABD'de meydana gelen kriz küresel hale gelmiş ve DYY'ler de bu krizden, doğal olarak, olumsuz yönde etkilenmiştir. 2007 yılının ardından 2008 yılında DYY miktarında GÜ'ler özelinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında da bu düşüş devam etmiş ancak, 2010 yılında kriz sonrası ticaret ve sanayi üretimi, dünya çapında, kriz öncesi seviyeye dönmüş ve daha çok GOÜ'e yapılan yatırımlardan kaynaklı bir artış olmuştur (UNCTAD, 2011: 2).

2011 yılında DYY miktarı 1,5 trilyon\$ seviyesinin üzerine çıkmış ancak 2012 yılında tekrar düşüş yaşamıştır. 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında nispeten istikrarlı olan DYY miktarı 2015 yılında ciddi bir artış göstererek 2 trilyon dolarlık rekor bir seviyeye ulaşmıştır (UNCTAD, 2016: 2).

2015 yılındaki yükselişin ardından, dünya çapında DYY akımları 2016 yılında bu ivmeyi kaybetmiştir. DYY'ler 2017 yılında yaklaşık olarak 1,7 trilyon\$, 2018 yılında ise yaklaşık olarak 1,5 trilyon\$ seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylelikle dünya çapında gerçekleşen DYY'lerde, üç yıl arka arkaya düşüş gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise dünya üzerindeki toplam DYY miktarı artarak 1,5 trilyon \$'lık seviyenin üzerine çıkmıştır (UNCTAD, 2018: 2; UNCTAD, 2019: 2).

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Bu bölümde, uygulanan panel veri analizinde bağımlı değişken olarak kullanılan toplam faktör verimliliği (TFV) hakkında bilgiler ve DYY'lerin TFV üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalardan oluşan ampirik literatür yer almaktadır.

2.1. Toplam Faktör Verimliliği

Ekonomik anlamda, çıktı üretmek amacıyla emek ve sermaye gibi girdilerin miktarını değiştirmeden daha fazla çıktı elde etmek anlamına gelen verimlilik, genel olarak, elde edilen çıktının kullanılan girdilere oranı olarak tanımlanmaktadır (Kim ve diğerleri, 2016: 1).

Genel olarak, üretim süreçlerinde kullanılan girdiler sermaye, işgücü, enerji, hizmetler ve malzemelerden oluşmaktadır. Bu girdiler ile üretim süreci sonunda elde edilen çıktı arasındaki oranlar iki farklı verimlilik türünü meydana getirmektedir. Eğer bu girdilerden yalnızca biri, örneğin işgücü, elde edilen toplam çıktıya oranlanırsa, örneğin işgücü verimliliği, bu kısmi faktör verimliliği anlamına gelmektedir. Üretimde kullanılan tüm girdilerin toplamı, elde edilen çıktıya oranlandığında ise TFV elde edilir. İstihdam da yaşanan artışlar, sermaye yatırımları ve TFV ekonomik büyümeyi sağlayan temel etmenlerdir. TFV'de yaşanan bir artış katma değer artması anlamına gelir. Bu durum ise sermaye yatırımında bulunanların karlarının artması, işgücünün ücretlerinde artış ve tüketiciler için daha düşük fiyatlara yol açmaktadır. Dolayısıyla, TFV artışı uzun vade göz önüne alındığında, ekonomik büyümenin yanı sıra refah artışının da ana kaynağını teşkil etmektedir. (UNDP, 2018: 15).

2.1.1. Neoklasik ve İçsel Büyüme Teorilerinde Toplam Faktör Verimliliği

Verimliliğin açıklanmasına ilişkin yaklaşımlar temel olarak, neoklasik ve içsel büyüme teorileri çerçevesinde birbirinden ayrılmaktadır. Neoklasik teoride, ekonomik büyümenin kısa dönemdeki belirleyicisi sermaye birikimidir. Uzun dönemde ise, sermayenin azalan getiriye sahip olduğu varsayımı altında, büyümenin belirleyicisi dışsal olarak kabul edilen teknolojik gelişme yani TFV artışıdır (Stiroh, 2001: 37)

İçsel büyüme teorisinde de neoklasik teoride olduğu gibi uzun dönemde ekonomik büyümenin temel belirleyicisi TFV'deki artıştır. Ancak, içsel büyüme teorisinin neoklasik teoriden farkı, TFV artışının ekonomi üzerine izlenecek politikalar ile sağlanabileceğini yani TFV'nin içsel bir değişken olduğunu kabul etmeleridir. Ayrıca, içsel büyüme teorisinde sermayenin ölçüğe göre sabit veya artan getiriye sahip olduğu varsayılmaktadır (Howitt, 2004: 3).

Neoklasik ve içsel büyüme teorilerinin arasındaki uzun dönem büyüme artışı noktasındaki farklılık DYY'lere karşı yaklaşım için de benzerdir. Neoklasik teori sermayenin azalan getiriye sahip olduğunu kabul ettiği için DYY'ler sermaye stokunu artırmasına rağmen, yalnızca kısa vadede büyümeye etki etmekte ancak uzun vadede bu etki ortadan kalkmaktadır. İçsel büyüme teorilerinde ise durum daha farklıdır. Öyleki, DYY'ler içsel büyüme teorisine göz önüne alındığında, yerli yatırımlardan daha verimli olabilmektedirler. Bunun sebebi ise içsel büyüme teorisinin sermaye birikimi ile ilgili varsayımı ve sermayenin azalan getiriye sahip olduğu varsayımını kabul etmemesidir. İçsel büyüme teorisine göre, sermaye birikimi sadece fiziksel sermayeyi değil aynı zamanda beşeri sermayeyi de kapsamaktadır. DYY'ler de fiziksel sermayenin yanısıra teknoloji ve yönetsel becerileri de beraberlerinde getirdikleri için uzun vadede büyüme konusunda daha etkili olabilmektedirler (Mello, 1997: 8).

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren GOÜ'nün çeşitli teşvikler vererek DYY'leri kendi ülkelerine çekmek istemelerinin ana nedeni de DYY'ler ile birlikte gelen teknolojinin ekonomiye yayıldığı inancı ve bundan yararlanma isteğidir. ÇUŞ'ların yeni ürünleri ve üretim süreçlerini evsahibi ekonomiye getirmesi, yerli firmaların burada oluşacak teknoloji aktarımı ve yayılımından faydalanmasını

sağlayabilmektedir. Yerli firmaların elde edecekleri verimlilik artışı, tüm ekonomiye yayılarak evsahibi ülke ekonomisinde bir verimlilik artışına dönüşebilir ve evsahibi ülkenin büyümesi ve kalkınması konusunda yardımcı olabilir (Aitken ve Harrison, 1999: 605-607).

2.1.2. Toplam Faktör Verimliliği Hesaplama Yöntemleri

TFV hesaplamasında çoğunlukla, ekonometrik tahmin için toplam üretim fonksiyonunun kullanılması ve büyüme muhasebesi yaklaşımı olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Bu iki yöntem, sınırsız üretim fonksiyonu yaklaşımı altında toplanabilir. Ekonometrik yaklaşım, parametrik indeks yaklaşımı altında, büyüme muhasebesi yaklaşımı ise Divisia İndeksi, Exact İndeksi ve Tornqvist İndeksi ile birlikte parametrik olmayan indeks yaklaşımları altında toplanabilir. Sınır fonksiyonu yaklaşımı da benzer şekilde parametrik (Skotastik ve Deterministik Yaklaşımlar) ve parametrik olmayan (Malmquist Verimlilik İndeksi) indeks yaklaşımları şeklinde ikiye ayrılır (Oyeranti, 2003: 19).

TFV hesaplamasında ekonometrik yaklaşım, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunu kullanır.

$$Y_t = A_t K_t^\partial L_t^{1-\partial} \quad (1)$$

Burada Y_t çıktı, K_t sermaye L_t ise emek girdisidir. t ise zamanı simgelemektedir. A_t üretim faktörleri sabitken, üretim fonksiyonundaki değişimleri açıklayan teknolojik gelişmeyi veya TFV'yi temsil etmektedir. ∂ sermayenin, $1 - \partial$ ise emeğin çıktısı esnekliğidir. Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunda yer alan A_t 'yi aşağıdaki denklem (2)'de ki gibi tanımlamak mümkündür.

$$A_t = A_0 e^{\gamma t} \quad (2)$$

Denklem (2), teknolojinin sabit bir üstel sayı (γ) kadar büyüdüğünü gösterir. Ardından bu eşitlik denlem (1)'de yani üretim fonksiyonunda yerine konulursa:

$$Y_t = A_0 e^{\gamma t} K_t^\partial L_t^{1-\partial} \quad (3)$$

eşitliği elde edilir. Her iki tarafın logaritması alındığında:

$$\ln Y_t = \ln A_0 + \gamma t + \partial \ln K_t + (1 - \partial) \ln L_t \quad (4)$$

eşitliğine ulaşılır. Denklem (4)'de ekonometrik yaklaşım kullanılarak çıktı büyümesine teknolojik değişimin yani TFV artışının (Y) katkısı ve emek ve sermayenin çıktı esneklikleri hesaplanmaktadır (Chen, 1997: 20).

Büyüme muhasebesi yöntemi ise, çıktındaki değişimin enerji, teknik bilgi, sermaye ve işgücü gibi girdi faktörleri tarafından açıklanamayan kısmını artık (Solow artığı) olarak isimlendirmektedir. Bu artıktaki TFV artışı veya teknolojik gelişme düzeyini ifade etmektedir. Büyüme muhasebesi yöntemine göre çıktındaki artış oranı işgücü, teknik bilgi, sermaye ve enerji gibi çeşitli girdilerdeki artış oranlarının ağırlıklı ortalamasına eşit olmalıdır. Dolayısıyla, çıktındaki artış ile üretim sürecinde kullanılan girdilerdeki artış arasındaki farkın bulunmasından yararlanarak TFV'ye ulaşılır (Oyeranti, 2003: 15).

TFV'nin büyüme muhasebesi yöntemi ile hesaplanması için genel neoklasik üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y = F(K, L, t) \quad (5)$$

Fonksiyonun zamana göre türevi alındığında:

$$\frac{dY/dt}{Y} = \frac{(\delta F/\delta K)K}{Y} * \frac{dK}{dt} + \frac{(\delta F/\delta L)L}{Y} * \frac{dL}{dt} + \frac{(\delta F/\delta t)}{Y} \quad (6)$$

denklem (5) elde edilir. Bu denklemde $\frac{(\delta F/\delta t)}{Y}$ teknolojik değişim yani TFV'dir. $\frac{(\delta F/\delta K)K}{Y}$ sermayenin ve $\frac{(\delta F/\delta L)L}{Y}$ emeğin faktör paylarıdır. Denklem daha sade biçimde:

$$Y = S_K K + S_L L + TFV \quad (7)$$

şeklinde ifade edilebilir. TFV denklemin sol tarafına alındığında:

$$TFV = Y - S_K K - S_L L \quad (8)$$

denklem (8)'deki eşitliğe ulaşılır. Buradaki TFV, çıktı artışının faktör girdilerindeki artışla açıklanamayan kısmını oluşturan artıktır (Chen, 1997: 21).

2.1.3. Penn World Table Toplam Faktör Verimliliği Hesaplama Yöntemi

Bu çalışmada kullanılan TFV verileri Penn World Table (PWT) 10.0'dan elde edilmiştir. PWT 10.0'da TFV hesaplaması için kullanılan yöntem Inklaar ve Timmer (2013) tarafından açıklanmıştır. Buna göre, ülke düzeyinde verimlilik ile ilgilenildiği için çıktı ölçüsü olarak GSYİH, girdi olarak ise emek ve sermaye kullanılmıştır. Y

çıktısının üretilmesi için kullanılan K sermayesi L emek girdisi ve A verimlilik seviyesini içeren genel üretim fonksiyonu:

$$Y = Af(K, L) = AK^a(Ehc)^{1-a} \quad (9)$$

şeklinde kabul edilmiştir.

Denklem (9)'daki eşitlikte, emek girdisi ekonomideki işçi sayısının (E) ortalama beşeri sermaye (hc) ile çarpımı olarak tanımlanmıştır. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında, a sermayenin çıktı esnekliği iken, $1 - a$ ise emeğin çıktı esnekliğidir. Temel olarak PWT'de sabit ve cari fiyatlarla hesaplanan iki çeşit TFV verisi vardır. Sabit fiyatlarla hesaplanan TFV, her ülkede zaman içindeki verimlilik artışını karşılaştırmak için, cari fiyatlarla hesaplanan TFV ise her yıl ülkeler arasında verimlilik düzeylerinin karşılaştırılması için kullanılmaktadır. Hem ilgili literatürde tercih edilmesi hem de TFV artışını gösterdiği için bu çalışmada sabit fiyatlar ile hesaplanan TFV verisi kullanılmıştır. Buna göre, TFV hesaplamasının ikinci aşamasında, her bir ülke için TFV artışını hesaplayabilmek adına Törnqvist faktör girdilerinin miktar endeksi (Q_{ij}^T) hesaplanmış ve denkleme eklenmiştir.

$$\ln Q_{t,t-1}^T = \frac{1}{2}(a_t + a_{t-1}) \ln \frac{K_t}{K_{t-1}} + \left[1 - \frac{1}{2}(a_t + a_{t-1})\right] \ln \frac{L_t}{L_{t-1}} \quad (10)$$

Ülkeler arasında karşılaştırılabilir TFV artışının ölçüsü olarak kullanılan sabit fiyatlar ile hesaplanan TFV verisi ise denklem (11)'de ki şekilde hesaplanmıştır.

$$RTFP_{i,t-1} = \frac{RGDP_t}{RGDP_{t-1}} / Q_{t,t-1}^T \quad (11)$$

Denklemde (11)'de yer alan $RGDP$ sabit fiyatlarla ölçülen reel GSYİH, $RTFP$ ise sabit fiyatlarla hesaplanmış TFV verisidir (Inklaar ve Timmer, 2013: 4-5).

2.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Verimlilik Üzerindeki Etkileri

TFV artışının uzun dönemli büyümeye verdiği katkı ve refah artışı sağlaması nedeniyle, özellikle GOÜ için TFV artışının sağlanması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, GOÜ çeşitli teşvikler sunarak ihtiyaç duydukları sermaye ve teknolojiyi elde edebilmek adına DYY'leri kendi ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar. Ancak, ilgili literatürde de yer aldığı gibi DYY'ler evsahibi ülkelerin TFV'lerini olumlu etkilemenin yanısıra olumsuzda etkileyebilmektedir.

İlk olarak, ÇUŞ'ların DYY'ler yoluyla evsahibi ülkeye girişi rekabet artışı yaratmaktadır. Bu durum yerli firmalar üzerinde iki tür etki meydana getirmektedir.

Birincisi, artan rekabet yerli firmaları ayakta kalabilmeleri için sahip oldukları teknolojileri daha verimli kullanmaya itebilir. Bunu başarabilen firmalar da doğal olarak verimliliklerini artırmış olurlar (Görg ve Greenaway, 2004: 174). İkinci olası etki ise, özellikle kısa vadede üretim maliyetleri nedeniyle, rekabetin yerli firmaları olumsuz etkilemesidir. Genel olarak, ÇUŞ'lar ve yerli firmalar arasında üretim maliyetleri konusunda önemli bir farklılık vardır. ÇUŞ'lar ve kurdukları iştirakler yerli firmalara göre daha düşük marjinal maliyetler ile üretim yapmaktadırlar. Bu durum, eğer ÇUŞ'lar üretimlerini artırmaya karar verirlerse, yerli firmalar için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Özellikle kısa vadede, daha yüksek maliyetler ile üretim yapan yerli firmalar, ÇUŞ'ların bu davranışlarına cevap veremeyebilirler ve sonucunda piyasa dışı kalabilirler. Bu durum evsahibi ülkelerin TFV artışlarını olumsuz etkiler (Aitken ve Harrison, 1999: 607).

Ayrıca DYY'lerin evsahibi ülkelerin TFV'leri üzerinde bir diğer olası olumsuz etkisi de verilen teşvikler nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Özellikle GOÜ'e yapılan DYY'lerde teşviklerden yararlanan ÇUŞ'lar, aynı zamanda yerli firmalara göre finansal anlamda da daha fazla olanağa sahiptirler. Bu durum, ÇUŞ'ların evsahibi ülkelerde hem ürün hem faktör piyasalarında yerli firmalar ile rekabetini kolaylaştırmaktadır. Bütün bu avantajlara sahip olan ÇUŞ'lar, ölçek ekonomilerinden daha büyük faydalar sağlayabilmekte ve yerli firmaları piyasa dışına itebilmektedirler (Ayyagari ve Kosová, 2010: 16).

DYY'lerden kaynaklı muhtemel ikinci bir olumlu etki ise beşeri sermaye üzerinden ortaya çıkmaktadır. ÇUŞ'lar, evsahibi ülkelerde kurdukları üretim tesislerinde istihdam ettikleri evsahibi ülkelerin vatandaşlarından oluşan çalışanlarını, genellikle üretim sürecini daha hızlı benimsemeleri için eğitime tabi tutarlar. Bu çalışanlar, belirli bir süre sonra işlerinden ayrılırlar ise yerli firmalar için önemli bir nitelikli işgücü kaynağı olabilirler. Yerli firmalar tarafından bu çalışanların istihdam edilmesi ile birlikte verimlilik artışları sağlanabilir. ÇUŞ'ların evsahibi ülkelerde kurdukları iştirakler açısından da durum benzerdir. Ek olarak, ÇUŞ'lar daha kaliteli girdiler elde etmek amacıyla iştiraklerine nitelikli işgücü transferide yaparak verimlilik artışı sağlayabilirler (Aitken ve Harrison, 1999: 607).

Ancak, bu olası olumlu etkinin tam tersi bir durumun yaşanması da özellikle DYY'nin yapıldığı sektör için muhtemeldir. Varolan nitelikli işgücüne yönelik

olarak, ÇUŞ'lar daha cazip ücretler vererek işgücü piyasasındaki rekabeti rakip konumda bulunan yerli firmaların aleyhine olacak şekilde artırabilirler. Ayrıca, GOÜ'de GÜ'e göre daha kıt bir kaynak olan nitelikli işgücünün yüksek ücretler ile ÇUŞ'lar tarafından ele geçirilmesi ve bu ücretlerin çalışanları iş değiştirme konusunda caydırması, evsahibi ekonomideki TFV artışını kısıtlayabilir (Blalock ve Gertler, 2008: 404).

DYY'lerin muhtemel bir diğer olumlu etkisi ise evsahibi ülkelerin ihracatlarını artırması yoluyla ortaya çıkmaktadır. ÇUŞ'lar, DYY'lerin yanısıra yatırım yaptıkları ülkelere ihracatta yapmaktadırlar. İhracat çeşitli sabit maliyetler içermektedir. Bunlar, farklı ülkelerin yasal düzenlemelerine ve müşteri tercihlerine hakim olmak için katlanılan maliyetler ile nakliye ağı oluşturmak gibi maliyetlerdir. ÇUŞ'lar zaten bu maliyetlere katlandıkları için hem bu konuda tecrübelilerdir hem de çeşitli ihracat stratejilerine sahiplerdir. DYY sonucu evsahibi ülkelerde bu birikimlerini kullanarak ihracat yapabilmektedirler. Ayrıca, ihracat için evsahibi ülkede kurdukları iştirakleri kullanarak bir ticaret altyapısında oluştururlar. Yerli firmalar ise kurulan bu ticaret altyapısından yararlanarak ihracat yapmaya başlayabilirler. Bu durum da evsahibi ekonominin TFV'ne olumlu yansır (Görg ve Greenaway, 2004: 174).

Genel olarak burada bahsedilen olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesi, evsahibi ülkelerin beşeri sermaye stoklarına da bağlıdır. Beşeri sermaye stokları yeterli seviyede olmayan evsahibi ülkeler için bu olumlu etkilerin meydana gelmesi oldukça zordur. Beşeri sermaye stoku yüksek olan evsahibi ülkeler ise DYY'lerden kaynaklı yayılmalardan daha iyi yararlanarak TFV artışı sağlayabilmektedirler (Borensztein ve diğerleri, 1998: 117).

Ayrıca, yeterli beşeri sermaye stokuna sahip ülkelerin, örneğin GÜ, aldıkları DYY'ler sonucu daha teknoloji yoğun üretim yapılan tesisler kurulmaktadır. Bu durumda, evsahibi ülkenin beşeri sermaye stokunda ki artışın devamlı olmasına yardımcı olmaktadır. Beşeri sermaye stokunun yeterli seviyede olmadığı durumda ise, hem gelen DYY miktarı azalmakta hem de yatırım sonucu, daha emek yoğun üretim ağırlıklı, daha basit üretim teknolojisi kullanılmaktadır (Blomström ve Kokko, 2002: 3).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Verimlilik İle Olan İlişisine Dair Ampirik Literatür

DYY ile verimlilik ilişkisine dair teorik katkıların yapıldığı ilk çalışmalar daha çok sektörel bazlı çalışmalardır.

DYY'ler ile ilgili olarak verimlilik artışı sağlayan yayılma etkilerini inceleyen ilk teorik çalışmalardan bazıları; Caves (1974) tarafından Avustralya ve Kanada için, Globerman (1979) tarafından Kanada için ve Blomström ve Persson (1983) tarafından Meksika için yapılmıştır. Bu çalışmalarda, ülkelerin imalat sanayii dikkate alınmıştır. Globerman (1979) ve Blomström ve Persson (1983) tarafından yapılan çalışmalarda bağımlı değişken olarak işgücü verimliliği kullanılmış ve sektördeki yabancı sahiplik oranının verimlilik artışı sağladığı tespit edilmiştir. Caves (1974) ise çalışmasında bağımlı değişken olarak kar oranlarını kullanmış ve Avustralya için pozitif sonuca ulaşmıştır.

Teorik olarak bir diğer önemli katkıda Findlay (1978) tarafından yapılmıştır. Findlay, DYY'lerin yayılma etkisi ile evsahibi ülkedeki teknik ilerlemeyi ÇUŞ'lar tarafından kullanılan ileri teknoloji ve yönetsel beceriler sayesinde artırdığını belirtmiştir. Ayrıca, teknolojik olarak geri kalmışlığın, çok fazla olmaması halinde, daha fazla yayılma etkisi meydana getirebileceğini ve teknolojik olarak geri kalmış evsahibi firmaların verimlilik artışlarının "yakalama etkisi" (catching-up) dolayısıyla daha hızlı gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Yapılan ilk teorik çalışmalar genel olarak DYY kaynaklı yayılmaların maliyetsiz olarak dışsallıklar şeklinde ve beşeri sermaye gibi yerli firmalara ait özelliklerden bağımsız olarak meydana geldiğini varsaymışlardır. 1990'lı yıllar ile birlikte yapılan çalışmalarda ise yayılmaların bağımsız olarak kendiliğinden meydana gelmediği, aksine yerli firmaların yeteneklerine bağlı olarak oluştuğu kabul edilmiştir.

Örneğin, Wang ve Blomström (1992), ÇUŞ'ların yerli tedarikçilerine doğru yapmış oldukları teknoloji transferinin ve yerli firmaların ÇUŞ'ların teknolojilerini öğrenmelerinin bir maliyeti olduğunu kabul ederek kurdukları modele dâhil etmişlerdir. Sonuç olarak ise yerli firmaların Ar-Ge'ye harcadıkları maliyetin teknoloji yayılmaları ile olumlu bir ilişkide olduğunu belirtmişlerdir.

Başka bir çalışmada, Borensztein ve diğerleri (1998) evsahibi ülke firmalarının yeterli beşeri sermaye stokuna yani absorbe kapasitesine sahip olmaları şartıyla, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini belirtmişlerdir.

Benzer şekilde, Azman-Saini ve diğerleri (2010) DYY'lerin ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmesi için evsahibi ülkenin mali gelişmişlik seviyesinin belirli bir seviyenin üzerinde olması gerektiğini tespit etmişlerdir.

Ayrıca, literatürde DYY'lerden kaynaklı yayılmaların, genel olarak, yatay ve dikey yayılmalar olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştiği kabul edilmektedir. Dikey ve yatay yayılmalar vasıtasıyla TFV ve girişimcilik üzerine gerçekleşen etki, sektörel bağlantılar yoluyla meydana gelmektedir. ÇUŞ'ların aynı sektördeki yerel rakipleri ile olan bağlantısı yatay (sektör içi) bağlantılar olarak adlandırılır. Diğer sektörler ile olan bağlantısı ise dikey (sektörler arası) bağlantılardır ve geri bağlantı ve ileri bağlantı olarak ikiye ayrılır. Geri bağlantılar, ÇUŞ'lar ile yerli tedarikçiler arasından oluşurken, ileri bağlantılar tedarikçi pozisyonunda olan ÇUŞ'lar ile müşteri pozisyonundaki yerli firmalar arasında oluşmaktadır (Blomström ve Kokko, 1996: 12).

Bu bağlantılar üzerine, önemli bir başka teorik katkıda Markusen ve Venables (1999) tarafından yapılmıştır. Kurdukları modelde ara malı ve nihai tüketim malı üreten iki endüstri ve ara malı üreten yerli firmalar, nihai tüketim malı üreten yerli firmalar ve nihai tüketim malı üreten ÇUŞ'lar olmak üzere üç tür firma vardır. Her iki endüstride de eksik rekabet koşulları geçerlidir ve ölçüğe göre artan getiri vardır. Markusen ve Venables bu modelde, ÇUŞ'ların ara malı üreten yerli firmaları geliştirmeye teşvik ederek evsahibi ülke endüstrilerindeki eksik rekabet koşullarının iyileştirilebileceğini savunmaktadırlar. Bunun, nihai tüketim malı üreten yerli firmalar üzerinde de olumlu etkileri olacağını da belirtmişlerdir. Modele göre, ÇUŞ'ların evsahibi ülke ekonomisi üzerinde üç tane etkisi vardır. Bunlardan birincisi, ÇUŞ'ların üretimi ile birlikte artan toplam üretimin piyasa fiyatlarını düşürmesi ve sonucunda rekabette zorlanan yerli firmaların piyasa dışı kalmasıdır. İkincisi, ÇUŞ'ların yerli tedarikçiler üzerinde geriye doğru bağlantılar yoluyla ek talep yaratması ve bunun sonucu olarak, tedarikçi sektöründeki ortalama maliyetlerin düşmesine ve karların artmasına yol açarak, bu sektöre olan yerli firma girişini teşvik

etmesidir. Üçüncü etki ise, düşen maliyetler ile birlikte nihai tüketim malı üreten yerli firmaların ve ÇUŞ'ların düşük ara malı fiyatları sayesinde maliyetlerinin azalmasının sağlanmasıdır.

Yapılan bu teorik çalışmalar ile birlikte, literatürde yer alan ampirik çalışmalar ikiye ayrılabilir. Bunlar, ülkeler arası düzeyde yapılan makro çalışmalar ve endüstri-firma düzeyinde yapılan mikro çalışmalardır. Aşağıdaki Tablo 7'de DYY'ler ile verimlilik ilişkisine dair ampirik literatürün bir özeti yer almaktadır.

Tablo 6: DYY'ler ile Verimlilik İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Çalışmayı Yapan(lar)	İncelenen Ülkeler	Dönem	Yöntem	Elde Edilen Sonuçlar
Borensztein, Gregorio ve Lee (1998)	69 adet GOÜ	1970-1989	En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)	DYY'lerin yeterli absorbe kapasitesine sahip olan evsahibi ülkeler için teknoloji transferinde önemli bir araç olduğu ve büyümeye yerli yatırımlardan görece daha fazla katkıda bulunduğunu tespit etmişlerdir.
Aitken ve Harrison (1999)	Venezuela	1976-1989 (1980 hariç)	Panel Veri Analizi	50 den az çalışanı bulunan yabancı ortaklı yerli firmaların verimliliklerinin DYY'lerden pozitif etkilendiğini bulmuşlardır. Ortak girişimlerin ise yabancı ortaklığı bulunmayan yerli firmaların verimliliğini olumsuz etkilendiğini tespit etmişlerdir.
Djankov ve Hoekman (2000)	Çekya	1992-1996	Panel Veri Analizi	Ortak girişimler ve DYY'lerin yabancı ortaklığı olmayan firmaların verimliliği negatif etkilediğini tespit etmişlerdir.
Barrios ve Strobl (2002)	İspanya	1990-1998	Panel Veri Analizi	DYY'lerin yalnızca yeterli absorbe kapasitesine sahip yerli firmaların verimliliklerini artırdığını tespit etmişlerdir.
Keller ve Yeaple (2003)	ABD	1987-1996	Olley-Pakes Metodu, Sabit Etkiler Analizi	Araştırılan dönemde yerli firmaların verimlilik artışlarının %13'ünün DYY'lerden kaynaklı teknoloji yayımları sayesinde gerçekleştiğini bulmuşlardır.
Javorcik (2004)	Litvanya	1996-2000	Panel veri analizi	DYY'lerden yerli firmalara verimlilik yayımlarının ileri bağlantılar ile değil geri bağlantılar ile gerçekleştiğine dair pozitif sonuçlar bulmuştur.
Girma (2005)	Birleşik Krallık	1989-1999	Hansen Eşik Regresyon Modeli	DYY kaynaklı yayımların yerli firmaların absorbe kapasitesine bağlı olarak heterojenlik sergilediği ve verimlilik yayımlarının coğrafi olarak sınırlı kaldığını tespit etmiştir.
Kimura ve Kiyota (2006)	Japonya	1994-2000	Panel Veri Analizi	DYY ve ihracat faaliyetinde bulunan Japon firmaların daha yüksek verimlilik düzeyine sahip olduklarını tespit etmişlerdir.
Haskel, Pereira ve Slaughter (2007)	Birleşik Krallık	1973-1992	Panel veri analizi	DYY'lerde %10'luk artışın, aynı endüstrideki yerli firmaların TFV'sini %0,5 artırdığını tespit etmişlerdir.

Tablo 6: devam

Kawai (2007)	28 ülke	1950-1990	Büyüme Muhasebesi Yöntemi, EKK	DYY'lerin TFV artışı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu tespit etmiştir.
Chudnovsky, Lopez ve Rossi (2008)	Arjantin	1992-2001	Panel Veri Analizi	ÇUŞ'ların yerli firmalardan daha yüksek verimlilik seviyesine sahip olduklarını ve artan yabancı varlığından yerli firmalara doğru herhangi bir olumlu veya olumsuz bir yatay yayılma bulunmadığını tespit etmişlerdir.
Woo (2009)	92 ülke	1970-2000	Panel Veri Analizi	DYY'nin TFV artışı üzerinde doğrudan bir olumlu etkisi olduğunu bulmuştur.
Wang ve Wong (2009)	69 ülke	1970-1989	Üç Aşamalı EKK, Görünürde İlişkiziz Regresyon Modelleri	DYY'lerin TFV artışı sağlaması için evsahibi ülkelerin beşeri sermaye stoklarının önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Bijsterbosch ve Kolasa (2010)	8 ülke	1995-2005	Panel Veri Analizi, genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM)	DYY'lerin verimlilik artışında önemli bir rolü olduğunu tespit etmişlerdir. Verimlilik üzerindeki bu etkinin ise evsahibi ülkelerin ve sektörlerinin absorbe kapasitesine bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Alguacil, Cuadros ve Orts (2011)	Latin Amerika ve Asya'dan 26 GOÜ	1976-2005	Panel veri analizi, GMM	DYY'lerin ekonomik etkisini değerlendirirken makroekonomik ortamın yanı sıra kurumsal kalite faktörlerinin de dikkate alınmasının önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Xu ve Sheng (2012)	Çin	2000-2003	Levinsohn-Petrin Metodu, Olley-Pakes Metodu, EKK, GMM	DYY'lerden kaynaklı pozitif verimlilik yayılmalarının, yerli firmaların yüksek kaliteli ara girdileri aldığı ileri bağlantılar yoluyla meydana geldiğini tespit etmişlerdir.
Souare (2013)	Kanada	1987-2004	Genelleştirilmiş EKK	DYY kaynaklı teknoloji transferi ve yayılmalarının TFV'yi olumlu etkilediğini tespit etmiştir.
Merlevede ve Schoors (2014)	Romanya	1996-2005	Panel Veri Analizi	Yabancı firma girişinin başlangıçta yerli rakiplerinin verimliliğini olumsuz, uzun vadede ise olumlu ve kalıcı olarak etkilediğini tespit etmişlerdir.

Tablo 6: devam

Anwar ve Nguyen (2014)	Vietnam	2000-2005	İki Aşamalı EKK	Çalışmada Vietnam'ın sekiz bölgesi ayrı olarak ele alınmıştır ve DYY'lerin TFV üzerindeki etkisinin bölgeler arasında önemli ölçüde değiştiği tespit edilmiştir. Buna göre dört bölgede DYY'lerin geri bağlantılar yoluyla TFV üzerinde güçlü bir olumlu etki yarattığı, diğer bölgelerde ise etkinin negatif ve anlamsız olduğunu tespit etmişlerdir.
Baltabaev (2014)	49 tane ülke	1974-2008	GMM	DYY'ler TFV artışına önemli derecede katkı sağladığını ve teknoloji liderine olan mesafenin de DYY'lerin faydasını artırdığını tespit etmiştir.
Behera (2015)	Hindistan	1990-2012	Panel Veri Analizi	DYY'lerden kaynaklı verimlilik yayılmalarının yataydan ziyade dikey bağlantılar yoluyla gerçekleştiğini tespit etmiştir. Ayrıca firmaların bu yayılmalardan yararlanabilmeleri için absorbe kapasitesinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. DYY'lerden kaynaklı teknoloji yayılmalarından da Ar-Ge ve teknoloji yoğun firmaların yararlandıklarını tespit etmiştir.
Peluffo (2015)	Uruguay	1997-2005	Havuzlanmış EKK	DYY'lerin daha yüksek verimlilik ve kalifiye işgücü talebi ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Ayrıca, yabancı yatırımları teşvik etmenin de verimlilik artışı sağladığını tespit etmiştir.
Hong, Sun ve Huang (2016)	Çin	1998-2007	Panel Veri Analizi	DYY'lerin yerli firmaların verimliliğini olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir.
Herzer ve Donaubauer (2018)	49 tane GOÜ	1981-2011	Panel Hata Düzeltme Modeli, Granger Nedensellik Testi	DYY'lerin TFV'yi negatif etkilediğini bulmuşlardır. Ayrıca, uzun vadede DYY'den TFV'ye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.
Sofuoğlu ve Kızılkaya (2018)	Türkiye	1971-2015	Dinamik EKK	İşgücü verimliliği ile DYY arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, DYY'lerin işgücü verimliliğini pozitif etkilediğini bulmuşlardır.
Pietrucha ve Zelazny (2019)	41 ülke	1995-2014	GMM	DYY kaynaklı verimlilik yayılmalarının ihracat artışı ile gerçekleştiğini bulmuşlardır.

Tablo 6: devam

Yanar ve Oğuz (2019)	Türkiye	1985-2014	Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif Sınır Testi (ARDL)	DYY'lerin TFV'yi etkilemediğini bulmuşlardır.
Li ve Tanna (2019)	51 tane düşük ve düşük orta gelirli ülke	1984-2010	Panel veri analizi, GMM	Çalışmanın sonucuna göre, DYY'lerin TFV büyümesi üzerine zayıf bir doğrudan etkisi vardır. Ancak absorbe kapasitesi hesaba katıldığında DYY kaynaklı güçlü bir verimlilik artışı gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.
Abdullah ve Chowdhury (2020)	77 tane düşük ve orta gelirli ülke	1980-2008	Panel veri analizi, GMM	DYY'lerin TFV'de artış sağlamadığını tespit etmişlerdir.
Rahman ve Inaba (2020)	108 tane ülke	1970-2014	GMM	DYY girişlerinin TFV artışına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, finansal entegrasyonun daha yüksek TFV artışıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır.
Moralles ve Moreno (2020)	Brezilya	2010-2014	Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FGLS), Eşik Regresyon Modeli	Yerli firmaların verimliliklerinin eğer yeterli absorbe kapasitesine sahip değiller ise DYY'lerden olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Bu bölümde, uygulanan panel veri analizinde diğer bir bağımlı değişken olarak kullanılan girişimcilik hakkında bilgiler, DYY'lerin girişimcilik üzerindeki etkileri ve ilgili ampirik literatür yer almaktadır.

3.1. Girişimcilik ve Girişimci Kavramları

Girişimcilik faaliyetlerinin gelişimi, özellikle GOÜ'in büyüme ve kalkınması açısından oldukça önemlidir. GOÜ'de girişimcilik faaliyetlerinin artışı, daha fazla yeni firma oluşumu ve hatta yeni sektörlerin oluşumunu meydana getirerek ekonomide verimlilik artışına ve işsizliğin azaltılmasına yardımcı olur. Böylelikle girişimcilik, ülkelerin sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma sürecine girmelerine katkı sağlamaktadır (Askın ve diğerleri, 2011: 71).

Girişimcilik ile ilgili genel bir tanım vermek gerekirse, Küresel Girişimcilik Endeksi (GEM) girişimciliği, “bireyler veya kurulu bir işletme tarafından, yeni bir işletme organizasyonu yaratılması veya mevcut bir işletmenin genişletilmesi gibi yeni bir girişimde bulunmak” olarak tanımlanmıştır (GEM, 2020: 22).

Farklı olarak girişimcilik, girişimcilerin tek başlarına veya bir kurumsal yapı olarak, ellerinde bulundurdukları kaynakları dikkate almadan yeni fırsatlar arayışı içerisinde oldukları bir süreç olarak tanımlanabilir (Stevenson ve Jarillo, 1990: 23). Girişimcilik ile ilgili bir başka tanım daha vermek gerekir ise, Muzyka ve diğerleri (1995) tarafından girişimcilik, “birey ve toplum için değerli olan ekonomik fırsatları yaratan ve yenilikler sayesinde mevcut ekonomik sistemde değişiklikler meydana getiren bir süreç” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, Muzyka ve diğerleri (1995) tarafından girişimcilik için gerekli olan faktörler “birey, yenilik, fırsat, organizasyon ve risk” olarak sıralanmıştır (Muzyka ve diğerleri, 1995: 352).

Girişimcilik için gerekli olan bu faktörlerden birisi olan birey yani girişimci ise Carland ve diğerleri (1984) tarafından, “yenilikçi olan ve işletmesinde stratejik yönetim uygulamalarını kullanan, temel amacı olan kârı elde etmek için bir iş kuran ve yöneten kişi” olarak tanımlanmıştır (Carland ve diğerleri, 1984: 358).

Girişimci kavramına yönelik olarak bu genel tanım dışında, farklı ekonomistler tarafından girişimci kavramının farklı özellikleri vurgulanarak oldukça fazla sayıda tanımlama yapılmıştır. Bu yüzden, genel olarak bu tanımlara ve girişimci kavramının tarihsel gelişimine değinmekte fayda vardır.

3.1.1. Girişimci Kavramının Tarihsel Gelişimi

Girişimci kavramını, ekonomi literatüründe 18. yüzyılın başlarında ilk olarak tanımlayan Fransız düşünür Cantillon olmuştur. Cantillon, hiyerarşik olarak, toprak sahipleri, girişimciler ve ücretli çalışanlar olmak üzere üç sınıftan oluşan bir piyasa ekonomisi modeli oluşturmuştur. Burada toprak sahipleri, finansal olarak bağımsız kişilerdir. Girişimciler ise piyasanın merkezi aktörleri ve riski üstlenen kişilerdir. Ücretli çalışanlar ise piyasada aktif karar almaktan kaçınan kişilerdir. Bu piyasa modelinde Cantillon’a göre girişimciler, ticaretini yapacakları malları belirsiz bir fiyattan satmak için satın alan yani, belirsizliğin olduğu bir ortamda aktif kararlar alarak ticaret yapan kişilerdir (Hébert ve Link, 1989: 42).

18. yüzyılın sonlarında ise girişimci kavramıyla yakından ilgilenen en önemli iktisatçı Jean Baptiste Say olmuştur. Girişimciyi, gerekli riskleri üstlenerek, belirli bir malın veya hizmetin üretimini sağlamak amacıyla, üretim sürecinde kullanılacak araçları biraraya getiren kişi olarak tanımlamıştır (Landström, 2005: 29). Cantillon gibi Say’de girişimcileri risk alan kişiler olarak değerlendirmiştir. Say’in Cantillon’dan ayrıldığı nokta ise, girişimcilerin risk almanın yanısıra yenilikte yapan kişiler olduğunu belirtmesidir. Böylelikle Say, girişimcileri yenilikler ile ilişkilendirdiği için, girişimci kavramının tanımına yönelik genel çerçeveyi oluşturan ilk iktisatçı olarak kabul edilmektedir (Filion, 1997: 3).

19. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise bu dönemde girişimci kavramına yönelik büyük bir ilgi olmamıştır. Bunun sebebi, tam rekabetçi piyasa varsayımı altında girişimciliğe ihtiyacın olmadığı, bireylerin ekonomide üretici ve

tüketici olarak bulunduğu bir ekonomik model ortaya koyan genel denge teorisinin ön planda olduğu neoklasik ekonomi döneminin başlamasıdır. Bu dönemde, girişimci kavramına ilgi duyan isimlerden biri Alfred Marshall'dır (Landström, 2005: 29-30). Marshall'a göre girişimciler, yenilikler yoluyla ekonomik gelişimi sağlamakla görevli kişilerdir. Girişimcilerin yenilikler aramasının sebebi ise üretim maliyetlerini düşürmektir. Bu amaç doğrultusunda yenilikler geliştiren girişimciler, üretim süreci için gerekli olan emek gücü ve sermayeyi bir araya getiren ve bu üretim sürecinin bütün sorumluluk ve riskini üstlenen kişilerdir (Praag, 1999: 317-319).

20. yüzyıl ile birlikte girişimci ve girişimcilik kavramına en büyük katkıyı yapan Joseph Schumpeter'in çalışmaları ön plana çıkmıştır. Schumpeter'in girişimcilik ile ilgili kullandığı kavram "yaratıcı yıkım"dır. Girişimcilerde ekonomide var olan statükoyu bozan bir kalkınma süreci olan ve Schumpeter'in yaratıcı yıkım olarak tanımladığı süreci meydana getiren ve ilerleten yenilikçi kişilerdir (Dees, 1998: 1-2).

Schumpeter'in yeniliklerin girişimciler tarafından yapıldığına ilişkin görüşünün temeli, halihazırda ekonomik faaliyetlerine devam eden firmaların davranışlarından kaynaklanmaktadır. Schumpeter'e göre girişimciler tarafından yenilikler yapılırken, mevcut firmalar var olan düzenlerini sürdürmeye devam ederler ve sonucunda da yapılan yeniliklere cevap vermekte geç kalırlar. Yaratıcı yıkım olarak nitelenen bu süreçte, zaten yenilik yapmaya meyilli olmayan bu firmaların varlıkları girişimciler üzerinde herhangi bir etkiye sahip değil iken, yapılan yenilikler mevcut firmalar üzerinde olumsuz bir etki bırakabilmektedir (Brouwer, 2002: 90).

Schumpeter'e göre ekonomideki denge durumu, devamlı şekilde kendisini tekrar eden bir döngüsel süreçten oluşmaktadır. Bu süreçte, ekonomide arzı sağlayanlar aynı zamanda kendi ürünleri dışındaki ürünler için talepte yaratmaktadırlar. Kar güdüsüyle hareket eden girişimciler ise halihazırda denge durumunda olan bu ekonomiye çeşitli yenilikler getirerek döngüsel süreci sonlandırırlar ve ekonomik bir dengesizlik yaratırlar. Böylelikle, Schumpeter'in yaratıcı yıkım sürecinde, ekonomideki değişim ve ilerlemenin temel sebebi olarak gördüğü yenilikler yoluyla sürekli bir değişim ve gelişim sürecinden oluşan yeni denge noktalarına ulaşılır ve ekonomik ilerleme sağlanır (Praag, 1999: 320; Landström, 2005: 33-34).

Schumpeter sonrası dönemde, girişimci kavramının tanımına yönelik olarak Kirzner (1973) tarafından da önemli bir katkı yapılmıştır. Kirzner'in girişimci kavramına yönelik yaklaşımı Schumpeter'in yaklaşımdan oldukça farklıdır. Girişimcilerin önemli bir özelliğinin, Schumpeter'in görüşünün aksine, ekonomiyi dengeye ulaştırarak daha verimli bir kaynak dağılımı sağlamaları olduğunu belirtmiştir. Çünkü Kirzner'e göre, ekonomide yaşanan dengesizlikler herhangi bir ekonomik aktör tarafından değerlendirilmeyen çeşitli fırsatlar yaratmaktadır. Girişimciler ise böyle bir ortamda ön plana çıkarak bu fırsatları değerlendirirler. Böylelikle, ekonomideki dengesizlik durumunu sonlandırır ve kaynak dağılımını da daha verimli hale getirirler. Ancak bu noktada, dengesizlikler sonucu ortaya çıkan bu fırsatların neden diğer ekonomik aktörler yerine girişimciler tarafından sezildiği ve değerlendirildiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Kirzner bu durumu açıklamak için girişimcilerin "uyanıklık" özelliğine sahip olan kişiler olduğunu ve böylelikle bu fırsatları değerlendirdiklerini belirtmiştir (Sciascia ve Vita, 2004: 9; Kirzner, 1997: 72).

Girişimci kavramı ile ilgili tüm bu katkılar dışında, burada bahsedilmeyen farklı iktisatçılar tarafından da girişimcinin farklı özellikleri vurgulanarak çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlar Tablo 7'da yer almaktadır.

Tablo 7: Girişimciliğin Tanımına İlişkin Farklı İktisatçılar Tarafından Vurgulanan Noktalar

1. Girişimci belirsizlikle ilgili riski üstlenen kişidir.	Cantillon, Von Thünen, Mill, Hawley, Knight, Von Mises, Cole, Shackle
2. Girişimci finansal sermayeyi arz eden kişidir.	Smith, Böhm-Bawerk, Pigou, Von Mises
3. Girişimci bir yenilikçidir.	Bentham, Von Thünen, Schmoller, Sombart, Weber, Schumpeter, Shackle
4. Girişimci bir karar vericidir.	Cantillon, Menger, Marshall, Wieser, Amasa Walker, Francis Walker, Keynes, Von Mises, Cole, Schultz
5. Girişimci endüstriyel bir liderdir.	Say, Saint-Simon, Amasa Walker, Francis Walker, Marshall, Wieser, Sombart, Weber, Schumpeter
6. Girişimci bir yönetici veya denetmendir.	Say, Mill, Marshall, Menger
7. Girişimci ekonomik kaynakların bir düzenleyicisi ve koordinatörüdür.	Say, Wieser, Sombart, Weber, Clark, Davenport, Schumpeter, Coase
8. Girişimci bir girişimin (enterprise) sahibidir.	Quesnay, Wieser, Pigou, Hawley
9. Girişimci üretim faktörlerinin bir işverenidir.	Amasa Walker, Francis Walker, Wieser, Keynes
10. Girişimci bir müteahhittir.	Bentham
11. Girişimci bir arbitrajcıdır.	Cantillon, Walras, Kirzner
12. Girişimci alternatif kullanımlar arasında kaynakların bir paylaştırıcıdır.	Cantillon, Schultz

Kaynak: Peter Nijkamp (2003), Entrepreneurship in a Modern Network Economy, Regional Studies, 37/4, s. 397

3.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Girişimcilik Üzerindeki Etkileri

TFV konusunda bahsedilen ÇUŞ'ların evsahibi ekonomiye girmesi ile birlikte rekabet düzeyinin artışı, piyasaya girişi zorlaştırdığı için girişimciliği de olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı şekilde, ÇUŞ'ların ücretler konusundaki davranışları da hem piyasaya giriş maliyetlerini artırarak hem de girişimcilik faaliyetinde bulunmayı düşünen insanları bu firmalarda çalışmaya iterek girişimciliği olumsuz etkileyebilmektedir (Danakol ve diğerleri, 2017: 609).

Muhtemel olumlu etkilere bakıldığında ise ÇUŞ'ların evsahibi ekonomiye girişi ile birlikte talepte meydana gelen artış ön plana çıkmaktadır. Bu durum, hem yeni ürünler hemde yeni sektörlerin meydana gelmesine ve girişimcilik faaliyetlerinin artmasına yol açabilir. Özellikle ÇUŞ'ların ara girdilerini evsahibi ülkeden tedarik etmeleri sonucu, tedarikçi endüstride girişimcilik adına fırsatlar

meydana gelir. Bu fırsatlar sonucu, girişimcilik faaliyetlerinin artışı ile birlikte, tedarikçi sektörlerdeki firma sayısındaki artışta istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratır (Kim ve Li, 2014: 213).

Benzer şekilde, ÇUŞ'ların evsahibi ekonomide tedarikçi pozisyonda bulunarak daha kaliteli girdiler üretmeleri sonucu da talep artışı meydana gelebilir. Böylelikle, yeni firmaların oluşması teşvik edilmiş olur. Ayrıca, ÇUŞ'lar tarafından eğitilen ve istihdam edilen çalışanlar mevcut işlerinden ayrılarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaları halinde de girişimcilik faaliyetlerinde artış yaşanır (Ayyagari ve Kosová, 2010: 15).

Ayrıca girişimcilik, Acs ve diğerleri (2009) tarafından DYY'ler ile birlikte gelen teknoloji ve yönetsel becerilerin evsahibi ekonomiye yayılması adına önemli bir aktarım aracı olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla DYY'lerden kaynaklı yayılmalar ile girişimcilik arasında önemli bir ilişki mevcuttur ve girişimcilik, DYY'ler ile birlikte gelen teknoloji ve yönetsel becerileri ekonomiye aktararak büyüme ve kalkınmaya önemli katkılar vermektedir. Ek olarak Acs ve diğerleri (2009), ekonomideki bilgi stokunun artmasının girişimcilik faaliyetlerinin olumlu etkileyeceğini ancak hükümetlerin çeşitli düzenlemeler ile piyasaya müdahale etmelerinin ve ekonomik anlamda daha fazla düzenleme yapmalarının girişimcilik üzerinde olumsuz etkisi olabileceğini de belirtmişlerdir (Acs ve diğerleri, 2009: 17).

3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Girişimcilik İle Olan İlişisine Dair Ampirik Literatür

Girişimcilik konusunda yapılan çalışmaların büyük bölümü girişimcilik kültürü, hükümet politikaları ve kurumsal kalite gibi girişimciliğin belirleyicilerinin tanımlanmasına yönelik olmuştur. DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerine etkilerini inceleyen çalışmalar ise yakın zamanda başlamıştır. DYY'lerin girişimcilik üzerindeki etkileri, DYY'ler ile verimlilik arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda olduğu gibi, ÇUŞ'lardan kaynaklı teknoloji ve yönetsel becerilerin yayılımlarına dayanarak yapılmıştır. Aşağıdaki Tablo 8'de DYY'ler ile girişimcilik ilişkisine dair ampirik literatürün bir özeti bulunmaktadır.

Tablo 8: DYY'ler ile Girişimcilik İlişkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Çalışmayı Yapan	İncelenen Ülkeler	Dönem	Yöntem	Elde Edilen Sonuçlar
Backer ve Sleuwaegen (2003)	Belçika	1990-1995	EKK	DYY'lerin girişimcileri hem ürün hem de işgücü piyasalarından dışladığını tespit etmişlerdir.
Agosin ve Machado (2005)	Afrika, Asya ve Latin Amerika'dan 12'şer ülkeden oluşan toplam 36 ülke	1971-2000	GMM	DYY'lerin girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmediğini tespit etmişlerdir. Latin Amerika'da DYY'lerin yerli yatırımlar üzerinde dışlama etkisine sahip olduğunu bulmuşlardır. Afrika ve Asya'da ise DYY'lerin kendi miktarları kadar toplam yatırımları artırdığını tespit etmişlerdir.
Barbosa ve Eiriz (2009)	Portekiz	1986-2000	GMM	ÇUŞ'ların yaptıkları ilk yatırımın etkisi olumlu iken, yapılan ek yatırımların girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu belirtmişlerdir.
Ayyagari ve Kosová (2010)	Çekya	1994-2000	Panel Veri Analizi	Daha fazla DYY varlığının aynı sektörde yerli firmaların girişini teşvik ettiği ve yatay yayılmalar sonucu yabancı firmaların pazar payındaki %10'luk artışın Çek firmalarının giriş oranını %1.6 artırırken, dikey bağlantılı endüstrilerde yabancı varlığının %10 artmasının giriş oranını %8.7-%13.3 arasında artırdığını tespit etmişlerdir.
Kim ve Li (2014)	104 ülke	2000-2009	Panel Veri Analizi	Çalışmada DYY ve girişimcilik faaliyetleri arasındaki ilişkiye sosyo-politik etmenlerin etkileri incelenmiştir. DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerinde olumlu etkisi bulunurken, bu etkisinin kurumsal kalitenin düşük, siyasi istikrarsızlığın yaşandığı ve beşeri sermayesi düşük ülkelerde daha güçlü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Lee, Hong ve Sun (2014)	Güney Kore	2000-2004	Panel Veri Analizi, GMM	DYY ile yeni firma oluşumu arasında ters U şeklinde bir ilişki bulmuşlardır. Buna göre ekonomideki yabancı varlığı belli bir seviyeye kadar girişimcilik faaliyetlerini olumlu, belirli bir seviyeyi geçtikten sonra ise artan rekabet baskısı nedeniyle olumsuz etkilemektedir.

Tablo 8: devam

Albulescu ve Tămășilă (2014)	16 Avrupa ülkesi	2005-2011	Panel veri analizi	Çalışmada GEM tarafından hesaplanan üç tür girişimcilik verisi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre içe ve dışarı doğru DYY toplam girişimcilik faaliyetleri üzerinde etkili değildir. Ancak, dışarı doğru DYY ihtiyaç odaklı girişimcilik üzerinde pozitif etkilidir. İçe doğru DYY ise fırsat odaklı girişimciliği olumlu etkilemektedir.
Pathak, Laplume ve Oliveira (2015)	38 ülke	2001-2008	Panel Veri Analizi	DYY'lerin girişimciliği negatif etkilediğini bulmuşlardır.
Wach ve Wojciechowski (2016)	Vişegrad ülkeleri	2000-2012	EKK, Granger Nedensellik Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli	En güçlü etki Slovakya, en zayıf etki Macaristan'da olmak üzere, DYY ile girişimcilik faaliyetleri arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.
Apostolov (2017)	Makedonya	2002-2013	Sansürlenmiş Değişken Modeli (Tobit Model)	DYY'lerin girişimcilik faaliyetlerini teşvik ettiğini ve varolan yerli firmaların yeniden yapılanma süreçlerini olumlu etkilediğini tespit etmiştir.
Danakol, Estrin, Reynolds ve Weitzel (2017)	70 ülke	1999-2008	İki Aşamalı EKK, EKK	70 ülkenin tamamında DYY ile girişimcilik faaliyetleri arasında negatif ilişki tespit etmişlerdir. DYY'lerin negatif etkisinin GÜ'de daha büyük olduğunu da belirtmişlerdir.
Munemo (2018)	28 tane Afrika ülkesi	2004-2014	Dinamik Panel Veri Analizi, İki Aşamalı GMM	DYY'lerin gelişmiş finansal kurumlara ve piyasaya sahip Afrika ülkelerinde girişimcilik faaliyetlerini olumlu etkilediğini bulmuştur.
Nxazonke ve van Wyk (2019)	Güney Afrika	2000-2018	Eşik Vektör Hata Düzeltme Modeli	DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerinde hem kısa hemde uzun vadeli olumlu bir etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Tran ve Le (2019)	39 ülke tane GOÜ	2004-2015	Panel Veri Analizi	Yönetim kalitesinin DYY'lerin girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisi noktasında önemli bir etmen olduğunu tespit etmişler ve yönetim kalitesinin DYY kaynaklı yayılma etkilerini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN VERİMLİLİK VE GİRİŞİMCİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Bu bölümde, tezin amacı, kullanılan yöntem olan panel veri analizi hakkında bilgiler, ekonometrik analiz için kurulan modeller ve kullanılan değişkenlere ait bilgiler yer almaktadır. Bu bölümün son kısmında ise elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

4.1. Çalışmanın Amacı ve Veri Seti

4.1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada hedeflenen amaç, DYY'lerin verimlilik ve girişimcilik üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun GOÜ özelinde belirlenmesidir. Bu amaç ile çalışmada ele alınan ülke sayısı 17 adettir. Bu ülkeler; Arjantin, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Peru, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'dir. Bu ülkelerin seçiminde, ilgilenilen dönem için aldıkları DYY miktarlarının diğer GOÜ'lerden fazla olmasına dikkat edilmiştir. Aldıkları DYY miktarları yüksek olan fakat çalışmada araştırılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için verileri bulunmayan veya eksik gözlem sayısı fazla olan ülkeler çalışmaya dâhil edilememişlerdir. DYY-TFV ilişkisinin incelendiği dönem 2002-2019 yılları iken DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği dönem veri eksikliği nedeniyle 2010-2019 yılları arasındır.

4.1.2. Modeller ve Veri Seti

Çalışmada DYY-TFV ve DYY-girişimcilik ilişkisini incelemek adına 8 adet model kullanılmıştır. Modellerde yer alan değişkenlere literatür takip edilerek karar

verilmiştir. DYY-TFV ilişkisini incelemek amacıyla kurulan modeller aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

$$\text{Model 1: } rtfpna_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 harcama_{it} + \beta_4 beşerisermaye_{it} + \beta_5 düzenleyicikalite_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 2: } rtfpna_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 harcama_{it} + \beta_4 beşerisermaye_{it} + \beta_5 düzenleyicikalite_{it} + \beta_6 kredi_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 3: } rtfpna_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 harcama_{it} + \beta_4 beşerisermaye_{it} + \beta_5 düzenleyicikalite_{it} + \beta_6 yatırım_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 4: } rtfpna_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 harcama_{it} + \beta_4 beşerisermaye_{it} + \beta_5 düzenleyicikalite_{it} + \beta_6 deflatör_{it} + u_{it}$$

Modellerde yer alan bağımlı değişken *rtfpna*, PWT tarafından sabit fiyatlar ile hesaplanan TFV verisidir ve TFV artışını göstermektedir.

DYY-girişimcilik ilişkisini incelemek amacıyla kurulan modeller ise aşağıdaki şekildedir:

$$\text{Model 5: } lntea_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişi başı gsyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 6: } lntea_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişi başı gsyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + \beta_6 kredi_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 7: } lntea_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişi başı gsyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + \beta_6 vergi_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 8: } lntea_{it} = \beta_0 + \beta_1 dyy_{it} + \beta_2 nüfus_{it} + \beta_3 deflatör_{it} + \beta_4 kişi başı gsyih_{it} + \beta_5 girişimcilikniyeti_{it} + \beta_6 lnkur_{it} + u_{it}$$

Modellerde yer alan bağımlı değişken *lntea*, GEM tarafından hesaplanan, 18-64 yaş arası nüfus tarafından işletmeleri kuruluş aşamasında olan girişimciler ile yeni bir işletme kurmuş girişimcilerin toplamını temsil eden toplam erken dönem girişimcilik faaliyeti verisidir. Değişken logaritmik dönüşüm yapılarak kullanılmıştır.

DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği modeller için bağımlı değişkenin elde edildiği GEM, 1999 yılında faaliyetine başlamış olup belirli kriterler gözeterek girişimcilik faaliyetleri ile ilgili raporlar sunan bir kuruluştur. Ülkeler arasında girişimcilik faaliyetlerine ilişkin raporlar sunan GEM, girişimcilik konusunda Dünya

Bankası, OECD gibi başlıca uluslararası organizasyonlar arasında yer almakta ve dünyanın en kapsamlı girişimcilik projesi olarak değerlendirilmektedir. GEM tarafından her yılsonu yayınlanan raporlarda dünya üzerindeki girişimcilik faaliyetlerindeki değişimler incelenmektedir (GEM, 2020: 22).

Modellerde yer alan β_0 sabit terimi, $\beta_{1,2,3,4,5,6}$ bağımsız değişkenlere ait katsayıları, u_{it} ise hata terimlerini simgelemektedir.

Modellerde yer alan ve temel açıklayıcı değişken olarak kullanılan *dyy* değişkeni evsahibi ülkelere gelen stok DYY miktarının GSYİH içerisindeki payıdır. Modellerde yer alan kontrol değişkenleri ise nüfus artış oranı (*nüfus*), devletin ekonomi içindeki payını gösteren devlet harcamalarının GSYİH içerisindeki payı (*harcama*), makroekonomik istikrarın göstergesi olarak GSYİH deflatörü (*deflatör*), beşeri sermaye endeksi (*beşerisermaye*), yönetim kalitesi göstergelerinden düzenleyici kalite (*düzenleyicikalite*), kişi başı GSYİH (*kişibaşıgsyih*), girişimcilik faaliyetinde bulunmayı düşünen insanların göstergesi olarak girişimcilik niyeti (*girişimcilikniyeti*), özel sektöre verilen yurt içi kredilerin GSYİH içerisindeki payı (*kredi*), ABD dolarına göre döviz kuru (*lnkur*), gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranı (*vergi*) ve sermaye birikimini temsilen sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payı (*yatırım*) değişkenleridir. Kişi başı GSYİH ve döviz kuru değişkenleri logaritmik dönüşümleri yapılarak kullanılmıştır.

DYY miktarının GSYİH içerisindeki payı verisi Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'ndan, nüfus artış oranı, devlet harcamalarının GSYİH içerisindeki payı, GSYİH deflatörü, kişi başı GSYİH, özel sektöre verilen kredilerin GSYİH içerisindeki payı, vergi oranı ve sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payı verileri Dünya Bankası'ndan, beşeri sermaye ve döviz kuru verisi ise PWT'den elde edilmiştir. Girişimcilik niyeti verisi ise GEM'den elde edilmiştir.

Düzenleyici kalite göstergesi ise Dünya Yönetişim Göstergeleri (World Governance Indicators)'nden alınmıştır. Düzenleyici kalite “özel sektörün gelişimini teşvik etmek ve hükümetin etkinliği için sağlam düzenlemeler ve politikalar formüle edilmesi” şeklinde tanımlanabilir (Kaufmann ve diğerleri, 2010: 223).

Modellerde yer alan deflatör değişkeni, TFV artışı için önemli olan makroekonomik istikrarın ve belirsizliğin göstegesidir. Makroekonomik istikrar, uzun vade düşünüldüğünde, TFV artışı için oldukça önemlidir. Ayrıca, girişimcilik açısından da kurulan işletmelerin uzun vadeli projeler geliştirebilmeleri, varlıklarını sürdürebilmeleri ve yeni işletmelerin kurulabilmesi için uygun ortam sağlamaktadır (Zidouemba ve Elitcha, 2018: 467). Dolayısıyla, deflatör değişkeninin hem TFV hem de girişimcilik üzerinde negatif etkisi beklenmektedir.

Nüfus artışı ise içsel büyüme teorisi dikkate alındığında, daha fazla fikir ve yenilik yaratılmasını sağlayarak TFV artışına katkı sunmaktadır (Kremer, 1993: 681). Girişimcilik açısından ise nüfus, evsahibi ülke pazarının göstergesi olarak kullanılmaktadır. Nüfusun artması mal ve hizmetlere olan talebin de artmasını sağlar (Kim ve Li, 2014: 219; Pathak ve diğerleri, 2015: 341). Dolayısıyla nüfus artış oranının yükselmesinin hem TFV hem de girişimciliği pozitif etkilemesi beklenmektedir.

Devlet harcamaları ise, özellikle altyapı kalitesinin artırılması, yasal ve idari kurumların geliştirilmesi gibi kamu mallarına yönelik olduğunda TFV artışına katkı sağlayabilmektedir. Fakat, genel olarak devlet harcamalarının miktarının artışı, ekonomik aktiviteyi olumsuz etkileyen vergi artışına ve serbest piyasaya müdahaleye neden olduğu için TFV artışını olumsuz etkilemektedir (Loko ve Diouf, 2009: 4). Bu yüzden, DYY-TFV ilişkisinin incelendiği modellerde kullanılan devlet harcamaları değişkeninin TFV artışını negatif etkilemesi beklenmektedir.

Beşeri sermaye, evsahibi ekonominin absorbe kapasitesini temsil etmek amacıyla kullanılmaktadır. Beşeri sermaye stokundaki artış, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve DYY'ler yoluyla gelen teknolojilerinden daha fazla yararlanılmasını sağlamaktadır (Abdullah ve Chowdhury, 2020: 172). Ayrıca, Li ve Tanna (2019)'nın da belirttiği gibi, yeterli beşeri sermaye stokuna sahip olmayan evsahibi ülkelerin DYY'ler ile birlikte gelen teknolojiden yararlanmaları da oldukça zordur. Ek olarak, Blomström ve Kokko (2002)'nin da belirttiği gibi beşeri sermaye, aynı zamanda evsahibi ülkelerin alabilecekleri DYY miktarı ve bu DYY'lerin niteliği için de oldukça önemlidir. Gelişmiş beşeri sermaye stokuna sahip ülkeler daha fazla ve daha teknoloji yoğun DYY'lere evsahipliği yapmaktadırlar. Dolayısıyla DYY-TFV ilişkisinin incelendiği modellerde kullanılan beşeri sermaye değişkeninin TFV

artışını pozitif etkilemesi beklenmektedir. Benzeri şekilde, TFV araştırması için kullanılan diğer bir kontrol değişkeni olan sermaye birikimini temsilen sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payı verisinin de TFV ile pozitif ilişkili olması beklenmektedir.

Düzenleyici kalite değişkeninin de TFV artışını pozitif etkilemesi beklenmektedir. Çünkü, genel olarak yönetim kalitesindeki artışlar, evsahibi piyasadaki mevcut iş ortamında iyileşme anlamına gelmektedir (Loko ve Diouf, 2009: 6). Ayrıca düzenleyici kalitedeki ve daha genel olarak yönetim kalitesindeki iyileşme, evsahibi ülkelerin daha fazla DYY almasına da katkı sağlamaktadır (Tran ve Le, 2019: 254)

Girişimcilik niyeti değişkeni, GEM tarafında henüz girişimcilik faaliyetinde bulunmayan ve üç yıl içerisinde bir iş kurmayı planlayan 18-64 yaş arası nüfusu (girişimcilik faaliyetinin herhangi bir aşamasında yer alan kişiler hariç) temsil etmektedir. Dolayısıyla, DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği modellerde kullanılan girişimcilik niyetinde meydana gelecek bir artışın girişimciliği pozitif etkilemesi gerekmektedir.

Kişi başı GSYİH ise ulusal ekonomik gelişmişlik seviyesini temsil etmektedir ve (cari fiyatlarla) Amerikan doları cinsindedir. Girişimcilik için oldukça önemli bir gösterge olan kişi başı GSYİH ile ilgili diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlar ise karmaşıktır. Kişi başı GSYİH'nın daha yüksek olduğu, ekonomik gelişmişlik seviyesi daha yüksek ülkelerde, iş fırsatları daha fazla olduğu için insanlar girişimcilik faaliyetinde bulunmak yerine mevcut firmalarda çalışmayı tercih edebilmektedirler. Kişi başı GSYİH'nın daha düşük olduğu GOÜ'de ise daha iyi iş fırsatlarının kısıtlı olması insanları kendi işlerini kurmaya yani girişimcilik faaliyetinde bulunmaya itebilmektedir (Arin ve diğerleri, 2015: 610-611; Acs ve diğerleri, 2008: 220). Dolayısıyla, bu çalışmada GOÜ incelendiği için kişi başı GSYİH'daki artışın girişimciliği negatif etkilemesi beklenmektedir.

Diğer bir kontrol değişkeni olan özel sektöre verilen kredilerin miktarında ki artışlar yatırımların daha kolay yapılmasına yardımcı olmaktadır. Ek olarak, özel sektöre verilen kredi miktarı finansal gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır (Abdullah ve Chowdhury, 2020: 172; Rahman ve Inaba, 2020: 10). Ayrıca bu değişken, finans sektörü tarafından sağlanan yurt içi kredi ve bankalar

tarafından özel sektöre verilen yurt içi krediler gibi göstergelerden daha kapsamlıdır (Munemo, 2018: 374). Dolayısıyla kredi miktarındaki artışların hem TFV hem de girişimciliği pozitif etkilemesi beklenmektedir.

Son olarak, literatürde girişimcilik faaliyetlerini etkileyebileceği öne sürülen gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranı ve ABD dolarına göre döviz kuru değişkenleri de DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği modellerde kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır (Kim ve Li, 2014: 219; Pathak ve diğerleri, 2015: 341).

4.2. Yöntem

Çalışma kapsamında STATA programından yararlanılmış ve ekonometrik model olarak panel veri modellemelerinden faydalanılmıştır.

4.2.1. Panel Veri Analizi

Panel veriler iktisadi ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla yatay kesit (N) ve zaman serisi verilerinin (T) biraraya getirilmesi ile oluşur. Zaman serisi verileri değişkenlerin farklı zamanlarda aldıkları değerlerden oluşurken, yatay kesit verileri ise belirli bir zamanda farklı değişkenlere ait verilerden oluşmaktadır. Bu iki veri şeklinin birleşimi karma veriler, eğer karma veriler yatay kesit verilerinin zamana göre nasıl değiştiğini ortaya koyuyorsa panel veriler olarak isimlendirilir (Gujarati, 2003: 25-28).

Panel veriler dengeli ve dengesiz panel veriler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Verilere ait değerler zaman periyodu boyunca eksiksiz şekilde gözlemlere sahip ise dengeli panel veriler olarak, eğer kullanılan verilere ait değerler bazı zamanlarda eksik ise dengesiz panel veriler olarak adlandırılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 15).

İçerisinde hem zaman serileri hem de yatay kesit verilerini barındıran panel verilerinin kullanımının farklı avantajları bulunmaktadır. Önemli avantajlardan biri incelenen verilerin zamanla değişimi göz önüne alındığında doğal olarak bu verilerin homojen olmaması gerçeği ve panel veri analizinde kullanılan yöntemlerin heterojenliği hesaba katarak analize imkân vermesidir (Baltagi, 2005: 4-5). Bir başka

avantaj ise panel verilerin Baltagi (2005)'nin belirttiği üzere “daha fazla bilgilendirici veri, daha fazla değişkenlik, daha az çoklu doğrusal bağlantı ve daha fazla etkinlik” olmasına imkan tanınmasıdır. Ayrıca, yatay kesit ve zaman serisi kullanılarak yapılan analizlerde yakalanmayan etkiler panel veri kullanılarak yakalanabilir ve panel veri, incelenen zaman periyodunda değişkenlere ait değişiklikleri analiz etmekte de daha uygun olan yöntemdir (Baltagi, 2005: 5-6).

Bu avantajların yanısıra panel verilerle ilgili olarak karşılaşılan bazı dezavantajlarda vardır. Bunlardan birincisi, panel verilerin biraraya getirilmesinin zor olmasıdır. İkincisi, verinin oluşturulurken ölçüm hatalarını da içerisinde barındırabilmesidir. Bu iki dezavantaj özellikle anketler yoluyla oluşturulan panel verileri kapsamaktadır. Bu dezavantajlar, ankete katılanların kasıtlı olarak yanlış bilgiler vermesi, yanıtların yanlış kaydedilmesi veya cevaplanması benzeri nedenlerden kaynaklanmaktadır. Üçüncü dezavantaj verinin zaman periyodunun kısa olmasıdır. Ayrıca, panel verilerde veri içeriği geniş olduğu için ölçüm hatalarında yaşanabilmektedir. Yatay kesit verileri ile zaman serisi arasında uzunluk farkının büyük olması durumunda elde edilen sonuçlar anlamlı olmamakta ve tutarsız olabilmektedir (Baltagi, 2005: 7-9).

Genel olarak k adet bağımsız değişkenden oluşan bir panel veri denklemi aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$Y_{it} = a + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (3)$$
$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T$$

Denklemden yer alan u_{it} hata terimini göstermektedir. i bireyler, ülkeler gibi kesit verileri, t zamanı, β ise eğim katsayılarını simgelemektedir. Y_{it} bağımlı değişkendir (Baltagi, 2005: 11).

Panel veri modelleri gecikmeli değişkenleri içermesi durumunda dinamik, içermemesi durumunda ise statik panel veri modelleri olarak adlandırılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 115).

Statik panel veri modellerinde havuzlanmış EKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri kullanılmaktadır. Havuzlanmış EKK yönteminde yatay kesit değişkenlerinin homojen olduğu varsayılmaktadır ve buna göre analiz yapılarak sonuçlara ulaşılmaktadır. Sabit etkiler modelinde eğim katsayılarının değişiklik

göstermediği yani homojen olduğu, sabit katsayıların ise homojen olmadığı yani birimlere, zamana veya her ikisine göre değiştiği varsayımına dayanarak analiz yapılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 52-53).

Sabit etkiler modelinde $N > T$ (yatay kesit verilerinin gözlem sayısının zaman serisi uzunluğundan fazla olması) durumunda serbestlik derecesi sorunu yaşanabilmektedir. Ayrıca, kurulan modelin fazla değişken barındırması durumunda çoklu bağlantı (multicollinearity) sorunu da yaşanabilmektedir. Bu iki sorunun yanı sıra, kurulan modelde ilgili zaman aralığında hiçbir değişiklik göstermeyen değişkenlerin (cinsiyet, etnik köken vb.) varlığı durumunda bunların etkisi tespit edilememektedir. Yaşanan bir başka sorun ise hata terimi ile ilgili olan varsayımdan kaynaklanmaktadır ve çeşitli durumların hesaba katılmamasına sebep olabilmektedir. Hata teriminin klasik olarak " $u_{it} \sim N(0, \sigma^2)$ " dağılımı varsayımı kullanılarak tahminler yapılması, otokorelasyon bulunması veya bulunmaması ve hata terimlerinin varyansının tüm yatay kesit verileri için değişmediği veya değişen varyansa sahip olmaları durumlarının hesaba katılmadan analiz yapılması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Gujarati, 2003: 646).

Tesadüfi etkiler modeli ise yatay kesite ve zamana bağlı şekilde gerçekleşen değişimler, hata teriminin bileşeni olarak modele dahil edilmekte ve bu durum sonucunda sabit etkiler modelinde bahsedilen serbestlik derecesi sorunu ortadan kalkmaktadır (Gujarati, 2003: 652).

4.2.1.1. Panel Veri Tahmin Yönteminin Belirlenmesi

Breusch-Pagan testi havuzlanmış EKK ile tesadüfi etkiler modelleri arasında tercih yapmak için kullanılmaktadır ve havuzlanmış EKK modelinin kalıntılara dayanan Lagrange Multiplier testidir. Breusch-Pagan testinde sıfır hipotezi birim etkilerin sıfır olduğunu ($H_0: \sigma_{\mu}^2 = 0$) varsaymakta ve sıfır hipotezinin kabul edilmesi durumunda havuzlanmış modelin uygun olduğunu belirtmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi ise birim etkilerin varlığını belirtmekte ve tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğunu göstermektedir (Baltagi, 2005: 59).

Havuzlanmış EKK ile sabit etkiler modeli arasında hangi modelin daha uygun olduğuna yönelik olarak F testi uygulanmaktadır. F testinin tüm birim etkilerin sıfıra

eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezinin rededilmesi sabit etkiler modelinin uygun olduğu anlamına gelmektedir (Tatoğlu, 2020: 35).

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin daha uygun olduğunu belirlemek için ise Hausman testi uygulanmaktadır. Hausman testinin sıfır hipotezi bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında ilişki olmadığı yönündedir. Sıfır hipotezi kabul edildiği takdirde tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu, reddedildiği takdirde ise sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılır (Gujarati, 2003: 651).

4.3. Toplam Faktör Verimliliği İçin Ampirik Analiz

DYY-TFV ilişkisinin araştırılması için kurulan modellerde öncelikli olarak panel veri modelleri için temel varsayımların sağlanıp sağlanmadığı, yani modellerin sağlamlığı test edilmiştir. Bu doğrultuda, çoklu doğrusal bağlantı testi uygulanmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı, bağımsız değişkenlerin bazılarının birbirleri ile aralarında yüksek oranda bir korelasyonun var olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumun varlığı kurulan modellerin anlamlılığını olumsuz etkilemektedir. Çalışmada, çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığı Varyans Artış Faktörü (VIF) kullanılarak incelenmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 9’ da VIF sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9: DYY-TFV İlişkisinin İncelendiği Modeller İçin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
<i>dyy</i>	3.26	<i>dyy</i>	3.18	<i>dyy</i>	3.27	<i>dyy</i>	3.30
<i>beşeri</i>	2.58	<i>beşeri</i>	2.59	<i>beşeri</i>	2.97	<i>beşeri</i>	2.80
<i>sermaye</i>		<i>sermaye</i>		<i>sermaye</i>		<i>sermaye</i>	
<i>düzenleyici</i>	2.56	<i>düzenleyici</i>	2.53	<i>düzenleyici</i>	2.57	<i>düzenleyici</i>	2.60
<i>kalite</i>		<i>kalite</i>		<i>kalite</i>		<i>kalite</i>	
<i>nüfus</i>	1.98	<i>nüfus</i>	2.12	<i>nüfus</i>	2.32	<i>nüfus</i>	2.07
<i>harcama</i>	1.40	<i>harcama</i>	1.52	<i>harcama</i>	1.50	<i>harcama</i>	1.41
Ortalama	2.36	<i>kredi</i>	1.26	<i>yatırım</i>	1.41	<i>deflatör</i>	1.14
VIF		Ortalama	2.20	Ortalama	2.34	Ortalama	2.22
		VIF		VIF		VIF	

Değişkenler ile ilgili genel olarak, VIF değerinin 10'un üzerinde olması çoklu doğrusal bağlantının varlığına işaret etmektedir (Chatterjee ve Hadi, 2012: 250). Elde edilen sonuçlarda ise değişkenlerin VIF değerlerinin 10'un altında olduğu görülmektedir ve bu nedenle kullanılan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığına karar verilmiştir.

VIF testinin ardından modellerde otokorelasyon olup olmadığı Wooldridge otokorelasyon testi kullanılarak incelenmiştir. Wooldridge otokorelasyon testinin hipotezleri aşağıdaki şekildedir ve test sonuçları aşağıdaki Tablo 10'da yer almaktadır.

H_0 = Birinci derece otokorelasyon sorunu yoktur.

H_a = Birinci derece otokorelasyon sorunu vardır.

Tablo 10: Wooldridge Otokorelasyon Testi Sonuçları

Modeller	Test İstatistiği	Olasılık
<i>Model 1</i>	230.893	0.0000
<i>Model 2</i>	167.925	0.0000
<i>Model 3</i>	192.865	0.0000
<i>Model 4</i>	189.196	0.0000

Modellerde değişen varyans (heteroskedasticity) sorunu olup olmadığı ise Breusch-Pagan / Cook-Weisberg testi kullanılarak incelenmiştir. Teste ait hipotezler aşağıdaki şekildedir ve test sonuçları aşağıdaki Tablo 11'de yer almaktadır.

H_0 = Değişen varyans sorunu yoktur.

H_a = Değişen varyans sorunu vardır.

Tablo 11: Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi Sonuçları

Modeller	Test İstatistiği	Olasılık
<i>Model 1</i>	8.67	0.0032
<i>Model 2</i>	20.49	0.0000
<i>Model 3</i>	16.00	0.0001
<i>Model 4</i>	8.68	0.0032

Wooldridge otokorelasyon testi sonucunda yer alan olasılık değerlerine göre tüm modeller için sıfır hipotezi reddedilerek modellerde otokorelasyon sorunu

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişen varyans sorunun varlığı için uygulanan Breusch-Pagan / Cook-Weisberg testi sonucu, elde edilen olasılık değerlerine göre, sıfır hipotezi reddedilerek modellerde değişen varyans sorunu da olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda, bu sorunlar ile karşılaşıldığında etkin sonuçlar elde edilmesini sağlayan FGLS regresyonu uygulanarak dirençli tahminci ile katsayılar elde edilmiştir. Ayrıca, havuzlanmış EKK sonuçları ekler kısmında Ek 1’de, tesadüfi etkiler yöntemi sonuçları Ek 2’de ve sabit etkiler yöntemi sonuçları ise Ek 3’te yer almaktadır.

Tablo 12: FGLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	-0.000607*** (0.000214)	-0.000689*** (0.000225)	-0.000556** (0.000218)	-0.000628*** (0.000214)
nüfus	0.0165* (0.00991)	0.0214** (0.00996)	0.0261*** (0.00969)	0.0170* (0.00994)
harcama	-0.00520*** (0.00163)	-0.00463*** (0.00159)	-0.00382** (0.00161)	-0.00533*** (0.00163)
beşeri sermaye	0.0709*** (0.0226)	0.0561*** (0.0217)	0.0777*** (0.0221)	0.0753*** (0.0230)
düzenleyici kalite	0.0607*** (0.0102)	0.0577*** (0.0104)	0.0592*** (0.0101)	0.0595*** (0.0102)
kredi		7.12e-05 (0.000162)		
yatırım			0.00271*** (0.000773)	
deflatör				-1.34e-05 (2.02e-05)
Sabit	0.842*** (0.0627)	0.877*** (0.0611)	0.732*** (0.0672)	0.834*** (0.0633)
Gözlem Sayısı	306	286	306	306
Ülke Sayısı	17	17	17	17

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. FGLS yönteminde modelin ve hata terimlerinin kareleri EKK yönteminde ki gibi ayrıştırılmadığı için R2 değeri hesaplanamamaktadır.

Tablo 12’de yer alan gözlem sayılarında görüldüğü üzere, Model 2 için eksik gözlemler mevcuttur. Diğer modellerde ise gözlem eksikliği mevcut değildir.

Elde edilen sonuçlara göre, DYY’ler TFV üzerinde tüm modeller için anlamlı ve negatif etkiye sahiptirler. Nüfus artış oranı değişkeni de modellerin tamamında en

az %10 düzeyinde olmak üzere anlamlı ve beklenildiği gibi pozitif katsayıya sahiptir. Devlet harcamaları değişkeni ise modellerin tamamında TFV üzerinde beklenildiği gibi negatif ve anlamlı etkiye sahiptir. Beşeri sermaye ve düzenleyici kalite değişkenleri de tüm modeller için beklenildiği gibi TFV üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptirler. Model 2’de kullanılan evsahibi ülkelerde özel sektöre verilen yurt içi kredileri gösteren kredi değişkeni beklenildiği gibi pozitif katsayıya sahiptir ancak istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Model 3’te kullanılan sermaye birikimini temsil eden sabit sermaye yatırımlarının GSYİH payı değişkeni ise beklenildiği gibi pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir. Model 4’te kullanılan deflatör değişkeni ise beklentiye uygun olarak negatif katsayılı ancak istatistiki olarak anlamsızdır.

4.3.1. Toplam Faktör Verimliliği İçin Ülke Gruplarının İncelenmesi

FGLS yöntemi sonucu tespit edilen, DYY’ler ile TFV arasındaki negatif ilişkinin, veri setinde yer alan 17 adet GOÜ için farklı ülke grupları değerlendirildiğinde farklılık gösterip göstermediği ek olarak kontrol edilmiştir. Bunun için veri setinde yer alan ülkeler OECD üyesi olanlar, BRICS üyesi olanlar ve coğrafi olarak aynı kıtada bulunanlar olarak kukla değişkenler oluşturularak ve kukla değişkenler bağımsız değişkenler ile etkileşime sokularak incelenmiştir. OECD ve BRICS ülkeleri için FGLS yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 13’te, Asya, Avrupa ve Güney Amerika kıtalarında yer alan ülkeler için elde edilen sonuçlar ise Tablo 14’de yer almaktadır. Veri setinde yer alan OECD ülkeleri; Şili, Kolombiya, Macaristan, Meksika, Polonya ve Türkiye’dir. BRICS ülkeleri; Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya Federasyonu ve Güney Afrika’dır. Ülkeler coğrafi olarak ise Asya (Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Tayland), Avrupa (Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye) ve Güney Amerika (Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Peru) olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 13: OECD ve BRICS Ülkeleri İçin FGLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	OECD				BRICS			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	-0.000842*** (0.000208)	-0.000891*** (0.000228)	-0.000693*** (0.000216)	-0.000836*** (0.000213)	-7.47e-05 (0.000613)	-7.52e-05 (0.000681)	-0.000197 (0.000643)	-8.88e-05 (0.000613)
nüfus	0.0162 (0.0129)	0.0159 (0.0132)	0.0168 (0.0131)	0.0179 (0.0130)	0.0295 (0.0311)	-0.00287 (0.0283)	0.0533* (0.0316)	0.0338 (0.0313)
harcama	-0.0119*** (0.00216)	-0.0108*** (0.00199)	-0.0108*** (0.00211)	-0.0115*** (0.00216)	-0.00269 (0.00489)	0.000862 (0.00502)	-0.00334 (0.00506)	-0.00292 (0.00490)
beşeri sermaye	0.112*** (0.0240)	0.0938*** (0.0232)	0.102*** (0.0250)	0.112*** (0.0272)	0.0769** (0.0377)	0.0288 (0.0384)	0.115*** (0.0403)	0.0839** (0.0379)
düzenleyici kalite	0.0306** (0.0137)	0.0307** (0.0146)	0.0279** (0.0136)	0.0304** (0.0148)	0.117*** (0.0331)	0.134*** (0.0346)	0.121*** (0.0341)	0.117*** (0.0332)
kredi		8.68e-05 (0.000269)				0.000371 (0.000324)		
yatırım			0.00404*** (0.000953)				-0.000631 (0.00169)	
deflatör				-2.76e-05 (0.000202)				-2.45e-05 (2.00e-05)
Sabit	0.867*** (0.0624)	0.900*** (0.0618)	0.785*** (0.0669)	0.862*** (0.0632)	0.792*** (0.0690)	0.859*** (0.0647)	0.699*** (0.0710)	0.777*** (0.0699)
Gözlem Sayısı	306	286	306	306	306	286	306	306
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. FGLS yönteminde modelin ve hata terimlerinin kareleri EKK yönteminde ki gibi ayrıştırılmadığı için R2 değeri hesaplanamamaktadır.

Tablo 14: Asya, Avrupa ve Güney Amerika Ülkeleri İçin FGLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler	ASYA				AVRUPA				GÜNEY AMERİKA			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	0.000936 (0.000735)	0.000805 (0.000795)	0.000688 (0.000706)	0.000910 (0.000734)	-0.000234 (0.000381)	-0.000218 (0.000392)	2.80e-06 (0.000354)	-0.000246 (0.000381)	-0.00104*** (0.000299)	-0.000998*** (0.000349)	-0.00104*** (0.000362)	-0.00119*** (0.000295)
nüfus	-0.101*** (0.0208)	-0.116*** (0.0225)	-0.0922*** (0.0207)	-0.101*** (0.0206)	0.0325** (0.0140)	0.0161 (0.0146)	0.0300** (0.0123)	0.0338** (0.0141)	-0.00424 (0.0201)	-0.0112 (0.0209)	0.00165 (0.0197)	-0.00332 (0.0201)
harcama	-0.0203*** (0.00366)	-0.0234*** (0.00468)	-0.0195*** (0.00370)	-0.0203*** (0.00365)	-0.0129*** (0.00372)	-0.0119*** (0.00359)	-0.0113*** (0.00336)	-0.0127*** (0.00373)	-0.00129 (0.00280)	0.000393 (0.00283)	0.00273 (0.00262)	-0.00148 (0.00278)
beşeri sermaye	0.132*** (0.0288)	0.129*** (0.0320)	0.169*** (0.0291)	0.136*** (0.0289)	0.108*** (0.0281)	0.0812*** (0.0274)	0.0859*** (0.0272)	0.112*** (0.0284)	0.0784*** (0.0250)	0.0712*** (0.0258)	0.0533** (0.0254)	0.108*** (0.0244)
düzenleyici kalite	0.0197 (0.0199)	0.0137 (0.0232)	0.00865 (0.0189)	0.0182 (0.0199)	0.0428* (0.0232)	0.0340 (0.0207)	0.0317 (0.0208)	0.0428* (0.0232)	0.0533*** (0.0154)	0.0568*** (0.0191)	0.0397** (0.0158)	0.0467*** (0.0152)
kredi		-0.000102 (0.000411)				0.00198*** (0.000570)				-0.000139 (0.000456)		
yatırım			0.000380 (0.00126)				0.00563*** (0.00118)				0.00843*** (0.00144)	
deflatör				-1.70e-05 (1.95e-05)				-1.92e-05 (1.97e-05)				-3.87e-05** (1.85e-05)
Sabit	0.922*** (0.0590)	1.012*** (0.0656)	0.803*** (0.0632)	0.913*** (0.0592)	0.844*** (0.0634)	0.828*** (0.0610)	0.754*** (0.0656)	0.830*** (0.0643)	0.840*** (0.0621)	0.851*** (0.0632)	0.681*** (0.0680)	0.780*** (0.0569)
Gözlem Sayısı	306	286	306	306	306	286	306	306	306	286	306	306
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. FGLS yönteminde modelin ve hata terimlerinin kareleri EKK yönteminde ki gibi ayrıştırılmadığı için R2 değeri hesaplanamamaktadır.

Tablo 13 ve 14’de yer alan sonuçlara göre DYY’lerin TFV artışı üzerindeki negatif etkisi veri setinde yer alan Asya ülkeleri hariç diğer ülke grupları için de geçerlidir. DYY’ler TFV artışını veri setindeki OECD, BRICS ve Güney Amerika ülkelerinde kurulan tüm modeller için negatif etkilemekte iken, Avrupa ülkeleri için ise sabit sermaye yatırımlarının denkleme dâhil edildiği Model 3’te pozitif diğer modellerde ise negatif etkilemektedir. Bu negatif etki ise sadece OECD ve Güney Amerika ülkeleri için istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Asya ülkeleri için ise DYY değişkeni pozitif katsayılı ancak istatistiki olarak anlamsızdır.

4.4. Girişimcilik İçin Ampirik Analiz

DYY-girişimcilik ilişkisinin araştırılması için kurulan modellere öncelikli olarak çoklu doğrusal bağlantı testi uygulanmıştır.

Tablo 15: DYY-Girişimcilik İlişkisinin İncelendiği Modeller İçin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Model 5		Model 6		Model 7		Model 8	
<i>dyy</i>	1.46	<i>dyy</i>	1.55	<i>vergi</i>	3.41	<i>dyy</i>	1.82
<i>kişi başı</i>	1.32	<i>kişi başı</i>	1.34	<i>kişi başı</i>	2.29	<i>kişi başı</i>	1.59
<i>gsyih</i>		<i>gsyih</i>		<i>gsyih</i>		<i>gsyih</i>	
<i>girişimcilik niyeti</i>	1.25	<i>girişimcilik niyeti</i>	1.32	<i>nüfus</i>	2.23	<i>lnkur</i>	1.54
<i>nüfus</i>	1.16	<i>deflatör</i>	1.21	<i>dyy</i>	2.19	<i>girişimcilik niyeti</i>	1.33
<i>deflatör</i>	1.15	<i>nüfus</i>	1.21	<i>girişimcilik niyeti</i>	1.55	<i>nüfus</i>	1.17
Ortalama	1.27	<i>kredi</i>	1.17	<i>deflatör</i>	1.17	<i>deflatör</i>	1.17
VIF		Ortalama	1.30	Ortalama	2.14	Ortalama	1.44
		VIF		VIF		VIF	

Elde edilen sonuçlarda değişkenlerin VIF değerlerinin 10’un altında olduğu görülmektedir ve bu nedenle modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunun olmadığına karar verilmiştir.

VIF testinden sonra panel veri analizinde kullanılan havuzlanmış EKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin seçilmesinin uygun olduğuna

karar verilebilmesi için F testi, Breusch-Pagan lagrange çarpanı testi ve Hausman testi uygulanmıştır.

Tablo 16: Panel Veri Model Seçimi İçin Testler

Modeller	F Testi	Breusch-Pagan Testi	Hausman Testi
<i>Model 5</i>	7.48 (0.0000)	67.54 (0.0000)	8.90 (0.1132)
<i>Model 6</i>	7.42 (0.0000)	62.41 (0.0000)	10.12 0.1195
<i>Model 7</i>	7.45 (0.0000)	67.52 (0.0000)	10.06 (0.1222)
<i>Model 8</i>	7.35 (0.0000)	55.97 (0.0000)	10.90 (0.0914)

Not: Parantez içleri olasılık değerlerini göstermektedir.

Sabit etkiler modelinin uygun olup olmadığını ve birim etkilerin varlığını sınanmak için F testi uygulanmıştır. Tablo 16’da yer alan F testi sonuçlarına göre tüm birim etkilerin sıfıra eşit olduğu yönündeki sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, havuzlanmış EKK yönteminin uygun olmadığını ve sabit etkiler modelinin uygun olduğunu göstermektedir.

Havuzlanmış EKK yöntemi ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapabilmek için ise Breusch-Pagan lagrange çarpanı testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre birim etkilerin sıfır olduğunu varsayan sıfır hipotezi reddedilmiş ve havuzlanmış EKK yöntemi karşısında tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uygulanan F testi ve Breusch-Pagan lagrange çarpanı testleri sonucu modellerde birim etkilerin olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, var olan birim etkilerin bağımsız değişkenler ile korelasyonlu olup olmadığını, yani sabit etkiler ile tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin uygun olduğunu belirlemek için Hausman testi uygulanmıştır.

Tablo 16’da yer alan Hausman testi sonuçlarına göre bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında ilişki olmadığı yönündeki sıfır hipotezi olasılık değerleri 0.05’ten büyük olduğu için reddedilememiş ve uygun modelin tesadüfi etkiler modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurulan tesadüfi etkiler modelleri, değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarına karşı dirençli tahminciler elde edilmesini sağlayan Huber-White standart

hatalar ile tahmin edilmiştir. Ayrıca, havuzlanmış EKK sonuçları ekler kısmında Ek 4’te ve sabit etkiler yöntemi sonuçları da Ek 5’te yer almaktadır.

Tablo 17: Tesadüfi Etkiler Yöntemi Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
dyy	0.00397** (0.00174)	0.00416** (0.00184)	0.00417** (0.00178)	0.00475*** (0.00171)
nüfus	0.0538 (0.0829)	0.0593 (0.0848)	0.0555 (0.0899)	0.0475 (0.0881)
deflatör	-0.000160*** (5.52e-05)	-0.000225** (0.000109)	-0.000168*** (5.64e-05)	-0.000143*** (4.95e-05)
kişi başı gsyih	-0.209** (0.0927)	-0.206** (0.0981)	-0.209** (0.0968)	-0.242** (0.104)
girişimcilik niyeti	0.0255*** (0.00462)	0.0253*** (0.00457)	0.0254*** (0.00476)	0.0257*** (0.00451)
kredi		-0.000540 (0.00116)		
vergi			-0.00115 (0.00545)	
lnkur				-0.0179 (0.0141)
Sabit	3.634*** (0.865)	3.648*** (0.894)	3.666*** (0.908)	3.959*** (1.001)
R2: within=	0.3305	0.3215	0.3174	0.3318
between=	0.7361	0.7269	0.7385	0.7427
overall=	0.6426	0.6385	0.6455	0.6507
Gözlem Sayısı	139	138	137	139
Ülke Sayısı	17	17	17	17

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içlerinde robust standart hatalar yer almaktadır.

Yukarıdaki Tablo 17’de yer alan gözlem sayılarında da görülebileceği üzere, DYY-girişimcilik ilişkisi için kullanılan veri seti dengesiz panel özelliği taşımaktadır.

Girişimcilik üzerinde DYY’ler, oluşturulan dört model için de anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Elde edilen sonuçlara göre, nüfus artış oranı değişkeni beklenildiği gibi tüm modellerde pozitif katsayıdır, ancak istatistiki olarak modellerin tamamında anlamsızdır. Modellerin tamamında, deflator değişkeni anlamlı ve beklenildiği gibi negatif etkiye sahipken, girişimcilik niyeti ise anlamlı ve beklenildiği gibi pozitif etkiye sahiptir. Kişi başı GSYİH değişkeni de beklenildiği gibi girişimcilik üzerinde tüm modellerde negatif ve anlamlı etkiye sahiptir. Model 6’da özel sektöre verilen kredi miktarını temsilen kullanılan kredi değişkeni ise

beklentinin tersine negatif katsayıya sahiptir, ancak değişken istatistiki olarak anlamsızdır. Model 7’de yer alan vergi değişkeni ise beklendiği gibi negatif katsayılı ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Benzer şekilde, döviz kuru değişkeni de beklenildiği gibi negatif katsayıya sahiptir, ancak bu değişkende istatistiki olarak anlamsızdır.

4.4.1. Girişimcilik İçin Ülke Gruplarının İncelenmesi

Tablo 17’de yer alan tesadüfi etkiler yöntemi sonuçlarına göre DYY’ler ile girişimcilik arasında tespit edilen pozitif ilişki, DYY’ler ile TFV artışı arasındaki ilişki de olduğu gibi farklı ülke grupları değerlendirilerek DYY’lerin girişimcilik üzerindeki etkisinin farklı olup olmadığı kontrol edilmiştir. OECD ve BRICS ülkeleri için tesadüfi etkiler yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 18’te, Asya, Avrupa ve Güney Amerika kıtalarında yer alan ülkeler için elde edilen sonuçlar ise Tablo 19’de yer almaktadır.

Tablo 18: OECD ve BRICS Ülkeleri İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	OECD				BRICS			
	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
dyy	0.00400*** (0.00144)	0.00259* (0.00143)	0.00134 (0.00158)	0.00229 (0.00275)	0.00650 (0.00520)	0.00639 (0.00535)	0.00627 (0.00507)	0.00727 (0.00479)
nüfus	0.150* (0.0839)	0.141* (0.0813)	0.0271 (0.120)	0.130 (0.117)	-0.179 (0.172)	-0.209 (0.144)	-0.442** (0.188)	-0.303 (0.210)
deflatör	0.00165 (0.00107)	0.00118 (0.00104)	0.00118* (0.000713)	0.00196* (0.00118)	-0.000163** (7.40e-05)	-0.000250** (0.000108)	-0.000173** (6.97e-05)	-0.000134* (7.63e-05)
kişi başı gsyih	-0.195** (0.0831)	-0.204** (0.0940)	-0.244*** (0.0822)	-0.202* (0.113)	-0.233*** (0.0696)	-0.249*** (0.0836)	-0.183** (0.0780)	-0.329*** (0.0965)
girişimcilik niyeti	0.0147*** (0.00564)	0.0133** (0.00612)	0.0141** (0.00568)	0.0120 (0.00889)	0.0240*** (0.00413)	0.0228*** (0.00469)	0.0228*** (0.00439)	0.0211*** (0.00561)
kredi		0.00305 (0.00270)				0.000153 (0.00249)		
vergi			0.0147 (0.0122)				0.00808 (0.00750)	
lnkur				0.0380 (0.0435)				-0.101 (0.0878)
Sabit	3.506*** (0.785)	3.591*** (0.896)	3.941*** (0.775)	3.561*** (1.080)	3.993*** (0.661)	4.181*** (0.693)	3.577*** (0.728)	5.228*** (1.238)
R2: within=	0.3629	0.3583	0.3610	0.3715	0.3403	0.3369	0.3382	0.3390
between=	0.8134	0.7952	0.8314	0.7781	0.7311	0.7019	0.7122	0.7731
overall=	0.7094	0.7021	0.7272	0.6871	0.6392	0.6231	0.6280	0.6740
Gözlem Sayısı	139	138	137	139	139	138	137	139
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içlerinde robust standart hatalar yer almaktadır.

Tablo 19: Asya, Avrupa ve Güney Amerika Ülkeleri İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	ASYA				AVRUPA				GÜNEY AMERİKA			
	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
dyy	0.0173*** (0.00644)	0.0282*** (0.00899)	0.0159** (0.00783)	0.0198*** (0.00753)	0.00740*** (0.00120)	0.00731*** (0.000948)	0.00852*** (0.00238)	0.00615*** (0.00178)	0.00383 (0.00260)	0.00425 (0.00265)	0.00344 (0.00288)	0.00558*** (0.00180)
nüfus	-0.417** (0.167)	-1.266*** (0.132)	-0.272 (0.280)	-0.614*** (0.109)	0.289*** (0.0734)	0.290*** (0.0825)	0.314*** (0.0768)	0.305*** (0.0758)	-0.0542 (0.108)	-0.0500 (0.120)	-0.0534 (0.111)	-0.0884 (0.0950)
deflatör	-0.00406 (0.00330)	-0.0117** (0.00456)	-0.00206 (0.00384)	-0.00918 (0.00601)	0.00195 (0.00188)	0.00183 (0.00196)	0.00209 (0.00171)	0.00186 (0.00177)	-0.000344*** (4.42e-05)	-0.000469*** (6.22e-05)	-0.000340*** (4.78e-05)	-0.000296*** (7.38e-05)
kişi başı gsyih	-0.304** (0.119)	0.0290 (0.140)	-0.263** (0.119)	-0.294** (0.117)	-0.240*** (0.0848)	-0.223*** (0.0824)	-0.296*** (0.0769)	-0.292*** (0.0909)	-0.0749 (0.0850)	-0.0631 (0.0969)	-0.0938 (0.0893)	-0.0838 (0.112)
girişimcilik niyeti	0.0305*** (0.00921)	0.0239*** (0.00874)	0.0313*** (0.0109)	-0.244** (0.114)	0.0228** (0.0101)	0.0228** (0.00977)	0.0238** (0.0113)	0.0232** (0.0104)	0.0113* (0.00687)	0.0114 (0.00714)	0.0113* (0.00672)	0.0131* (0.00774)
kredi		-0.0113*** (0.00212)				-0.00126 (0.00331)				-0.000787 (0.00166)		
vergi			-0.00927 (0.0110)				-0.00950 (0.0140)				0.00229 (0.00635)	
lnkur				0.0674*** (0.0229)				0.0317 (0.0391)				-0.0307 (0.0242)
Sabit	4.854*** (0.928)	4.677*** (1.104)	4.515*** (1.085)	4.835*** (0.974)	3.426*** (0.849)	3.349*** (0.802)	3.992*** (0.796)	3.880*** (0.918)	3.234*** (0.816)	3.170*** (0.905)	3.368*** (0.874)	3.309*** (1.073)
R2: within=	0.3569	0.3632	0.3409	0.3560	0.3653	0.3649	0.3533	0.3702	0.3698	0.3635	0.3566	0.3720
between=	0.8180	0.8425	0.8411	0.8477	0.8416	0.8982	0.8918	0.8361	0.8211	0.8160	0.8306	0.8228
overall=	0.7024	0.7233	0.7188	0.7258	0.7256	0.7698	0.7636	0.7270	0.7193	0.7155	0.7284	0.7218
Gözlem	139	138	137	139	139	138	137	139	139	138	137	139
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içlerinde robust standart hatalar yer almaktadır.

Tablo 18 ve 19’de yer alan sonuçlara göre tüm ülke grupları için modellerin tamamında DYY değişkeni pozitif katsayıya sahiptir. OECD ülkeleri için DYY’ler girişimcilik üzerinde Model 5 ve Model 6 sonuçlarına göre pozitif ve anlamlı etkiye sahiptirler. Model 7 ve Model 8’de ise DYY değişkeni pozitif katsayılı fakat istatistiki olarak anlamsızdır. BRICS ülkeleri içinde kurulan dört modelde de DYY’ler pozitif katsayılı ancak modellerin tamamında istatistiki olarak anlamsızdır. Asya ve Avrupa ülkeleri için ise tüm modellerde DYY’ler girişimcilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptirler. Güney Amerika ülkelerinde ise DYY değişkeni modellerin tamamında pozitif katsayıya sahiptir ancak bu pozitif etki yalnızca Model 8’de istatistiki olarak anlamlıdır.

SONUÇ

Özellikle son 30 yıllık periyotta, DYY'lerin ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınması üzerindeki etkisi önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu doğrultuda, büyüme ve kalkınmanın önemli iki bileşeni olan TFV ve girişimcilik faaliyetleride ciddi bir ilgi çekmiş ve bu konu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Girişimcilik ve TFV artışı üzerinde DYY'lerin nasıl bir etkiye sahip olduğuna ilişkin ampirik çalışmalarda hem olumlu hem de olumsuz etkiler tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili literatürde DYY'lerin etkileri konusunda bir belirsizlik vardır. Günümüzde, literatürdeki bu belirsizlik ve özellikle GOÜ'in önemli teşvikler vererek DYY'leri kendi ekonomilerine çekmeye çalıştığı düşünüldüğünde, DYY'lerin TFV ve girişimciliği nasıl etkilediğinin tam olarak anlaşılması oldukça önemli olmaktadır.

Bu doğrultuda tez çalışmamızın amacı, daha önceki çalışmalarda elde edilen ampirik bulgular arasındaki belirsizlik dikkate alınarak, DYY'lerin TFV ve girişimcilik üzerindeki etkisini tespit etmek olarak belirlenmiştir. Kullanılan veri seti 17 adet GOÜ'den oluşmaktadır. Veri setinin zaman periyodu ise TFV araştırması için 2002-2019 dönemi, girişimcilik araştırması için ise gözlem eksiklikleri nedeniyle 2010-2019 dönemidir. DYY'lerin TFV'ye olan etkisini incelemek için oluşturulan modellerde ve girişimciliğe olan etkisini incelemek için oluşturulan modellerde temel açıklayıcı değişken olarak stok DYY miktarının GSYİH içerisindeki payı kullanılmıştır. DYY-TFV ilişkisinin incelendiği modellerde bağımlı değişken olarak PWT tarafından sabit fiyatlar ile hesaplanan TFV verisi, DYY-girişimcilik ilişkisinin incelendiği modellerde ise GEM tarafından hesaplanan toplam erken dönem girişimciler verisi kullanılmıştır. DYY'lerin TFV'ye olan etkisi FGLS yöntemi kullanılarak incelenirken, girişimcilik üzerindeki etkisi ise tesadüfi etkiler modeli kullanılarak incelenmiştir. Ampirik analiz sonucu, DYY'lerin TFV üzerinde oldukça küçük olsada negatif, girişimcilik üzerinde ise pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Her iki model için kullanılan kontrol değişkenleri literatürde yer alan çalışmalar takip edilerek seçilmiştir. Her iki modelde de ortak olan kontrol

değişkenleri nüfus artış oranı, yurtiçi krediler ve GSYİH deflatörüdür. TFV araştırması için kurulan modellerde yer alan diğer kontrol değişkenleri ise devlet harcamalarının GSYİH içerisindeki payı, düzenleyici kalite, beşeri sermaye endeksi ve sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payıdır. Girişimcilik araştırması için kurulan modellerde yer alan diğer kontrol değişkenleri ise kişi başı GSYİH, girişimcilik niyeti, döviz kuru ve gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranı değişkenleridir. TFV için elde edilen sonuçlarına bakıldığında, kullanılan kontrol değişkenlerinin etkileri beklenildiği gibi gerçekleşmiştir. Buna göre, devlet harcamalarındaki artışlar TFV artışını negatif etkilerken, beşeri sermaye endeksi, düzenleyici kalite, nüfus artış oranı ve sabit sermaye yatırımlarında ki artışlar ise pozitif etkilemektedir. Deflatör değişkeni de beklenildiği gibi negatif katsayıya sahiptir, ancak değişken istatistiki olarak anlamsızdır. Yurtiçi kredilerde beklenti doğrultusunda pozitif katsayıya sahiptir ancak değişken istatistiki olarak anlamsızdır.

Benzer şekilde, DYY-girişimcilik ilişkisi için kullanılan kontrol değişkenleri de, yurtiçi krediler hariç, beklenen işarete sahiptirler. Buna göre, deflatörde ve kişi başı GSYİH’da ki artışlar girişimcilik üzerinde negatif etkiye sahip iken, girişimcilik niyeti değişkeninde ki artışlar pozitif etkiye sahiptir. Nüfus artış oranı değişkeninin katsayısı beklenildiği gibi pozitif olmasına rağmen değişken istatistiki olarak anlamsızdır. Yurtiçi krediler beklentinin aksine negatif katsayılı ancak anlamsızdır. Gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerindeki vergi oranı ve döviz kuru değişkenleri ise beklenildiği gibi negatif katsayılıdır, ancak bu değişkenlerde istatistiki olarak anlamsızdır.

Ayrıca, DYY’lerin TFV artışı üzerindeki negatif ve girişimcilik üzerindeki pozitif etkisi, veri setinde yer alan 17 adet GOÜ için farklı ülke grupları değerlendirildiğinde farklılık gösterip göstermediği ek olarak kontrol edilmiştir. Buna göre, DYY’lerin TFV artışı üzerindeki negatif etkisi veri setinde yer alan Asya ülkeleri hariç diğer ülke grupları için de geçerlidir. Avrupa ülkeleri için ise DYY’ler sadece Model 3’te pozitif katsayıya sahiptir, ancak bu sonuç istatistiki olarak anlamsızdır. DYY’ler TFV artışını veri setindeki OECD, BRICS ve Güney Amerika ülkelerinde ise kurulan tüm modeller için negatif etkilemektedir. Bu negatif etki ise sadece OECD ve Güney Amerika ülkeleri için istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. DYY değişkeninin Asya ülkeleri için TFV üzerindeki pozitif ancak istatistiki olarak

anlamsız olan etkisi, literatürde önerildiği gibi, DYY'leri yapan ÇUŞ'ların kendilerine evsahibi ülkelerde rekabet üstünlüğü sağlayan teknoloji gibi maddi olmayan varlıklarının evsahibi ekonomiye yayılmasını engellemeleri durumu ile açıklanabilir.

Girişimcilik için ise tüm ülke grupları için modellerin tamamında DYY değişkeni pozitif katsayıya sahiptir. OECD ülkeleri için DYY'ler girişimcilik üzerinde Model 5 ve Model 6 sonuçlarına göre pozitif ve anlamlı etkiye sahiptirler. Model 7 ve Model 8'de ise DYY değişkeni pozitif katsayılı fakat istatistiki olarak anlamsızdır. BRICS ülkeleri içinde kurulan dört modelde de DYY'ler pozitif katsayılı ancak modellerin tamamında istatistiki olarak anlamsızdır. Asya ve Avrupa ülkeleri için ise tüm modellerde DYY'ler girişimcilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptirler. Güney Amerika ülkelerinde ise DYY değişkeni modellerin tamamında pozitif katsayıya sahiptir ancak bu pozitif etki yalnızca Model 8'de istatistiki olarak anlamlıdır. DYY değişkenin, BRICS ülkelerinde girişimcilik üzerindeki pozitif ancak istatistiki olarak anlamsız olması, son dönemde bu ülkeler yapılan DYY miktarları göz önüne alındığında oldukça ilginçtir.

Çalışmamızda GOÜ için tespit etmiş olduğumuz DYY'ler ve TFV artışı arasındaki, oldukça küçükte olsa, negatif ilişki, Aitken ve Harrison (1999)'un da belirttiği gibi, artan rekabetin yerli firmaları olumsuz etkilemesinden kaynaklanabilir. Genel olarak ÇUŞ'lar daha düşük marjinal maliyetler ile üretim yaparlar. Bu durum, kısa vadede, yerli firmaların rekabete ayak uyduramamaları ve piyasa dışı kalmalarına sebep olabilir. Aynı zamanda ÇUŞ'lar, daha fazla finansal olanağa sahiptirler. Bununla birlikte evsahibi ülkelerin verdikleri teşvikler de düşünüldüğünde, ÇUŞ'ların yerli firmalar karşısında rekabet üstünlüğü sağlamaları ve yerli firmaları piyasa dışına itmeleri evsahibi ekonominin TFV'sini olumsuz etkiler.

Bu negatif etkinin bir başka nedeni, evsahibi ülkelerin beşeri sermaye stoklarının yeterli seviyede olmaması ile açıklanabilir. Beşeri sermaye stoku, evsahibi ülkelerin, Herzer ve Donaubauer (2018), Li ve Tanna (2019), Blomström ve Kokko (2002) ve Borensztein ve diğerleri (1998)'nin de belirttiği gibi, DYY girişi ile birlikte gelen teknolojiden yararlanabilmeleri için oldukça önemlidir. Yeterli beşeri sermaye stokuna sahip olmayan ülkelerin bu teknolojileri özümsemeleri ya mümkün

olmamakta ya da oldukça yavaş gerçekleşmektedir. Ayrıca, beşeri sermaye evsahibi ülkeye gelen DYY'lerin niteliği konusunda da önemlidir. Blomström ve Kokko (2002)'nin da belirttiği gibi, yeterli beşeri sermaye stokuna sahip ülkeler daha teknoloji yoğun üretim yapan ÇUŞ'lardan yatırım almaktadırlar. Bu durumda, evsahibi ülkenin beşeri sermaye stokunda ki artışın devamlı olmasına yardımcı olmaktadır. Beşeri sermaye stokunun yeterli seviyede olmadığı durumda ise, hem gelen DYY miktarı azalmakta hem de yatırım sonucu daha emek yoğun üretim ağırlıklı daha basit üretim teknolojisi kullanılmaktadır. Bu durumda, ÇUŞ'lar tarafından evsahibi ülkelere aktarılan ve daha sonra yayılan teknoloji düzeyinin daha düşük seviyede olmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da evsahibi ülkelerin DYY'lerden pozitif TFV artışı sağlamaları zorlaşmaktadır. Benzeri şekilde, yapmış olduğu çalışmada DYY'ler ile TFV arasında negatif ilişki tespit eden Kawai (2007) ise bu durumun olası sebepleri olarak, DYY'lerin oligopolere neden olması ve yatırım sonucu ekonomiye aktarılan ve yayılan teknolojinin gelişmiş olmaktan ziyade emek yoğun olmasını göstermiştir.

DYY'lerin GOÜ'de girişimcilik üzerindeki etkisinin incelendiği modellerde elde edilen sonuçlara göre ise DYY'ler girişimcilik üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bu pozitif etkinin, daha önce üçüncü bölümde de bahsedildiği gibi DYY'ler ile birlikte meydana gelen talep artışından kaynaklandığı söylenebilir. Bu talep artışı ise Kim ve Li (2014) ve Ayyagari ve Kosová (2010) tarafından da belirtildiği gibi, DYY'ler yoluyla evsahibi ekonomiye giren ÇUŞ'ların tedarikçi pozisyonunda bulunarak daha kaliteli girdiler üretmesi ve ÇUŞ'ların ara girdilerini evsahibi ülkeden tedarik etmeleri sonucu meydana gelmektedir. Bu iki durumda evsahibi ekonomide girişimcilik faaliyetleri için fırsatlar yaratmaktadır. Böylelikle, girişimcilik faaliyetlerinde artış sağlanması yeni işlerin yaratılması ve dolayısıyla istihdam artışının sağlanması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda girişimcilikte ki artış, refah düzeyinin yükselmesi ve yurtiçi tasarruf oranının da artmasına katkı sağlar. Yurtiçi tasarruf açığı problemi yaşayan GOÜ'ler için bu durum oldukça önemlidir. Çünkü Nxazonke ve van Wyk (2019)'un da belirttikleri gibi, bu problemin çözümü halinde bu ülkeler dış finansman ve dış sermaye girişlerine olan bağımlılıklarını azaltabilirler.

Son olarak, veri setinde yer alan ülkelerin, DYY'ler ile girişimcilik arasında pozitif ilişki olduğu ve DYY'ler sermaye birikimine katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklediği için teşvik politikalarına devam etmeleri önemlidir. Ancak, Bununla birlikte, TFV ile DYY arasında tespit edilen negatif ilişki ve TFV ile beşeri sermaye endeksi arasında tespit edilen pozitif ilişki ise beşeri sermaye stokunun önemini göstermiştir. Bu yüzden, TFV artışı için evsahibi ülkelerin beşeri sermayelerini iyileştirmeleri gerekmektedir. Ayrıca, bu yönde izlenecek politikalar ile bu ülkeler daha fazla teknoloji yoğun üretim yapan DYY'leri ülkelerine çekebilirler. Bu durumun sağlanması da evsahibi ülkelerin beşeri sermaye gelişimini desteklemektedir. Ayrıca, beşeri sermayedeki artış yerli firmaların daha rekabetçi olmalarını sağlayarak DYY girişi ile birlikte meydana gelen rekabet artışından daha az etkilenmelerini sağlar. Böylelikle, veri setinde yer alan ülkelerin DYY'lerden pozitif TFV artışı da sağlayabilmeleri mümkün hale gelebilir.

Bu tez çalışmamız farklı şekillerde geliştirilebilir. İleride yapılacak çalışmalar da veri seti hem GÜ'ü hem de daha fazla GOÜ'ü kapsayabilir. Bununla birlikte, veri mevcudiyetine bağlı olarak, daha uzun bir zaman periyodu kullanılarak uzun dönemli etkiler araştırılabilir. Ayrıca, daha sonra yapılacak çalışmalar için DYY'lerin TFV ve girişimcilik üzerindeki etkilerinin nasıl ortaya çıktığı konusunda, yani dikey ve yatay yayılmalar ve buna bağlı olarak ileri ve geri bağlantılar arasında ayırt edici bir çalışma yapmakta önemlidir. Buna bağlı olarak, sektörel ölçekli çalışmalar ve evsahibi ekonomilere gelen DYY'lerin hangi türde olduklarının belirlenmesi ve de ayrı olarak ele alınarak incelenmesi de mevcut literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, M., & Chowdhury, M. (2020). Foreign Direct Investment and Total Factor Productivity: Any Nexus? Margin: The Journal of Applied Economic Research, National Council of Applied Economic Research, 14/2, 164-190.
- Acs, Z. J., Braunerhjelm, P., Audretsch, D. B., & Carlsson, B. (2009). The Knowledge Spillover Theory of Entrepreneurship. Small Business Economics, 32/1, 15-30.
- Acs, Z. J., Desai, S., & Hessels, J. (2008). Entrepreneurship, Economic Development and Institutions. Small Business Economics, 31/3, 219–234.
- Agarwal, J. P. (1980). Determinants of Foreign Direct Investment: A Survey. Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv), 116/4, 739-773.
- Agosin, M. R., & Machado, R. (2005). Foreign Investment In Developing Countries: Does It Crowd In Domestic Investment? Oxford Development Studies, 33/2, 149-162.
- Aitken, B. J., & Harrison, A. E. (1999). Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela. American Economic Review, American Economic Association, 89/3, 605-618.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. (2005). Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma. Sivil Toplum Dergisi, 55-76.
- Albulescu, C. T., & Tămășilă, M. (2014). The Impact Of FDI On Entrepreneurship In The European Countries. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 124, 219-228.

- Alguacil, M., Cuadros, A., & Orts, V. (2011). Inward FDI And Growth: The Role Of Macroeconomic And Institutional Environment. *Journal of Policy Modeling*, Elsevier, 33/3, 481-496.
- Altun, O., & Mutan, O. C. (2007). Küresel Fon Akımlarının Gelişmekte Olan Ekonomilere ve Türkiye Ekonomisine Etkisi (Türkiye'ye Yönelik Sermaye Akımlarına İlişkin Ampirik Çalışma). *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*.
- Anwar, S., & Nguyen, L. P. (2014). Is Foreign Direct Investment Productive? A Case Study Of The Regions Of Vietnam. *Journal of Business Research*, 67/7, 1376-1387.
- Apostolov, M. (2017). The Impact Of FDI On The Performance And Entrepreneurship Of Domestic Firms. *Journal of International Entrepreneurship*, 15/4, 390-415.
- Arif-Ur-Rahman, M., & Inaba, K. (2020). Financial Integration And Total Factor Productivity: In Consideration Of Different Capital Controls And Foreign Direct Investment. *Journal of Economic Structures*, Springer;Pan-Pacific Association of Input-Output Studies, 9/1, 1-20.
- Arin, K. P., Huang, V. Z., Minniti, M., Nandialath, A. M., & Reich, O. F. (2015). Revisiting the Determinants of Entrepreneurship: A Bayesian Approach. *Journal of Management*, 41/2, 607–631.
- Askın, A., Nehir, S., & Vural, S. Ö. (2011). Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı ve Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6/2, 55-72.
- Ayyagari, M., & Kosová, R. (2010). Does FDI Facilitate Domestic Entry? Evidence from the Czech Republic. *Review of International Economics*, 18/1, 14-29.
- Azman-Saini, W., Baharumshah, A. Z., & Law, S. H. (2010). Foreign Direct Investment, Economic Freedom And Economic Growth: International Evidence. *Economic Modelling*, 27/5, 1079-1089.

- Backer, K. D., & Sleuwaegen, L. (2003). Does Foreign Direct Investment Crowd Out Domestic Entrepreneurship? *Review of Industrial Organization*, 22/1, 67-84.
- Baltabaev, B. (2014). Foreign Direct Investment And Total Factor Productivity Growth: New Macro-Evidence. *The World Economy*, 37/2, 311-334.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data (3. Baskı)*. John Wiley and Sons, Ltd.
- Barbosa, N., & Eiriz, V. (2009). The Role Of Inward Foreign Direct Investment On Entrepreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 5, 319-339.
- Barrios, S., & Strobl, E. (2002). Foreign Direct Investment And Productivity Spillovers: Evidence From The Spanish Experience. *Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, Springer;Institut für Weltwirtschaft (Kiel Institute for the World Economy), 138/3, 459-481.
- Başoğlu, U. (2000). Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları. *Balıkesir üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/4, 88-99.
- Behera, S. R. (2015). Do Domestic Firms Really Benefit From Foreign Direct Investment? The Role Of Horizontal And Vertical Spillovers And Absorptive Capacity. *Journal of Economic Development*, 40/2, 57-86.
- Beugelsdijk, S., Smeets, R., & Zwinkels, R. (2008). The Impact of Horizontal and Vertical FDI on Host's Country Economic Growth. *International Business Review*, 17/4, 452-472.
- Bijsterbosch, M., & Kolasa, M. (2010). FDI And Productivity Convergence In Central And Eastern Europe: An Industry-Level Investigation. *Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, 145/4, 689-712.
- Blalock, G., & Gertler, P. J. (2008). Welfare Gains from Foreign Direct Investment Through Technology Transfer to Local Suppliers. *Journal of International Economics*, 74/2, 402-421.

- Blomstrom, M., & Persson, H. (1983). Foreign Investment And Spillover Efficiency In An Underdeveloped Economy: Evidence From The Mexican Manufacturing Industry. *World Development*, 11/6, 493-501.
- Blomström, M., & Kokko, A. (1996). The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence. *World Bank Policy Research Working Paper No. 1745*, 1-42.
- Blomström, M., & Kokko, A. (2002). FDI and Human Capital: A Research Agenda. *OECD Development Centre Working Papers 195*, 1-19.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002 (9. Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Borensztein, E., Gregorio, J. D., & Lee, J.-W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? *Journal of International Economics*, 45/1, 115-135.
- Bozdağlıoğlu, E., & Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 32-52.
- Bradley, F. (2005). *International Marketing Strategy (5. Baskı)*. New York: Prentice Hall.
- Brouwer, M. T. (2002). Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development. *Journal of Evolutionary Economics*, 12/1, 83-105.
- Carland, J. W., Hoy, F., Boulton, W. R., & Carland, J. A. (1984). Differentiating Entrepreneurs from Small Business Owners: A Conceptualization. *The Academy of Management Review*, 9/2, 354-359.
- Caves, R. E. (1974). Multinational Firms, Competition, And Productivity In Host-Country Markets. *Economica*, 41/162, 176-193.
- Chatterjee, S., & Hadi, A. S. (2012). *Regression Analysis by Example (5. Baskı)*. New Jersey: 2012 by John Wiley & Sons, Inc.

- Chen, E. K. (1997). The Total Factor Productivity Debate: Determinants of Economic Growth in East Asia. *Asian-Pacific Economic Literature*, Asia Pacific School of Economics and Government, The Australian National University, 11/1, 18-38.
- Chini, T. C. (2004). *Effective Knowledge Transfer in Multinational Corporations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Chudnovsky, D., Lopez, A., & Rossi, G. (2008). Foreign Direct Investment Spillovers And The Absorptive Capabilities Of Domestic Firms In The Argentine Manufacturing Sector. *Journal of Development Studies*, Taylor & Francis Journals, 44/5, 645-677.
- Danakol, S. H., Estrin, S., Reynolds, P., & Weitzel, U. (2017). Foreign Direct Investment via M&A and Domestic Entrepreneurship: Blessing or Curse? *Small Business Economics*, 48/3, 599–612.
- Dass, M. G., & Jamal, A. (2018). Multinational Corporation and Foreign Direct Investment: An Implication for Third World States. *Arts and Social Sciences Journal*, 9/5, 1-4.
- Dees, J. G. (1998). The Meaning of “Social Entrepreneurship”. Kauffman Foundation and Stanford University, 1-5.
- Djankov, S., & Hoekman, B. (2000). Foreign Investment And Productivity Growth In Czech Enterprises. *The World Bank Economic Review*, 14/1, 49-64.
- Doğan, M. (2012). *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi* (8. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ.
- DPT. (2000). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT: 2514 İK: 532.
- Duce, M. (2003). Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodological Note. Paper for the CGFS Working Group, Banco de Espana, 1-16.

- Dumludağ, D. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketlerinde Yatırım Promosyon Ajanslarının Rolü-Türkiye Örneği. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 21/1, 219-238.
- Dunning, J. H. (1988). The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions. Journal of International Business Studies, 19/1, 1-31.
- Dunning, J. H. (1995). Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism. Journal of International Business Studies, 26/3, 461-491.
- Dunning, J. H. (2000). The Eclectic Paradigm as an Anvelope for Economic and Business Theories of MNE Activity. International Business Review, 9/2, 163-190.
- Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). Multinational Enterprises and the Global Economy (2. Baskı). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Durgan, S. (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi.
- Eğilmez, M. (2012, 07 31). Türkiye'de Makroekonomik Denge. 05 22, 2020 tarihinde Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/07/turkiyede-makroekonomik-denge.html> adresinden alındı
- Filion, L. J. (1997). From Entrepreneurship to Entreprenology. Journal of Best Papers Journal of Enterprising Culture, 6/1, 1-23.
- Findlay, R. (1978). Relative Backwardness, Direct Foreign Investment, And The Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model. The Quarterly Journal of Economics, 92/1, 1-16.
- GEM. (2020). Global Entrepreneurship Monitor 2019/2020 Global Report. London: Global Entrepreneurship Research Association, London Business School.
- Gilpin, R. (2001). Global Political Economy: Understanding the International Economic Order. New Jersey: Princeton University Press.

- Girma, S. (2005). Absorptive Capacity And Productivity Spillovers From FDI: A Threshold Regression Analysis. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Department of Economics, University of Oxford, 67/3, 281-306.
- Globerman, S. (1979). Foreign Direct Investment And `Spillover' Efficiency Benefits In Canadian Manufacturing Industries. *Canadian Journal of Economics*, 12/1, 42-56.
- Görg, H., & Greenaway, D. (2004). Much Ado About Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment? *The World Bank Research Observer*, 19/2, 171-197.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics* (4. Baskı). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Güner, Ü., & Yılmaz, A. (2010). Çok Uluslu Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mi, Fırsat Mı? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/26, 197-212.
- Haskel, J. E., Pereira, S. C., & Slaughter, M. J. (2007). Does Inward Foreign Direct Investment Boost The Productivity of Domestic Firms? *The Review of Economics and Statistics*, 89/3, 482-496.
- Head, K., Mayer, T., & Ries, J. (2002). Revisiting Oligopolistic Reaction: Are FDI Decision Strategic Complements? *Journal of Economics & Management Strategy*, 11/3, 453-472.
- Hébert, R. F., & Link, A. N. (1989). In Search of the Meaning of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 1/1, 39-49.
- Herzer, D., & Donaubauer, J. (2018). The Long-Run Effect of Foreign Direct Investment on Total Factor Productivity in Developing Countries: A Panel Cointegration Analysis. *Empirical Economics*, Springer, 54/2, 309-342.
- Hong, J., Sun, X., & Huang, W. (2016). Local Institutions, Foreign Direct Investment and Productivity of Domestic Firms. *Review of Development Economics*, 20/1, 25-38.

- Howitt, P. (2004). Endogenous Growth, Productivity and Economic Policy: A Progress Report. Centre for the Study of Living Standards, 8, 3-15.
- Hymer, S. (1970). The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations. American Economic Review, American Economic Association, 60/2, 441-448.
- IMF. (2012). Balance of Payments Manuel.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf>, Erişim: 12.09.2020.
- Inklaar, R., & Timmer, M. P. (2013). Capital, labor and TFP in PWT8.0. Groningen Growth and Development Centre, University of Groningen, 1-38.
- Javorcik, B. S. (2004). Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers through Backward Linkages. American Economic Review, 94/3, 605-627.
- Karlık, S. R. (1983). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları. İstanbul: Taştan Matbaası.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. Hague Journal on the Rule of Law, 3/2, 220-246.
- Kawai, H. (2007). International Comparative Analysis of Economic Growth: Trade Liberalization and Productivity. *The Developing Economies*, 32/4, 373 - 397.
- Keller, W., & Yeaple, S. R. (2003). Multinational Enterprises, International Trade, And Productivity Growth: Firm-Level Evidence From the United States. IMF Working Papers, 1-40.
- Kim, P. H., & Li, M. (2014). Injecting Demand Through Spillovers: Foreign Direct Investment, Domestic Socio-Political Conditions, And Host-Country Entrepreneurial Activity. *Journal of Business Venturing*, 29/2, 210-231.

- Kim, Y. E., Loayza, N., & Balcazar, C. M. (2016). Productivity as the Key to Economic Growth and Development. World Bank Research and Policy Briefs, 1-4.
- Kimura, F., & Kiyota, K. (2006). Exports, FDI, And Productivity: Dynamic Evidence From Japanese Firms. Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv), 142/4, 695-719.
- Kirzner, I. M. (1973). Competition and Entrepreneurship. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kirzner, I. M. (1997). Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. Journal of Economic Literature, 35/1 , 60-85.
- Koçtürk, O. M., & Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. Tarım Ekonomisi Dergisi, 18/1, 35-42.
- Kotler, P. K., Armstrong, G., & Saunders, J. W. (1999). Principles of Marketing, Second European Edition. New Jersey: Prentice Hall Europe.
- Kremer, M. (1993). Population Growth and Technological Change: One Million B.C. to 1990. The Quarterly Journal of Economics, 108/3, 681-716.
- Landström, H. (2005). Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Research. Boston, United States of America: Springer Science + Business Media, Inc.
- Lee, I. H., Hong, E., & Sun, L. (2014). Inward Foreign Direct Investment And Domestic Entrepreneurship: A Regional Analysis Of New Firm Creation In Korea. Regional Studies, 48/5, 910-922.
- Li, C., & Tanna, S. (2019). The Impact Of Foreign Direct Investment On Productivity: New Evidence For Developing Countries. Economic Modelling, Elsevier, 80, 453-466.

- Lizondo, J. S. (1990). Foreign Direct Investment. International Monetary Fund Working Paper, 90/63, 1-32.
- Loewendahl, H., & Ertugal-Loewendahl, E. (2001). Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement. European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper No.8, 1-44.
- Loko, B., & Diouf, M. A. (2009). Revisiting the Determinants of Productivity Growth: What's New? IMF Working Paper, WP/09/225, 1-29.
- Luu, H. N. (2016). Greenfield Investments, Cross-Border M&As, and Economic Growth in Emerging Countries. *Economics and Business Letters*, 5/3, 87-94.
- Markusen, J. R., & Venables, A. J. (1999). Foreign Direct Investment As A Catalyst For Industrial Development. *European Economic Review*, 43/2, 335–356.
- Mello, L. d. (1997). Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Selective Survey. *The Journal of Development Studies*, 34/1, 1-34.
- Merlevede, B., Schoors, K., & Spatareanu, M. (2014). FDI Spillovers And Time Since Foreign Entry. *World Development*, Elsevier, 56, 108-126.
- Meyer, K. E., & Estrin, S. (2001). Brownfield Entry in Emerging Markets. *Journal Of International Business Studies*, 32/3, 575–584.
- Moosa, I. A. (2002). *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice*. Basingstoke UK: Palgrave Macmillan.
- Moralles, H. F., & Moreno, R. (2020). FDI Productivity Spillovers And Absorptive Capacity In Brazilian Firms: A Threshold Regression Analysis. *International Review of Economics and Finance*, 70, 257-272.
- Munemo, J. (2018). Entrepreneurial Success In Africa: How Relevant Are Foreign Direct Investment And Financial Development? *African Development Review*, 30/4, 372-385.

- Muzyka, D., Koning, A. D., & Churchill, N. (1995). On Transformation and Adaptation: Building the Entrepreneurial Corporation. *European Management Journal*, 13/4, 346-362.
- Nayak, D., & Choudhury, R. N. (2014). A Selective Review of Foreign Direct Investment Theories. *Asia-Pacific Research and Training Network on Trade, Working Paper*, 143, 1-35.
- Nijkamp, P. (2003). Entrepreneurship in a Modern Network Economy. *Regional Studies*, 37/4, 395-405.
- Nur, H. B., & Dilber, İ. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32/2, 15-45.
- Nxazonke, B., & Wyk, R. B. (2019). The Role Of Foreign Direct Investment (FDI) On Domestic Entrepreneurship In South Africa. *Development Southern Africa*, 37/4, 587-600.
- Oyeranti, G. A. (2003). Concept and Measurement of Productivity. <https://www.cbn.gov.ng/OUT/PUBLICATIONS/OCCASIONALPAPERS/RD/2000/ABE-00-1.PDF>, 1-24.
- Pathak, S., Laplume, A., & Xavier-Oliveira, E. (2015). Inbound Foreign Direct Investment And Domestic Entrepreneurial Activity. *Entrepreneurship & Regional Development*, 27/2-6, 334-356.
- Peluffo, A. (2015). Foreign Direct Investment, Productivity, Demand for Skilled Labour and Wage Inequality: An Analysis of Uruguay. *The World Economy*, 38, 962-983.
- Pietrucha, J., & Želazny, R. (2019). TFP Spillover Effects Via Trade And FDI Channels. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32/1, 2509-2525.
- Praag, C. M. (1999). Some Classic Views on Entrepreneurship. *De Economist* 147, 311-335.

- Protsenko, A. (2003). Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries. Munich Dissertations in Economics 2105, University of Munich, Department of Economics.
- Salvatore, D. (2013). International Economics. John Wiley & Sons; 11th Edition.
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımlar-İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği. Maliye Dergisi, 161, 381-403.
- Sciascia, S., & Vita, R. D. (2004). The Development of Entrepreneurship Research. Liuc Papers n. 146, Serie Economia aziendale 9, 1-37.
- Seyidoğlu, H. (2007). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama (16. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shatz, H. J., & Venables, A. J. (2000). The Geography of International Investment. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=630710>, 1-26.
- Sofuoğlu, E., & Kızılkaya, O. (2018). İş Gücü Verimliliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bir Analiz. Journal of Turkish Studies, 13/22, 505-518.
- Souare, M. (2013). Productivity Growth, Trade And FDI Nexus: Evidence From The Canadian Manufacturing Sector. The Journal of Technology Transfer, Springer, 38/5, 675-698.
- Stevenson, H. H., & Jarillo, J. C. (1990). A Paradigm of Entrepreneurship: Entrepreneurial Management. Strategic Management Journal, 11/5, 17-27.
- Stiroh, K. J. (2001). What Drives Productivity Growth? Economic Policy Review, 7/1, 37-59.
- Sugözü, İ. H., & Yaşar, S. (2020). Portföy Yatırımları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: 23 OECD Ülkesi İçin Panel Veri Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 23/1, 198-207.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). İleri Panel Veri Analizi; Stata Uygulamalı (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- TCMB. (2017). Uluslararası Yatırım Pozisyonu-Bülten,Eylül 2017, Sayı:47.
- TCMB. (2018). “Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistikleri”ne İlişkin Yöntemsel Açıklama. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1-15.
- Teece, D. J. (1985). Multinational Enterprise, Internal Governance, and Industrial Organization. *The American Economic Review*, 75/2, 233-238.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (1987). Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tran, N. H., & Le, C. D. (2019). Governance Quality, Foreign Direct Investment, And Entrepreneurship In Emerging Markets. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 26/2, 238-264.
- UNCTAD. (1998). *World Investment Report 1998 Trends and Determinants*. New York and Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2000). *World Investment Report 2000 Cross-border Mergers and Acquisitions and Development*. New York and Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2002). *World Investment Report 2002 Transnational Corporations And Export Competitiveness*. New York: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2008). *World Investment Report 2008 Transnational Corporations, And The Infrastructure Challenge*. New York: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2011). *World Investment Report 2011 Non-Equity Modes Of International Production And Development*. New York: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2016). *World Investment Report 2016 Investor Nationality: Policy Challenges*. New York: United Nations Conference on Trade and Development.

- UNCTAD. (2018). World Investment Report 2018 Investment and New Industrial Policies. New York: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2019). World Investment Report 2019 Special Economic Zones. New York: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNDP. (2018). Toplam Faktör Verimliliği için Politika Çerçevesi Geliştirilmesine Destek Projesi Beyaz Kitap. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Wach, K., & Wojciechowski, L. (2016). Inward FDI And Entrepreneurship Rate: Empirical Evidence On Selected Effects Of FDI In Visegrad Countries. *Journal of Economics and Management*, 24/2, 42-54.
- Wang, J.-Y., & Blomström, M. (1992). Foreign Investment And Technology Transfer. *European Economic Review*, 36/1, 137-155.
- Wang, M., & Wong, M. C. (2009). Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Growth Accounting Perspective. *Economic Inquiry*, 47/4, 701-710.
- Woo, J. (2009). Productivity Growth And Technological Diffusion Through Foreign Direct Investment. *Economic Inquiry, Western Economic Association International*, 47/2, 226–248.
- www.keydifferences.com/difference-between-fdi-and-fpi.html
- Xu, X., & Sheng, Y. (2012). Productivity Spillovers From Foreign Direct Investment: Firm-Level Evidence from China. *World Development, Elsevier*, 40/1, 62-74.
- Yanar, R., & Oğuz, D. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Toplam Faktör Verimliliği İlişkisi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3/2, 41-54.
- YASED. (2016). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu. YASED – Uluslararası Yatırımcılar Derneği.

- YASED. (2017). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu. YASED – Uluslararası Yatırımcılar Derneği.
- YASED. (2018). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu. YASED – Uluslararası Yatırımcılar Derneği.
- YASED. (2019). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2018 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu. YASED – Uluslararası Yatırımcılar Derneği.
- YASED. (2020). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2019 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu. YASED – Uluslararası Yatırımcılar Derneği.
- Yavan, N., & Kara, H. (2003). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı. Coğrafi Bilimler Dergisi, 1/1, 19-42.
- Yavuz, C., & Sivrikaya, D. (2009). Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim. Uluslararası Davraz Kongresi, <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/2375/55887.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 1217-1236.
- Yılğör, A. G. (2002). Şirket Birleşme, Ele Geçirme ve Devralma İşlemlerinin Makro Ekonomik Etkileri. Öneri Dergisi, 5/18, 119-126.
- Zidouemba, P. R., & Elitcha, K. (2018). Foreign Direct Investment and Total Factor Productivity: Is There Any Resource Curse? Modern Economy, 9/3, 463-483.

EKLER

Ek 1: DYY-TFV İlişkisi İçin Havuzlanmış EKK Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	0.000252 (0.000354)	0.000613* (0.000365)	0.000180 (0.000360)	0.000254 (0.000361)
nüfus	0.0734*** (0.00944)	0.0762*** (0.00947)	0.0624*** (0.0102)	0.0733*** (0.00981)
harcama	0.00884*** (0.00144)	0.00979*** (0.00155)	0.00766*** (0.00147)	0.00883*** (0.00145)
beşeri sermaye	0.0602*** (0.0195)	0.0454** (0.0190)	0.0392* (0.0200)	0.0600*** (0.0204)
düzenleyici kalite	0.0251** (0.0122)	0.0228* (0.0127)	0.0272** (0.0122)	0.0252** (0.0122)
kredi		-0.000434*** (0.000140)		
yatırım			-0.00252** (0.00101)	
deflatör				6.66e-07 (1.40e-05)
Sabit	0.598*** (0.0547)	0.640*** (0.0541)	0.743*** (0.0752)	0.599*** (0.0570)
Gözlem Sayısı	306	286	306	306
R2	0.287	0.300	0.308	0.287

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

EK 2: DYY-TFV İlişkisi İçin Tesadüfi Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
dyy	-0.000540 (0.000525)	-0.00137** (0.000534)	-0.000601 (0.000518)	-0.000950* (0.000553)
nüfus	0.0248* (0.0147)	0.0363*** (0.0140)	0.0325** (0.0144)	0.0291* (0.0151)
harcama	0.000716 (0.00286)	-0.00104 (0.00270)	0.00170 (0.00277)	0.00144 (0.00293)
beşeri sermaye	0.0958*** (0.0288)	0.103*** (0.0278)	0.101*** (0.0283)	0.122*** (0.0306)
düzenleyici kalite	0.0812*** (0.0189)	0.0769*** (0.0181)	0.0744*** (0.0184)	0.0937*** (0.0195)
kredi		0.000546** (0.000224)		
yatırım			0.00348*** (0.00121)	
deflatör				-4.41e-05** (1.99e-05)
Sabit	0.675*** (0.204)	0.671*** (0.200)	0.561*** (0.239)	0.607*** (0.228)
R2: within=	0.1326	0.2103	0.1745	0.1768
between=	0.1429	0.0514	0.0312	0.1204
overall=	0.1104	0.0689	0.0537	0.0993
Gözlem Sayısı	306	286	306	306
Ülke Sayısı	17	17	17	17

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

EK 3: DYY-TFV İlişkisi İçin Sabit Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 1	Model 2	Model 2	Model 3	Model 3	Model 4	Model 4
dyy	-0.000667 (0.000537)	-0.00228 (0.00133)	-0.00255*** (0.000537)	-0.00374*** (0.00100)	-0.000855 (0.000524)	-0.00228 (0.00133)	-0.00149*** (0.000563)	-0.00360*** (0.00105)
nüfus	-0.0144 (0.0181)	-0.0331 (0.0313)	0.00327 (0.0171)	-0.0151 (0.0253)	-0.00766 (0.0176)	-0.0331 (0.0326)	-0.00687 (0.0177)	-0.0236 (0.0295)
harcama	-0.00255 (0.00366)	-0.00504 (0.00665)	-0.00858** (0.00355)	-0.00936* (0.00477)	-0.00287 (0.00356)	-0.00504 (0.00679)	0.000919 (0.00367)	-0.000751 (0.00571)
beşeri sermaye	0.159*** (0.0329)	-0.355*** (0.0902)	0.0917** (0.0369)	-0.348*** (0.0934)	0.150*** (0.0320)	-0.355*** (0.0902)	0.213*** (0.0347)	-0.310*** (0.0902)
düzenleyici kalite	0.137*** (0.0234)	0.0398 (0.0513)	0.125*** (0.0244)	0.0681* (0.0366)	0.107*** (0.0239)	0.0398 (0.0535)	0.172*** (0.0244)	0.0865** (0.0343)
kredi			0.00249*** (0.000420)	0.00171* (0.000822)				
yatırım					0.00609*** (0.00144)	-2.31e-06 (0.00310)		
deflatör							-8.16e-05*** (2.03e-05)	-0.000111*** (2.23e-05)
Sabit	0.574*** (0.0831)	1.922*** (0.265)	0.746*** (0.0944)	1.917*** (0.244)	0.466*** (0.0847)	1.922*** (0.263)	0.400*** (0.0918)	1.769*** (0.254)
Gözlem Sayısı	306	306	286	286	306	306	306	306
R2	0.167	0.512	0.290	0.598	0.216	0.512	0.212	0.591
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17
Year FE	NO	YES	NO	YES	NO	YES	NO	YES

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

EK 4: DYY-Girişimcilik İlişkisi İçin Havuzlanmış EKK Sonuçları

Değişkenler	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8
dyy	-1.78e-05 (0.00150)	-0.000260 (0.00156)	-0.000418 (0.00187)	0.00138 (0.00166)
nüfus	0.0713 (0.0453)	0.0626 (0.0463)	0.0600 (0.0633)	0.0645 (0.0450)
deflatör	1.76e-06 (0.000118)	5.59e-05 (0.000170)	-2.42e-07 (0.000120)	3.14e-05 (0.000118)
kişi başı gsyih	-0.0849 (0.0575)	-0.0831 (0.0583)	-0.0828 (0.0784)	-0.134** (0.0625)
girişimcilik niyeti	0.0300*** (0.00206)	0.0304*** (0.00214)	0.0304*** (0.00232)	0.0310*** (0.00211)
kredi		0.000599 (0.000635)		
vergi			0.000603 (0.00365)	
lnkur				-0.0251* (0.0131)
Sabit	2.524*** (0.511)	2.463*** (0.521)	2.508*** (0.735)	2.978*** (0.559)
Gözlem Sayısı	139	138	137	139
R2	0.682	0.684	0.684	0.691

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

EK 5: DYY-Girişimcilik İlişkisi İçin Sabit Etkiler Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	Model 5	Model 5	Model 6	Model 6	Model 7	Model 7	Model 8	Model 8
dyy	0.00835** (0.00372)	0.00513 (0.00390)	0.00996** (0.00461)	0.00593 (0.00423)	0.00823* (0.00395)	0.00486 (0.00417)	0.00548 (0.00363)	0.00529 (0.00386)
nüfus	-0.132 (0.151)	-0.121 (0.129)	-0.132 (0.159)	-0.104 (0.127)	-0.160 (0.147)	-0.132 (0.124)	-0.111 (0.135)	-0.122 (0.129)
deflatör	-0.000249*** (4.61e-05)	-0.000315*** (5.86e-05)	-0.000341*** (7.48e-05)	-0.000586*** (7.89e-05)	-0.000248*** (4.96e-05)	-0.000318*** (6.28e-05)	-0.000531*** (0.000159)	-0.000349 (0.000281)
kişi başı gsyih	-0.327** (0.119)	-0.537*** (0.158)	-0.255 (0.149)	-0.380** (0.178)	-0.264* (0.131)	-0.465*** (0.155)	-0.199 (0.186)	-0.503 (0.318)
girişimcilik niyeti	0.0233*** (0.00542)	0.0221*** (0.00529)	0.0233*** (0.00537)	0.0220*** (0.00520)	0.0230*** (0.00590)	0.0218*** (0.00568)	0.0226*** (0.00555)	0.0221*** (0.00530)
kredi			-0.00324 (0.00322)	-0.00742* (0.00402)				
vergi					0.00518 (0.00844)	0.00169 (0.00846)		
lnkur							0.221* (0.124)	0.0397 (0.308)
Sabit	4.775*** (1.162)	6.639*** (1.434)	4.298*** (1.352)	5.711*** (1.542)	4.096*** (1.320)	5.987*** (1.428)	3.055 (1.964)	6.221 (3.643)
Gözlem Sayısı	139	139	138	138	137	137	139	139
R2	0.353	0.429	0.346	0.448	0.343	0.421	0.367	0.429
Ülke Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17
Year FE	NO	YES	NO	YES	NO	YES	NO	YES

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.